

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 1 FEBRUARI 2013 PRIS: 89:-

Mot en ny drogpolitik

Varför de gamla lösningarna inte längre håller

ADAM CWEJMAN, ERIK JENNISCHE, BJÖRN JOHNSON och PAT O'HARE
granskar en politisk och mänsklig tragedi.

TRADITION

GÖRAN HÄGG

om uppvärderingen av den italienske poeten Gabriele D'Annunzio.



FRIZON

EVA SOHLMAN

om den ökade illegala handeln med vilda djur.

TEMA

HENRIK BERGGREN

om att välfärdens framtid handlar om mer än ägandet.

I INTERPRESS 2804-01



7 388280 408901

RETURVECKA V 12

JUST NU TILL PAKETPRIS

**Alla nio antologier
endast 399 kr*!**

**Styckepris:
80 kr***

*Porto tillkommer



– En ovärderlig kunskapskälla för att hålla sig ajour i brännande samhällsfrågor.

– Alice Teodorescu, jurist och debattör. Medverkare i Den nya borgerligheten.

axess.

Häng med i debatten!

De nio antologierna

Framtidens arbetsmarknad

Climategate

Välfärdsstatens framtid

IT och rymden

Den nya borgerligheten

Nya partier och missnöjespartier

Bergslagen i globaliseringens tidevarv

Den hotade publicistiken

Extremism

bygger på seminarieriet

Från järnbruk till hjärnkraft

på Engelsbergs bruk under

2010-2012.

**Ledande forskare, politiker och
debattörer medverkar!**



se/shop

– Böckerna ger en bra sammanfattning och introduktion till komplexa och viktiga ämnen i tiden.

– Adam Cwejman, förbundsordförande för Liberala ungdomsförbundet. Medverkar i Den nya borgerligheten.

Var blev ni av, ljuva drömmar?

Ä

ven om fordismen, 1900-talets ekonomiska trollformel med ingredienserna storskalighet, specialisering, standardisering och *scientific management*, inte längre är vägen till ekonomisk framgång, så utövar den fortfarande ett stort inflytande på välfärdsapparaten.

Det har sina historiska och organisatoriska orsaker. Fordismens idéer kom över tiden att anammas i mycket högre grad av politiker, sociologer och kulturutövare än av näringslivet. De har också kunnat övervintra under lång tid i offentliga verksamheter, där det inte finns någon marknad som kan korrigera ineffektivitet och bryta ned de konservativa ideologier som formas kring alla större system.

DET FINNS I VÅRT LAND heller inte någon politisk riktning som på allvar försöker utmana den befintliga ordningen. Det kan ju hänga samman med att både vänster och höger har haft fingrarna i syltburken. Under sina högtidsdagar kom fordismen, av olika skäl, att älskas av alla politiska riktningar från kommunister, socialdemokrater, liberaler, konservativa till fascister.

Men det är förstas bara vänstern som haft stor driften som en bärande del av sin ideologi. Både den marxistiska analysen av samhällsutvecklingen och idén om det kollektivt styrda samhället pekar unisont mot storskalighet.

Kanske är det därför den fruktbara kritik av det teknokratiska samhället som utvecklades i USA under 1960- och 70-talen av olika rörelser, som kan sammanfattas med termen *the counter culture*, aldrig riktigt fick fäste i det vänsterstyrda Sverige, eller i Europa på det hela taget.

Counter Culture handlade om att ifrågasätta och frigöra sig från det militärindustriella komplexet och alla andra stora system som var så komplicerade och svårstyrda att de verkade leva sitt eget liv bortom mänsklig kontroll. Det var en alternativrörelse med människan i centrum, som försökte återupptäcka och återskapa mänskliga värden och mänsklig gemenskap.

Miljöfrågorna var absolut viktiga, men huvudfienden var systemet. För att kunna skapa det goda livet gällde det att göra sig oberoende och man kom därvidlag att blicka både bakåt och framåt. Gamla idéer om vindkraft, lokalt odlande, alternativmedicin, lokal gemenskap, yoga, massage och annat som behövdes för det självständiga livet återupptäcktes samtidigt som intresset för nygöret-själv-teknik exploderade.

Det var i denna kultur som idéerna kring person-

datorn utvecklades. De stora företagen hade sina stordatorer, då måste varje medborgare ha sin persondator för att försvara sig.

Systemfientliga idéer var emellertid svårsålda i ett Sverige dominerat av socialdemokraterna. Ropen på decentralisering besvarades med kommunreformen 1971 då städer blev kommuner som i sin tur slogs ihop och standardiserades och blev leverantörer av storskalig välfärdsproduktion.

ALTERNATIVRÖRELSEN i Sverige blev i denna miljö en grön rörelse som ägnade sig mer åt fåglar och kilowattimmar än åt mänsklig frigörelse. Visst har idéer om småföretagande dykt upp på senare år, men de teknokratiska inslagen dominerar. Många miljövänner, med den vilt svingande centerpartisten Per Ankersjö i spetsen, ser i skyskrapor lösningen på bostadskrisen. Argumenten för dessa kretsar kring miljön, aldrig om människans livsvillkor.

Där står vi än idag. Ingen talar längre om behovet av system, stordrift och standardisering men organisationerna, metoderna och de underliggande tankefigurerna lever kvar. Vi är duktiga på att reformera våra system, men systemskifte är idag lika kontroversiellt som för 20 år sedan.

Temat i detta nummer handlar om den svenska välfärdens framtid. Trots stora förändringar i den offentliga sektorn med ökad målstyrning och krav på ökad rapportering så har de positiva resultaten låtit vänta på sig. Privatiseringen av tjänster inom vård, skola och omsorg har lett till ökad valfrihet, men kanske inte alltid till ökad kvalitet. Detta kan möjligen bero på bristande beställarkompetens.

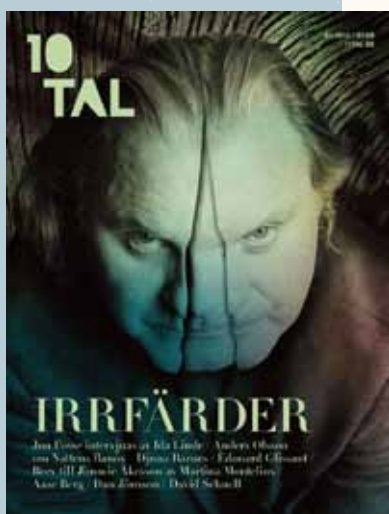
NÅGOT SOM OROAR är att de privata aktörerna tenderar att bli lika storskaliga som de statliga. Som Henrik Berggren påpekar i sin artikel så ingår idag många friskolor i stora koncerner. Det kanske inte är ägarformen som är nyckeln till framtidens välfärd utan skalan. Storskalighet för med sig standardisering, byråkratisering och opersonligt bemötande oavsett om den är statlig eller privat.

Kanske behöver vi en ny kommunreform som löser upp fordismens bojor? Kanske ska vi ifrågasätta idén om enhetlighet? Välfärden behöver faktiskt inte se exakt lika ut i hela landet. Det är trots allt ganska stor skillnad på Stockholm och Haparanda.



Peter Elmlund

Alternativrörelsen i Sverige blev i denna miljö en grön rörelse som ägnade sig mer åt fåglar och kilowattimmar än åt mänsklig frigörelse.



Kära läsare,

SEDAN ÖVER TRETTIO ÅR tillbaka har 10TAL varit tongivande i den svenska litterära debatten. 10TAL är ett viktigt forum för såväl den svenska litteraturens återväxt, de internationella impulserna, de nyskapande idéerna som den öppna diskussionen. Det angelägna innehållet presenteras i form av essäer, intervjuer och längre reportage om svensk och internationell litteratur och samtidskonst. För den svenska publiken har vi introducerat författare som Haruki Murakami, Adonis, Imre Kertész, Shailja Patel, Giannina Braschi, Karl Ove Knausgård och många fler. 10TAL är rik på bildkonst, foto, originalillustrationer i färg och för tidskriften speciellt skapade konstprojekt.

Teckna en prenumeration idag eller före den 28 februari 2013 så får du en bok från 10TAL Bok på köpet.

VÄLJ MELLAN:

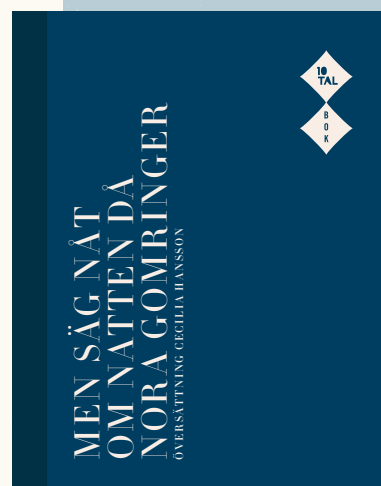
Jon Fosse, *Långsam musik*. En av världens främsta dramatiker och en av Nordens främsta poeter med sin första diktsamling på svenska. I översättning av Marie Lundquist.

Helena Boberg, *Repuls*. Helena Bobergs rosade poesidebut, av Aase Berg klassad som 2011 års bästa bok.

Nora Gomringer, *Men säg nåt om natten då*. Den tyska språksprakande poeten Nora Gomringers första diktsamling på svenska. I översättning av Cecilia Hansson.

DESSUTOM: Som prenumerant får du förutom fyra nummer av tidskriften även förmåner, tex lägre biljettpriser till tidskriftens alla evenemang, seminarier och festivaler samt fri entré till våra fester.

Gå in på 10TAL.se och ange kod AXESS och ditt bokval när du beställer din prenumeration. Du betalar 360 kr för fyra nummer och får en bok på köpet. Totalt värde 470 kr.



10 SAMHÄLLE

- Mellanöstern* David Rönnegård analyserar företagsetik i arabvärlden **10**
USA Anders Rönmark besöker den amerikanska högerns högborg **12**
Italien Annagreta Dyring uppmärksammar den politiska kometen Matteo Renzi **14**
Indien Subhash Agrawal om Indiens komplexa politik **15**
Ryssland Jan Hernebring besöker den stora terrorns massgravar **17**
Krönika Nick Cohen förförs av nordisk teve **18**
Notiser Republikanerna, Fredrik Reinfeldt och pressgrannar **19**

20 DOSSIER – Ett förlorat krig

- Adam Cwejman ser en svängning i den internationella drogdebatten **21**
 Erik Jennische uppmärksammar Latinamerikas nya drogpolitik **22**
 Björn Johnson om förbudsvivarna i svensk narkomanvård **24**
 Pat O'Hare konstaterar att det globala förbudet mot droger inte fungerar **26**

28 FRIZON

- Eva Sohlman rapporterar om illegal handel med vilda djur **28**

32 OPINION

- Fredrik Haage definierar borgerliga vanor



Inom svensk borgerlighet har intresset för det civila samhällets frivilliga gemenskaper varit svagt.

Thomas Gür, sid 41

TEMA: FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR



37 Den nya välfärden

Beroendet av välgörenhet undanröjdes av staten. Men i framtiden blir välfärden en blandning av kollektivt och individuellt ansvar. **Av Lars Trägårdh**

41 Hellre mammon än Gud

Marknadslösningar tog över när de borgerliga trängde tillbaka offentligt ägande och drift av välfärden. Det civila samhället framstod aldrig som ett alternativ. **Av Thomas Gür**

44 Arvet från Amerika

Rockefellerstiftelsen var central för Alva och Gunnar Myrdal när de utvecklade den svenska välfärdsmodellen. Något som borde ge debatten om vinster i välfärden en annan inriktning. **Av Maribel Morey**

48 Fastna inte i ideologistrid

Både socialism och nyliberalism har misslyckats med välfärdspolitiken. Debatten om ideella och vinstdrivande verksamheter måste föras närmare vardagsproblemen. **Av Henrik Berggren**

52 INTERVJU

Mats Wiklund samtalar med Jesper Strömbäck om Sveriges framtid.

56 TRADITION

Göran Hägg noterar en renässans för Gabrielle D'Annunzio.

60 CIVILISATION

- Poesi* Håkan Sandell om angreppen på den tyske poeten Durs Grünbein **60**
Konsthistoria Lisbeth Lindeborg imponeras av Ernst Ludwig Kirchner **63**
Litteraturhistoria Kristoffer Leandoer läser Edward Gorey på svenska **65**
Filosofi Per Bauhn tar sig an Alan Gewirths rationella rättviseargument **66**
Språk Lars Melin tvivlar på retorikens politiska betydelse **67**
Krönika Theodore Dalrymple har svårt för moderiktiga demonstranter **68**
Notiser D H Lawrence och *Citizen Kane* **69**

62 RECENSIONER

- Torbjörn Elensky manar till tolerans och tålmod **71**
Johan Hakelius underhålls av en biografi om Edward VII **76**
Jan Zielonka benar ut eurokrisen **78**
Camilla Lundberg lyssnar till ljuv musik **79**
Ivar Arpi begrundar nederlagets betydelse **81**
Håkan Tribell efterlyser en folkets kapitalism **83**
Svante Lovén rör sig vid avgrundens rand **84**
Jonas Elvander diskuterar censurans kontraproduktivitet **86**
Ulrika Björkstén följer spaningen efter Higgsbosen **87**
Staffan Börjesson läser en biografi över tonsättaren Henry Cowell **88**
Jens Riis jämför höger och vänster i fransk politik **90**
Kaj Falkman berättar om ett av diplomatins omöjliga uppdrag **92**
David Brax blir en bättre människa – kanske **93**
Nils-Göran Olve njuter av Jussi Björlings teknik **94**
Anna Brodow Inzaina problematiserar konstnärsrollen **96**

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Ansvarig utgivare och tf chefredaktör: Peter Elmlund
Redaktörer: David Andersson
Mats Wiklund och Jan Söderquist
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: Lillemor Broni & John Losciale
Bildredaktör: Ellinor Carlsson
Nästa nummer: 6 mars 2013
Annonser: redaktionen@axess.se
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Vd: Kurt Almqvist
Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Omslagsbild: *The opium den* av William Lamb Picknell, 1881

Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 624 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer
ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Kraftwerk/Color Print

Subhash Agrawal
Journalist och chef för
tankesmedjan India Focus

David Andersson
Författare och redaktör
på Axess

Ivar Arpi
Frilansjournalist

Per Bauhn
Professor i praktisk filosofi,
Linnéuniversitetet

Henrik Berggren
Historiker och författare



Ulrika Björkstén
Chef för vetenskaps-
redaktionen

David Brax
Fil dr, institutionen för filo-
sofi, lingvistik och veten-
skapsteori, Göteborgs uni-
versitet

**Anna Brodow
Inzaina**
Konstkritiker i SvD och
doktorand i konstvetenskap

Staffan Börjesson
Lärare och författare

Nick Cohen
Kolumnist, författare
och debattör

Adam Cwejman
Projektledare på Timbro

**Theodore
Dalrymple**
Läkare, debattör och
författare

Annagreta Dyring
Vetenskapsjournalist



Torbjörn Elensky
Journalist och författare

Jonas Elvander
Frilansjournalist

Kaj Falkman
Ambassadör

Thomas Gür
Journalist och författare

Fredrik Haage
Politiskt sakkunnig på
socialdepartementet

Johan Hakelius
Skribent

Jan Hernebring
Frilansskribent

Göran Hägg
Docent och författare

Erik Jennische
Frilansskribent bosatt
i Brasilien

Björn Johnson
Docent i socialt arbete vid
Malmö högskola

Kristoffer Leandroer
Författare

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Svante Lovén
Docent i litteraturvetenskap



Camilla Lundberg
Musikchef, SVT Kultur

Lars Melin
Docent i nordiska språk,
Stockholms universitet

Maribel Morey
Doktorand i historia vid
Princeton University

Pat O'Hare
Professor, grundare av Harm
Reduction International

Nils-Göran Olive
Docent i företagsekonomi
vid Handelshögskolan
i Stockholm

Jens Riis
Journalist

Anders Rönmark
Politisk redaktör på
Tidningen Ångermanland
och *Örnsköldsviks Allehanda*



David Rönnegård
Ekonom och filosof verksam
som forskare vid INSEAD
samt Institutet för organisa-
tion och arbetslivsetik

Eva Sohlman
Journalist och författare

Håkan Sandell
Poet

Håkan Tribell
Chef för idéverksamheten
på Timbro

Lars Trägårdh
Professor i historia, Ersta
Sköndal högskola

Mats Wiklund
Författare och redaktör
på Axess

Jan Zielonka
Professor i europeisk
politik vid Oxford University

Vilka akademiker?

Svenska Dagbladets kultursidor håller inte alls på att förfalla, bedyrar nye kulturchefen Martin Jönsson i en nyårskrönika där han försvarar sin drastiska nyordning, som bland annat innebär att ett tjugotal kulturskribenter har sparkats, i synnerhet de akademiskt meriterade. Jönsson lovar nu att akademiker skall få finnas kvar bland recensenterna, och att litteraturkritiken även i fortsättningen skall behandla kvalitetslitteratur och fackböcker, således inte enbart lättare gods.



Tidningens läsare kan dock enkelt konstatera att recensioner av facklitteratur redan i stort sett upphört på dess litteratursidor,

och att mediokrönikor, populärlitteratur och livsstilsmaterial brett ut sig på den seriösa diktens och den klassiska litteraturtraditionens bekostnad. Vad gäller akademiska recenser tycks Jönssons välvilja främst gälla en enda: Magnus Persson, nyutnämnd professor i litteraturpedagogik vid Malmö Högskola. Redan i sin doktorsavhandling, *Kampen om högt och lågt* (2002), drev Persson tesen att den seriösa romanen "vitaliseras" genom att inspireras av populärlitteraturen. I *Svenska Dagbladet* har han framför allt recenserat deckare men också kritiserat litteraturpedagoger som hävdar att kvalitetslitteratur har ett förädlande inflytande på läsarna. Den uppfattningen är naiv och gammaldags, tycker Persson, möjligen med rätta.

Uppenbart är emellertid att Magnus Persson är precis det slags akademiker som Martin Jönsson behöver för att legitimera sin nyordning. I motsats till avskedade recenser som professor Thure Stenström, docent Michel Ekman, docent Tom Hedlund eller docent Tommy Olofsson kommer Persson knappast att generera den nya litteraturredaktören Lina Kalmteig (före detta allmänreporter) med krav på bildning och urskiljningsförmåga.

Lars Lönnroth

Fram med kartan!

I Torgny Hinnemos text om Moldavien i *Axess* nr 9 2012 sägs det: "Mitt i Europa ligger ett land som få känner till hos oss." Intressant artikel, men jag saknar karta som illustration. Upplever att jag blockeras i läsningen utan den, och slår upp i uppslagsboken. Som 40-talist är jag uppväxt med kartor. Det fanns till och med utsedda kartvakter i klassen som på rasten skulle hämta kartan till geografielektionen.

Nu när jag fått ansvaret, så jag tar fram en karta också till artikeln om Timbuktu av bara farten. Behövs det kartvakt till kommande nummer av den förträffliga tidskriften?

Lars Bergström

Fakta talar för SD

I Ann Tibergs artikel i *Axess* nr 9 2012, framgår att Sverigedemokraterna vill minska invandringen med 90 procent och det görs gällande att det föreligger hinder att minska de två typer av invandring som SD vill slopa, anhöriginvandringen och beviljandet av uppehållstillstånd i enlighet med Genèvekonventionen. Enligt Tibergs siffror uppgick den förra 2011 till 32 000 personer och den senare samma år till 2 870.

Det hävdas att det skulle bli svårt att minska antalet beviljanden av uppehållstillstånd i enlighet med Genèvekonventionen. Kanske det. Men denna typ av invandring uppgår inte ens till 10 procent av den anhöriginvandring som SD också vill slopa och är av marginell betydelse i sammanhanget. Ett annat påstående Tiberg bjuder på är att det i en regeringsintern promemoria framgår att en minskning av invandringen med 90 procent skulle kräva att Sverige bryter mot EU:s familjeåterföreningsdirektiv (2003/86/EG). Men detta direktiv stadgar endast att make eller maka och underåriga barn till en asylsökande i ett EU-land har rätt att befinna sig i landet, i princip till dess att det avgörs om uppehållstillståndet till den asylsökande ska tilldelas eller ej (art. 3, 4 och 13 i direktivet). Den påverkar inte Sveriges beslutanderätt över storleken på invandringen.

Erik Danielsson

Ann Tiberg svarar:

Artikeln syftar till att testa om SD:s ekonomiska politik är möjlig att genomföra på några få år – en politik som bygger på en 90-procentig minskning av anhörig- och flyktinginvandring.

Jag har inte som Danielsson hävdar skrivit att det skulle bli svårt att minska antalet beviljanden av uppehållstillstånd enligt Genèvekonventionen, däremot har jag framhållit att Sverige är fortsatt skyldigt att pröva ansökningar i enlighet med Genèvekonventionen. En prövning som skulle vara kostsam för Sverige under en överskådlig tid. Brutala avvísningar i större skala skulle bli vanliga och även de en tung utgiftspost.

Vad beträffar EU:s familjeåterföreningsdirektiv föreslår jag att Erik Danielsson läser hela direktivet och inte bara valda delar, och då särskilt reglerna i kapitel 5 om familjeåterförening för flyktingar.

De är inte så svåra att ta till sig.

Ann Tiberg





MELLANÖSTERN

Företagsetik
i Mellanöstern

Skillnaderna är stora mellan hur västerländska och lokala företag definierar och uttrycker sin etik i arabvärlden. Grundläggande är att kulturella och religiösa värderingar genomsyrar hela samhället, skriver **David Rønnegard**.

EFTER MITT TAL om företagens samhällsansvar (CSR) i Mellanöstern sätter jag mig bredvid Ibrahim Al-Fawaz som representerar oljebolaget SASREF, en av huvudsponsorerna för konferensen. Han vänder sig, tackar så mycket, och med ett något överlägset leende säger, ”det var intressant att se ett utländskt perspektiv på det vi gör”.

Utländska perspektiv är för övrigt ingenting som präglar denna konferens. Jag är en av tre inbjudna utländska talare till Jubail International CSR & Sustainability Forum, den första av sitt slag i Jubail, en stad på Saudiarabiens betydligt mer konservativa östkust. Jubail domineras av oljeindustrin, och raffinaderierna omringar staden, som när mörkret faller blir belyst av alla skorstenarnas flammor.

I konferenshotellets lobby träffar jag de andra två, Alexandre och William, redan första dagen: vi är inte bekanta sedan tidigare men graviterar mot varandra då vi är de enda deltagarna som inte talar arabiska. Information från konferensarrangören har varit mycket knapp och det visar sig att ingen av oss vet riktigt vad vi har att förvänta oss.

Vi känner oss något isolerade, men Saudiarabien som land känns något isolerat i sig. Trots att jag bott flera år i Abu Dhabi och forskat om CSR i Mellanöstern, är detta min första resa till Saudiarabien. En särskild inbjudan krävs för att resa hit och vid mina fyra besök till visumexpeditionen var jag den enda besökaren.

När västvärlden för 40 år sedan började diskutera företagens samhällsansvar handlade mycket om välgörenhet och donationer. Idag har detta utvecklats till strategiskt CSR, där företagen försöker finna sätt

att tillmötesgå alla företags intressenter samtidigt som det gynnar verksamhetens lönsamhet och fortlevnad. CSR i Mellanöstern präglas däremot fortfarande av välgörenhetstänkande, och det är lätt för en utomstående att betrakta det arbete som görs idag som omodernt: att de ”ligger efter” men bör så småningom hinna ikapp.

Det är ingen akademisk konferens vi har hamnat på utan ett forum för utövare, organiserat av ett eventföretag. Detta är att vänta eftersom många universitet i Mellanöstern inte bedriver någon forskning utan fungerar främst som undervisningsinstitutioner. Flera talare bär doktorstitel men har tagit sina examina på annat håll.

Talen handlar huvudsakligen om två områden. Det första är att företagen fokuserar på välgörenhet, särskilt donationer. CSR betraktas som en företagsversion av Zakat, den av Islams fem pelare som kräver att muslimer ger en viss andel av sin inkomst i välgörenhet. Exempelvis har Saudiska National Commercial Bank donerat pengar till en organisation som stöder funktionshindrade, och oljebolaget SASREF till ett trafiksäkerhetsprogram.

Det andra huvudområdet för CSR-arbete i Saudiarabien är vad som kallas Saudization, det vill säga arbete med att få unga saudiska medborgare in på arbetsmarknaden – i Förenade Arabemiraten kallas liknande program för Emiratization. Problemet är att unga medborgare inte vill eller kan konkurrera med den välutbildade och billiga utländska arbetskraften. Dessa program består dels av statliga direktiv som reglerar andelen inhemsk arbetskraft som företag måste anställa, men även frivilliga insatser där företagen tillhandahåller praktiktjänst-

Här danas USA-högerns elit

12 Anders Rönmark besöker ett konservativt fäste

Med Dante mot framtiden

14 Annagreta Dyring om det politiska hoppet Matteo Renzi

Ett land fyllt av trauman

16 Subhash Agrawal analyserar Indiens komplexa politik

På spaning efter Stalins offer

17 Jan Hernebring ser sovjetiska massgravar grävas upp

Notiser

18 Republikaner, Reinfeldt och pressgrannar



Oljeraffinaderi i Jubail, Saudiarabien.

FOTO: LAURENT VAN DER STOCKT / GETTY IMAGES

ter. Framgången med kvoteringen ifrågasätts då många talar om "spökanställda" som anställs för att uppfylla kvoterna men som inte behöver göra mycket i praktiken. Arbetslösheten bland medborgarna är svårslöslig eftersom det till stor del handlar om en attitydförändring: på den saudiska nyhetstidningen Arab News förstasida säger arbetsmarknadsministern att "det finns åtta miljoner gästarbetare och 86 procent av dem gör enkla jobb som inte är lämpliga för saudier".

Inom vissa områden råder däremot en kompakt tystnad. På konferensen i denna oljebolagens stad nämns miljöarbete mycket lite. Om gästarbetares mänskliga rättigheter och kvinnors jämställdhet talas det överhuvudtaget inte.

Behandlingen av utländska arbetare i landet sträcker sig mellan extremer. Från de fattigare delarna av Sydöstasien söker sig tusentals till Saudiarabien varje år för att arbeta som bland annat tjänstefolk och byggarbetare. Medier utanför landet rapporterar ofta om usla arbetsvillkor, om misshandel och om gästarbetare som får sina pass konfiskerade så att de inte kan lämna landet

utan arbetsgivarens tillåtelse. I andra änden av skalan finns de välutbildade i högre befattningar, främst västerlänningar, som lever väl i företagsdrivna "compounds", där deras arbetsgivare tillhandahåller bostäder och infrastruktur åt upp till 10 000 personer, med mataffärer, sportkomplex, shoppingcenter, sjukhus samt sina egna säkerhetsvakter.

Jämställdhet är inte en fråga som ens finns med på kartan. Bland konferensens 160 deltagare finns inga kvinnor. Kvinnors roll och rörelsefrihet utanför hemmet är mycket begränsade: endast 15 procent av arbetskraften är kvinnor, och bara en bråkdel av dessa är saudiska kvinnor. Jag läser en insändare av en kvinna som är bestört över att en schejk offentligt har liknat kvinnors arbete inom sjukvården med prostitution. Men det finns exempel på förändringsarbete.

Ett svenskt företag i Saudiarabien som har börjat arbeta med detta är H & M, som nu utbildar kvinnor att arbeta i sina butiker. Överlag lägger utländska företag större fokus på CSR än lokala – men de gör mindre än vad de gör hemma. Detta är naturligtvis

förklarligt, givet att de påtryckningar multinationella företag får för sitt agerande i Saudiarabien ofta kommer från hemländerna. Ett belysande exempel är den storm av kritik som Ikea fick ta emot när det kom fram att nästan alla kvinnor retuscherats ur företagets saudiska katalog.

De skillnader vi ser mellan västerländska och lokala företag är inte enbart en mönadsfråga: det fokus på donationer och välgörenhet som för en utomstående ter sig utvecklat har djupa rötter i islamisk tradition. Troligtvis kommer företagsledare i regionen att plocka till sig meningsfulla strategiska insikter, och vi kommer säkerligen i framtiden se välgörenhet som är mer strategisk i sin utformning. Däremot kan inte CSR i Mellanöstern endast handla om att hinna ikapp västerländska företag vad gäller strategisk CSR. Medan västerländska företag kämpar med att ta fram och överföra sina egna etiska koder, arbetar saudiska företag redan inom ramen för kulturella och religiösa värderingar, som genomsyrar hela samhället, då även företagandet. Islam kan kanske bli grunden för etiska bolagskoder i Mellanöstern. ✨

USA

Här danas USA-högerns elit

Vid Hillsdale College är Västerlandets stora tänkare obligatorisk läsning. Det lilla lärosätet på Michigans landsbygd betraktas som en plantskola för amerikansk konservatism, skriver **Anders Rönmark**.

DET LIGGER VERKLIGEN mitt ute i ingestans och har så gjort i mer än ett och ett halvt sekel. Flytten från Spring Arbor skedde 1853 och den sömniga småstaden Hillsdale i Michigan har sedan dess varit "hemma".

När prorektor David Whalen konstaterar att "we've been in the business of not moving at all for 150 years" syftar han dock inte på fysisk hemvist. Det är inte geografin som gör Hillsdale College unikt. Det är idéerna.

David Whalen värjer sig dock mot påståendet att Hillsdale College skulle vara "ett citadell" för amerikansk konservatism, vilket tidskriften *National Review* påstått, eller någon form av motor i en konservativ rörelse.

– Vi är en institution som styrs av värderingar, men det vi är, och det vi ska förbli, är ett college som ska ge studenterna en god utbildning. Det är vårt uppdrag. Ingenting annat, förklarar han.

Hillsdale College – grundades 1844 av baptister, men saknar idag koppling till någon församling. Lärosätet blev istället tidigt känt för sin tro på föresatserna i den amerikanska självständighetsförklaring-

en och USA:s konstitution, två dokument som än i dag starkt påverkar både atmosfär och läroplan. Förbud mot diskriminering på grund av etnicitet, religion eller kön skrevs in i statuterna – "all men are created equal", som David Whalen konstaterar ett flertal gånger under vår intervju, citerandes Thomas Jeffersons odödliga formulering – och när USA delades under det blodiga inbördeskriget tog studenterna och lärarkåren tydlig ställning.

– DET VAR SÅ MÅNGA som gick ut i kriget på nordsidan att de nästan fick stänga stället, säger Whalen, och tillägger eftertänksamt:

– På den tiden var vi radikala liberaler. Idag betrak-

tas vi som konservativa. Vi protesterar inte då folk använder benämningen, men det är inte vi som har förändrats.

Förändringens vindar blåser onekligen långsamt ute på landsbygden i Michigan.

Statyerna på "The Liberty Walk" genom campus har blivit fler; de senaste tillskotten, som fått göra bland andra Jefferson, George Washington och Abraham Lincoln sällskap, föreställer Margaret Thatcher och Ronald Reagan. Byggnader har tillkommit och vuxit allt eftersom studenterna blivit fler.

Men Hillsdale är långtifrån någon utbildningsfabrik med sina drygt 1 400 studenter på grundnivå, sex studenter på mastersnivå och sju doktorander. Och läroplanen, eller åtminstone fundamentet i den, har stått emot tidens tand. Det är de västerländska tankarna och idétraditionerna som står i fokus, klassikerna fyller litteraturlistan och professorernas inställning är klar.

– Vi erbjuder en klassisk utbildning som betonar den västerländska kulturen. Fyra år här ger dig inte automatiskt ett yrke, och det skrämmar säkert många, särskilt föräldrar, men vi kan rusta unga män och kvinnor för livet. Det finns säkert de som tycker att det är slöseri med tid att ägna så många år att läsa Locke och Mill, och att man kan göra det vid sidan om när man studerar till

ekonom eller tandläkare. En del kanske säger att de redan läst det på gymnasiet. Men här får du tid att läsa, reflektera och "idissla" kunskapen, säger Whalen, som vid sidan om sina administrativa uppgifter även undervisar i brittisk renässanslitteratur

och viktorsansk litteratur.

Också rektor Larry Arnn lämnar de översta våningarna i administrationshuset för att undervisa. Det är knappast på grund av lärarbrist; personaltätheten är hög, det går drygt ett dussin elever per person anställd för undervisning och forskning. Arnn tar dock själv hand om kurser i politisk filosofi, om Winston Churchill och om den amerikanska konstitutionen. Den sistnämnda kursen är självfallet obligatorisk för samtliga nya studenter vid Hillsdale College.

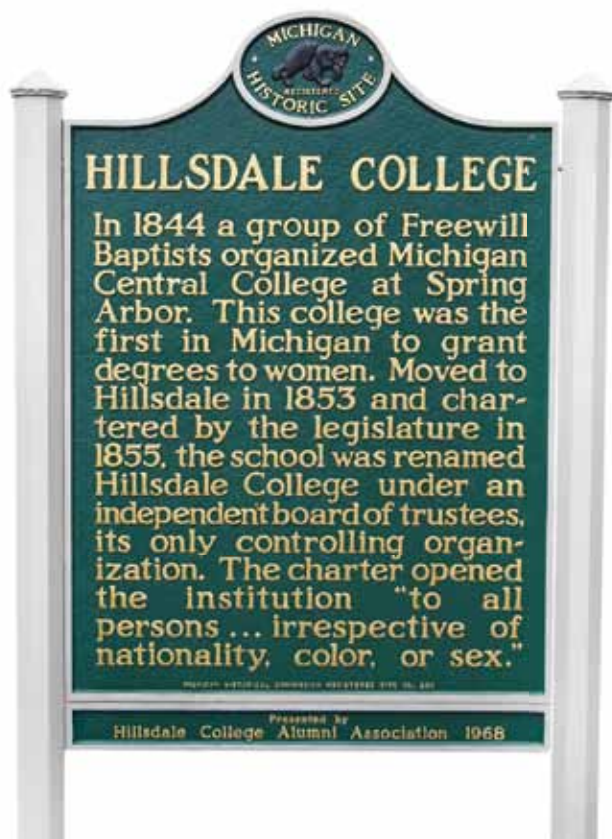
– Den amerikanska konstitutionen lägger inte bara grunden för vår nation utan också för hur vi bedriver vårt arbete här på Hillsdale. I en republik där självstyret är centralt kontrollerar medborgarna staten, inte tvärtom. Vi säger inte att staten är ond, men att bjuda in den till att styra över utbildningen i landet är att öppna dörrarna för en potentiell katastrof, tillägger David Whalen, väl medveten om att Hillsdales förhållande till både den federala och delstatliga makten inte är någon hemlighet.

DET ÄR INTE NÅGOT ansträngt förhållande.

Det är ett icke-förhållande.

Sedan ett par år tillbaka tar Hillsdale Col-

Vi säger inte att staten är ond, men att bjuda in den till att styra över utbildningen i landet är att öppna dörrarna för en potentiell katastrof.



lege inte emot en cent i offentligt stöd, och ingen av studenterna får göra det heller, allt för att hålla staten på armlängdsavstånd. De finansiella tillgångarna, i dagsläget ungefär 300 miljoner dollar, måste dock växa.

– Finansiellt oberoende ger akademiskt oberoende. Vi slåss för våra principer, men vi gör det genom utbildning, konstaterar David Whalen.

Men kampen sträcker sig idag långt utanför Michigans gränser, och förklarar den ställning som Hillsdale College fått i amerikansk politisk debatt. Hillsdale är ingen "policy shop", enligt Whalen, men den tidskrift, *Imprimis*, som producerats sedan 40 år tillbaka är inget obetydligt blad. Med en upplaga på 2,5 miljoner exemplar – och ambitionen att i ett första steg växa till tre miljoner, därefter sex miljoner (!) – sprids de idéer som Hillsdales ledning vill ska växa på campus. Online-kurser med den obligatoriska undervisning som kännetecknar Hillsdale College utvecklas, samtidigt som jakten på "nya generationer av stora tänkare" pågår. Gästprofessorer som exempelvis historikerna Martin Gilbert och David McCullough följer i Russell Kirks och Ludwig von Mises fotspår (den sistnämnde testamentarade både sina handlingar och sitt skrivbord till Hillsdale College och har i dag ett litet bibliotek uppkallat efter sig). Vid intervju-tillfället befinner sig den neokonservative militärhistorikern Victor Davis Hanson på campus för en serie gästföreläsningar.

– Michigans landsbygd, där det är grå himmel fem månader om året och långt till närmaste storstad, är kanske inte det ställe du ser framför dig när du vill slå igenom som akademiker eller debattör. Men vi kan erbjuda en lugn miljö, en akademisk omgivning och genom våra olika kanaler, främst *Imprimis*, kan vi nå många, säger David Whalen.

DET SKADAR KANSKE INTE att konservativa radio- och tv-personligheter som Rush Limbaugh och Sean Hannity inte missar något tillfälle att tala väl om Hillsdale, eller att konservativa portalfigurer som exempelvis Clarence Thomas, den domare i USA:s Högsta domstol som ses göra den mest bokstavstroga tolkningen av konstitutionens texter, har nära band till det till ytan lilla lärosätet. Thomas fru, Virginia Thomas, var exempelvis ansvarig för att etablera Hillsdales filial i Washington, Allan P Kirby, Jr Center for Constitutional Studies and Citizenship. En verksamhet som, enligt Hillsdale College, ska "inspirera alla amerikaner att bli värdiga frihetens välsignelse", och genom olika utbildningsprogram och seminarier lära ut "amerikansk konstitutionalism" till studenter, politiska tjänstemän, folkvalda och opinionsbildare.

Clarence Thomas dyker också upp i diskussionen kring akademisk och intellektuell bredd.



Den amerikanska högerens lärosäte.

FOTO: ERIK RÖNMARK

– Jag är medveten om att den främsta kritiken mot oss är att vi bara ger våra studenter en sida av saken, att vi bara studerar det som vi tycker är rätt och att vi saknar "intellektuell mångfald". Men om mina studenter ska debattera med en marxist så ska de kunna sin Marx bättre än den de möter. Vi läser andra saker än bara våra favoritböcker, tro inget annat, säger Whalen.

– Och ja, Clarence Thomas har varit här och undervisat och vi har publicerat hans föreläsningar. Men Ruth Bader Ginsburg har också blivit inbjuden hit för att föreläsa, fortsätter Whalen, och markerar att

även den mest liberala medlemmen av Högsta domstolen är välkommen.

Det råder dock ingen tvekan om vem som får flest inropningar på scen. I ett resonemang om att fyra år trots allt inte är så lång tid, och hur mycket som måste hinnas med för att en student ska bli både utbildad och bildad, landar Whalen till slut i att personer som Clarence Thomas måste prioriteras före hans mer liberala kolleger.

– Våra grundvärderingar, och vår trohet till principerna som låg bakom skapandet av USA, måste ändå få stå i centrum. Vi undervisar i det som är beständigt. Det är det som gör oss starka. ✨



ITALIEN

Med Dante mot framtiden

FOTO: STRINGER/SCANPIX

Florens unge borgmästare, Matteo Renzi, framhåller renässansens mästare som inspiration för det krisdrabbade Italien. En ny politisk röst har börjat höras, skriver **Annagreta Dyring**.

DE ITALIENSKA POLITIKERNA är impopulära än någonsin. Ska de återta sina desillusionerade landsmäns förtroende får de ge järnet. En som lyckats ta plats i det offentliga rummet är Florens borgmästare, Matteo Renzi. Han är 38 år, doktor i juridik och uppåtgående man i Italiens näst största parti, Partito Democratico. Sedan 2009 leder han Florens center-vänsterstyre. Renzi har ett rykte som politiskt begåvat *enfant terrible* som ständigt är i rampljuset, delar ut utmärkelser, skriver böcker och framträder i tv. Under den gångna hösten har han drivit en intensiv valkampanj av amerikanska mått för att bli partiledare. I sin nya bok *Stil novo* stiger han tillbaka in i kulturhistorien och betraktar de gamla florentinska mästarerna. I deras förnyelseanda och intelligens finner han inspiration för dagens politik. Han gör en serie eleganta tillbakablickar på renässansens konstnärer, från Dante Alighieri och Leonardo da Vinci till Brunelleschi, Michelangelo, Savonarola – och Pinocchio.

MATTEO RENZIS POLITISKA peptalk hämtar näring från den epok då begreppet *dolce stil novo* växte fram, inspirerat av Dante Alighieris poetiska stilförnyelse där skönheten, *La Bellezza*, var det bärande elementet. Det var en tid då kreativiteten och originaliteten utmanade och bröt mark för renässansen. Renzi exemplifierar med Brunelleschis bygge av Santa Maria del Fiore magnifika kupol. Ingen hade tidigare skapat något sådant, det var ett riskprojekt av gigan-

tiska mått och de styrande i Florens var djärva nog att tro på sin arkitekt. Nu måste återigen skönhetsbegreppet driva nytänkandet, skriver Renzi.

MEN MATTEO RENZI VORE ingen riktig politiker om han missade detta tillfälle att också kritisera det han ogillar i dagens Italien, och det är åtskilligt. Samtidigt som han angriper den sittande regeringen kritiserar han även politiker i allmänhet. Det skulle räcka med 500 parlamentariker i stället för det nästan dubbla antalet som Italien har idag. De sitter bortåt trettio år och klamrar sig fast vid sina privilegier, skriver han. På samma sätt som vår yoghurt borde politiker ha ett bästföredatum. De som ska representera allmänheten saknar kontakt med vanligt folk, fortsätter han, och så har de också mycket riktigt misslyckats med att styra landet och lämnat över allt ansvar till teknokraterna.

En sådan borgmästare får inte oväntat uppmärksamhet. Här kommer en ivrig man i sina bästa år och skriver som man talar; engagerat och ledigt hävdar han att hans land behöver damma av 700 år gamla ideal, samtidigt som han då och då hänvisar till Steve Jobs och Nobelpristagaren James Heckmans sociala teorier. Han pekar på de många lågutbildade unga och på att Italien har en ungdomsarbetslöshet på över 36 procent. Vi behöver bättre skolor och internationella forskarutbyten, skriver han. Nästa angrepp riktas mot de byråkratiskt övertunga politiska partierna. Ett

parti ska lansera nya tankar, inte organisera sig som företag. De har för mycket tjänstemän och för få idéer, menar han. Självberömmar han sig av att ha skapat femtio procents kvinnorepresentation i Florens styre och upplåtit gamla centrala byggnader i Florens som hem för flyktingar. Nya bibliotek har öppnats i staden. Reaktionerna varierar. Vid sidan av applåder hörs andra sucka: *molto fumo e poco arrosto* (ung. mycket os och lite grillat).

Journalisten Filippo Cecarelli, själv författare av flera samtidskritiska böcker och välkänd medarbetare i morgontidningen *La Repubblica*, medger att Renzi kan ha rätt i mycket. Men Cecarelli stöter sig på bokens kalejdoskopiska innehåll och ogillar att seriösa historielektioner hottas upp med glansiga påminnelser om vad Renzi själv utträttat i Florens. En riktig *Minestrone pop*, sammanfattar Cecarelli avmätt sina intryck av den unge borgmästarns flödande texter.

I NOVEMBER KULMINERADE Renzis kampanj inför primärvalen för hans parti då han till sist stod som en av två tänkbara kandidater att leda partiet. Denna gång (frestas man tänka) förlorade han partiledarposten med 10 procents marginal. Med beprövad elegans manade han till samarbete och lojalitet med segraren Pier Luigi Bersani. Nya böcker med nya analyser är att vänta. Matteo Renzis öppna attityd och ungdomliga entusiasm anses redan ha skapat ett nytt tonläge i den italienska politiken. ✨

INDIEN

Ett land fyllt av trauman

De senaste åren har Indien skakats av kriser och skandaler. Vad landet framförallt behöver är en hederlig förvaltning, skriver **Subhash Agrawal**.

GRUPPVÅLDTÄKTEN på en 23-årig universitetsstudent i New Delhi, som ledde till kvinnans död utlöste en exempellös ilska mot politisk okänslighet och officiell likgiltighet inför medborgarnas säkerhet i allmänhet och ökande sexuellt våld mot kvinnor i synnerhet. Vreden underblåstes ytterligare av regeringens paranoida överreaktion, när protesterande kvinnor, skolbarn och äldre tvingades fly undan polisens batonger, vattenkanoner och tårgas – allt detta bara några meter från det indiska parlamentet. För att göra ont värreförekom flera känslolokala kommentarer från politiker som menade att västanpassade vanor bland indiska medelklasskvinnor bar den verkliga skulden. Utvecklingen är en kuslig upprepning av händelserna för ett år sedan, när intensiva men fredliga protester mot offentlig korruption från en upprörd medelklass bemöttes med sammahögdragna och arroganta sätt av regeringen.

Det kan vara frestande att beteckna detta som en "indisk vår" eller också bortförklara det som ett urbant fenomen långt från landsbygdens realiteter – båda påståendena rymmer ett korn av sanning, eftersom varje aspekt av Indien är lika verklig som den andra. Men faktum är att de senaste åren har varit ovanligt händelserika, även för ett land som är vant att vingla från den ena politiska krisen till den andra.

Ekonomiskt har tillväxten minskat dramatiskt, från 9,5 procent 2007 till strax över 5 procent just nu, inflationen är tvåsiffrig och den politiska förvirringen inom strategiska nyckelområden som infrastruktur och telekom har fått nyinvesteringarna att upphöra helt. Indien är inte längre en favorit bland utländska investerare och riskerar i själva verket att återvända till ohållbara och riskabla budgetunderskott på den nivå som rådde före 1991. Om Indien inte snart får ordning på sina finanser står landet inför ett kraftigt försämrat betyg från ledande kreditvärderingsinstitut och globala banker.

Politiskt har den styrande koalitionen under ledning av Kongresspartiet inte bara drabbats av en rad motgångar i viktiga delstatsval utan också blivit föremål för envisa och allvarliga korruptionsanklagelser, som berör flera högt uppsatta ledare. Minst fyra

ministrar har anklagats för eller berörts av korruption i samband med tilldelningen av naturresurser, tillsammans med ett stort antal tjänstemän på delstatsnivå. Till och med premiärminister Manmohan Singhs hittills oantastliga offentliga framtoning har försämrats betydligt, och han ses alltmer som i bästa fall ett hjälplöst offer för omständigheterna eller i värsta fall en marionett i rollen som statsminister, ovillig att bestämma den politiska dagordningen eller den moraliska hållningen. Det är nu en utbredd uppfattning att Indiens premiärministerämbete på ett förödmjukande sätt har reducerats till rollen som naiv åskådare. Samtidigt har andra politikere rykte inte klarat sig mycket bättre, och när det gäller korruption och förvaltning är det känt att samtliga partier har livnärt minidynastier och pampar på delstatsnivå som nu står in-

för allvarliga korruptionsanklagelser.

Vissa inom regeringskoalitionen har insett att Indiens ekonomi behöver en kraftig och kontinuerlig tillväxt under många år, vilket i sin tur bara är möjligt genom en mer investeringsvänlig politik och mer effektiva och transparenta offentliga finanser. Men de viktigaste ledarna inom Kongresspartiet, och särskilt Sonia Gandhi, den verkliga "makten bakom tronen", förblir instinktivt populistiska. De senaste veckorna har den av Kongresspartiet ledda koalitionsregeringen förvisso tillkännagivit en mängd ekonomiska reformer, som att ge utländska företag som Ikea och Wal-Mart tillåtelse att driva sina egna jättebutiker i Indien, men det kan diskuteras om dessa åtgärder verkligen är så dramatiska. Att tillåta större utländska direktinvesteringar inom sådana sektorer som detaljhandel och försäk- >>



Demonstranter i New Delhi.

FOTO: BLOOMBERG/GETTY IMAGES



Förhoppningar på en "indisk vår".

FOTO: BLOOMBERG/GETTY IMAGES

ring kan förvisso tillföra välbehövlig teknik och investeringar, men att bygga fler vägar och kraftstationer skulle ha en mycket större inverkan på ekonomin i dess helhet. Vad Indien verkligen behöver, snarare än några få dramatiska utspel till "reformer" eller enstaka "djärva" politiska tillkännagivanden, är en hederlig, effektiv, lyhörd och rimlig förvaltning på vardagsplanet. Detta gäller särskilt ifråga om de stora läckagen i statens upphandling, som omfattar stora summor offentliga medel, och förseningar i infrastrukturens utveckling.

Det finns också starka skäl att betvivla att reformerna kan upprätthållas mer än några få månader utan någon form av positiv feedback från allmänheten eller valframgångar för Kongresspartiet. Mot bakgrund av dess förluster i ett flertal provinsval den senaste tiden har partiet återigen splittrats i populisterna och pragmatikerna. Man är nu i desperat behov av antingen en vinnande koalition eller en vinnande offentlig image före nästa allmänna val, som mycket väl kan komma att hållas så tidigt som under första halvan av 2013.

De senaste två åren har inte bara politiker, byråkrater och polis fått se sitt rykte ordentligt skamfilat, utan också medier och

näringsliv. Många välkända entreprenörer och företag har varit inblandade i stora korruptionsskandaler, och till och med ett ansett konglomerat som Tata har fläckats genom offentliggörandet av dess intensiva och hemliga försök att påverka regeringens politik för telekomlicenser. Det minsta som kan sägas är att den ekonomiska politiken förblir dunkel och godtycklig, och att det finns tecken på vänskapskorruption överallt.

Samtidigt har Indiens elektroniska medier, som det senaste decenniet formigen exploderat, också klätts av. Många toppjournalister och nyhetsankare har varit inblandade antingen i direkta utpressningsshot eller i förtroliga relationer med företagslobbyister. Om det inte handlar om korruption, så präglas medierna och särskilt televisionen av skamlös sensationalism, arrogans, ytlig rapportering och allmänt bristande professionalism. Aldrig så banala aspekter av Bollywood, kändisars liv och cricket rapporteras in i minsta detalj – allt på bekostnad av historier och händelser som har att göra med vanliga indiers liv.

Bilden av dagens Indien är komplex. Landet har en rik historia att falla tillbaka på, ett väldigt kulturellt och geopolitiskt

arv och en ytterst framgångsrik diaspora, men det har fastnat i ekonomiska, politiska och sociala gråzoner, med korrupta, giriga eller mutbara individer på ledande positioner. Indiens demokrati är dess stolthet, men den har också större brister än de flesta indier är beredda att debattera offentligt. Dess största framgång har varit att öka den politiska aktiviteten bland grupper som historiskt varit diskriminerade eller ignorerade men som nu lär sig att kämpa för sin rätt. Indiens största misslyckande, å andra sidan, är oförmågan att säkerställa en bättre förvaltning, mänsklig behandling av alla eller en gemensam samhällsvision. Den indiska demokratin fortsätter att tolerera, till och med uppmuntra kastbaserade lojaliteter, vänskapskorruption, privilegier, populism och en djupgående personlighetskult – slutresultatet är en urusel förvaltning och politiskt styre. En amerikansk krönikör fällde en gång kommentaren att "den indiska demokratin är unik: den representerar folket utan att verkligen stå i deras tjänst". Det indiska samhället är fortfarande ett av världens mest fragmenterade, ojämlika och splittrade länder. ✨

Översättning: Jim Jakobsson

På spaning efter Stalins offer

Miljontals oskyldiga dödades under den stora terrorn i Sovjetunionen. Men myndigheterna gör det svårt att finna och utforska massgravarna för de avrättade, skriver **Jan Hernebring**.

DYBOVKA är en by belägen 35 kilometer från centrala Voronezj, längs järnvägen mot Moskva. Strax intill ligger en annan by – Somovo – och floden Usmanka. Mellan floden och Dybovka sträcker sig några smala åkertegar, en frodig tallskog och en sandremsa invid floden.

Skogen ligger nära Voronezjbornas dator men i samma område ligger också massgravar där kropparna efter de avrättade under den stora terrorn kastades ner åren 1937–38. Idag heter platsen Memorials kyrkogård i Dybovka efter organisationen Memorial som har samlat in dokument och berättelser om de kommunistiska förbrytelseerna. Flera "minnesböcker" har publicerats över dömda.

När jag besöker Dybovka pekar min ciceron Vjateslav Bitovskij Ilija på en skylt där det står "Oskyldigt dödade människor".

Det kan finnas upp till 8 000 personer begravda i området. Av dem har Memorial grävt upp kvarlevor av 2 500 och begravt dem under mer värdiga former. Detta är den enda massgraven från Stalins utrensningar som idag är föremål för utgrävning.

Specialister som har undersökt platsen konstaterar att gravarna kunde gå tre meter djupt. När Memorial försöker lokalisera massgravarna går de omkring med ett långt, tunt spröt, som de pressar genom terrängen där en grävningsgrop kan finnas. Människoben som kommer i kontakt med spröt låter på ett speciellt sätt.

S Petrovskij (1893–1980), citeras i Memorials minnesbok om den "politiska repressionen" i Voronezj:

Nästan varje natt hörde vi ljud av lastbilar, människor släpades utomhus till "Kylskåpet" – en magasinsbyggnad – för avrättning. Och skriken "Vart för ni oss? Jag vill leva!".

Och chauffören vid säkerhetstjänsten UNKVD, Evgennij Aleksandrovitj Moltjanov, berättar även han:

– I Voronezj skedde avrättningarna i källaren inne i fängelset. Liken forslades iväg i skydd av mörkret. I Dybovka sköts det aldrig, där bodde cheferna i sina sommarbostäder.

Massmördandet kan sägas ha inletts officiellt den 2 juli 1937 genom politbyråns dekret om att bekämpa "antisovjetiska element". Lokala och regionala partiorganisationer manas hålla ögonen på frigivna "före

detta kulaker och kriminella som deporterats" och som nu återvänt hem. De pekas ut som de "huvudsakliga orosstiftarna till alla tänkbara förbrytelser mot sovjetisk lag" som sabotage med mera.

En minutiös klappjakt inleddes där bara två straffsatser förekom: arkebusering eller förvisning till Gulag. Domarna grundades på bekännelser under tortyr. Centralt i Moskva fastställdes *på förhand* antalet som skulle arresteras och skjutas. Regionerna får även en kvot som ska fyllas med oskyldiga. 1937 arresterades 936 750 personer, året därefter 638 509. Antalet dödsdomar 1937 var 353 073 och 1938 328 618. Den överväldigande delen som greps och dömdes var enkla människor: arbetare, bönder, expediter, skräddare och skomakare.

Maxim, Valerij och Varonin har under dagen grävt upp en massgrav med 24 likdelar från lika många personer. Flerakraniervisas upp, hylsor, klädstrester, mynt, kulor med mera. Varje person sköts som regel med en kula.

Grävarna är frivilliga i 40-årsåldern, vältränade och ofta akademiker. De betalas lön. Under ett uppehåll i grävandet bjuds det på korv och kall öl.

– Jag kan inte äta, säger jag.

Under fem års tid har utgrävningarna pågått. Finns det fler avrättningsplatser i regionen? De i Dybovka upptäcktes tack vare

att vittnen som tillfälligt befann sig i området när NKVD grävde gravar nattetid kunde berätta om deras lokalisering. Det är svårt att säga, säger Ilija Vjateslav Bitovskij, eftersom ingen talar. Och snart kan heller ingen berätta. Klart är dock att liknande "avrättningsgömmor" fanns i varje större stad (och ibland inte ens en särskilt stor) i före detta Sovjetunionen. Men hur hittar man dessa massgravar? Det är utomordentligt svårt? Inga arkiv nämner deras existens.

Därmed inte sagt att information inte längre skulle finnas tillgänglig. Någonstans, förborgad i ryska arkiv, finns en akt över V M Blochin, kommandant för NKVD och ansvarig för avrättningarna under den stora terrorn. Blochin var inte bara ansvarig för domarnas verkställighet utan även för begravningarna. Denne resande i död, som alltid bar ett heltäckande läderförkläde med läderhandskar och manschetter över armbågarna, genomförde tiotusentals avrättningar på en mängd platser i Ryssland.

Men det lär ta lång tid innan akten över Blochin görs tillgänglig. Rehabiliteringsprocessen är visserligen långtifrån avslutad men många ärenden kommer med myndigheternas goda minne inte upp till prövning. I praktiken finns inte en rak linje till Stalins politik. Någon uppgörelse med den eller hans skräckvälde är heller inte i sikte. ☘



En massgrav grävs upp.

FOTO: JAN HERNEBRING



Nick Cohen är kolumnist, författare och debattör. Hans senaste bok är *You Can't Read This Book* (2012).

Nordisk teve bättre än BBC

Skandinavisk kultur är högsta mode i England. Henning Mankells och Stieg Larssons deckare har varit populära i flera år, och deras framgångar har inte förvånat Londons kulturella etablissemang. Framgångarna för skandinaviska teveprogram är däremot en annan sak. De väcker besvärliga frågor för brittiska programmakare. Med början i svensk teves filmatiseringar av Mankells romaner grydde insikten att de bästa skandinaviska teveserierna var lika bra som de bästa brittiska motsvarigheterna. Efter *Brottet*, *Bron* och *Borgen* började vi inse att de var bättre.

För den brittiska televisionens självbelåtna värld kom denna insikt som en chock. Brittisk teve säger sig gärna vara "bäst i världen". Och på 1970- och 1980-talet verkade skrytet berättigat. England exporterade en gång i tiden kvalitetsdramor och klassiska serier över hela världen, medan man importerade tävlingsprogram av enklare snitt, främst från USA. Sedan dess har det skett en stor nedgång. England är numera världens största exportör av "teveformat" i stil med *Idol* och *Vem vill bli miljonär?* Vad beträffar kvalitetsdramor hävdade jag för några år sedan att England och USA hade bytt roller. Nu importerar vi *The Wire*, *Homeland* och andra högklassiga dramaserier från USA, medan vi skickar lättviktiga och ytliga tävlingsprogram utomlands.

Så länge konkurrensen bara kom från USA kunde den brittiska televisionens stolthet förbli intakt. De amerikanska kanalerna hade trots allt resurser som de brittiska inte kunde mäta sig med. Men nu när Danmark och Sverige producerar teveserier som brittiska tittare blir entusiastiska över håller inte det gamla argumentet.

Vad har gått snett? När *Brottet* visades i England skrev jag att serien framstod genuint modern. I England är de kvinnliga huvudrollsinnehavarna utan undantag vackra. De är antingen käcka hjältinnor som visar att de är precis lika tuffa som männen, eller också offer för manlig förbittring. Sofie Gråbøl som spelade Sarah Lund var annorlunda. Hon var inte en glamorös stjärna, en superkvinna eller ett offer. I stället var hon verksam i ett samhälle där åsynen av en kvinna i maktposition var vardagsmat. Därigenom kunde hon vara något exceptionellt för brittiska tittare: en medelålders kvinna som inte har tid att sminka sig eller tänka på hur hon klär sig eftersom hon försöker lösa ett brott.

Det här kan man förstås förkasta som "politiskt korrekt", om man så vill. Men när dramaförfattare låter kvinnor slippa gamla konventioner befrias de själva från klichéer och kan skapa gestalter som känns som om de levde på 2000-talet i stället för på 1900-talet.

Brittisk teve sitter fast i det förflutna. Inte bara för att dess mest framgångsrika serier är dramaserier om livet på lantliga gods, i stil med *Downton Abbey*. Den snobbism man ser på teveskärmen återspeglas också i medieföretagens hierarki. De typiska brittiska tevecheferna har gått på internatskola och fortsatt till Oxford eller Cambridge. De har byggt sina karriärer och förmögenheter på att sälja skräpunderhållning till massorna. De är ganska cyniska män och kvinnor som producerar enkla handlingar där det sällan tas några risker. De litat inte på författare. I stället har man kommittéer av "mediamanager" som skapar dramaserier och sätter in de nödvändiga elementen av sex, våld och kändisar i manuset.

Men eftersom de tillhör den bildade övre medelklassen vill de fortfarande tro att de skapar moderna spjutspetsproduktioner. Att rasera den illusionen hör till den skandinaviska televisionens viktigare insatser. Om de brittiska tevemakarna inte redan frågar sig varför först amerikanerna och nu danskarna och svenskarna har fått ett så stort försprång, så lär de snart börja göra det. ✨

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Tillkännagivandet att drottningen skulle medverka vid regeringssammanträdet i tisdags som en del i firandet av hennes diamantbröllop säger mer om monarkin, regeringen och förvisso oss själva än vad man kan tro. Det är inte länge sedan som en sådan idé skulle ha gett upphov till ett ramaskri bland såväl grundlagsexperter som republikaner.

Drottningen har tillbringat 60 år under uppvisande av personlig återhållsamhet och (större delen av tiden) diskret gott omdöme. Kanske var det därför som högerpressen avstod från pompös kritik av hennes flotta uppträdande med James Bond under OS-öppningen. Hon har mycket kredit på banken.

Sådan var inte alltid bilden av drottning Victoria, vars renommé för värdighet och klokhet endast uppnåddes på äldre dar efter det att hon ägnat årtionden som en sörjande ensling efter prins Alberts alltför tidiga död, något som djupt irriterade skattebetalarna. Detta var den post-Cromwellska republikanska



erans glanstid, men drottningens höga ålder besegrade den. Det verkar som om samma sak är på väg att hända igen.

Hur som helst, skådespelet när monarken tog sig från St. James's Park

till Downing Street är fullpackat med historia. Vi kämpade så länge för att hävda auktoriteten hos demokratiskt tillsatta regeringar över en nedärvd aristokrati att detta är värt att reflektera över.

Att drottningen närvarar vid ett regeringssammanträde, något som beskrivs som en 'briefing' (Grrr!), är en personlig gest från en påtagligt monarkistisk konservativ regering vars ledare är vagt knuten till henne genom något slags hemlighetsmakeri för 200 år sedan. Men det understryker att de veckovisa regeringssammanträdena – symbolen för kollektivt ansvarstagande – har upphört att vara den viktigaste formen för regeringens beslutsfattande."

Guardians politiske kolumnist **Michael White** noterar att drottning Elizabeth, född 1926, har återtagit kommandot.

BEHOV AV FÖRNYELSE I

Det var förstås en njutning att ta del av de bittra och uppgivna kommentarerna från den amerikanska högern efter Barack Obamas omval. Övertygelsen om att ytterligare fyra år vid galärerna nu är ofrånkomliga sitter djupt. Samtidigt pågår, föga överraskande, en intensiv debatt om republikanernas framtid och utveckling. Borde partiet starkare hävda sin konservativa linje? Eller är det dags att bli mer inkluderande? Kanske kan de två förhållningssätten – oklart hur – förenas?

Vad som dock är slående i dessa själv-rannsaker är frånvaron av förklaringar till en av de mest fundamentala felbedömningarna: övertygelsen att man skulle vinna. Jag tänker nu inte på republikanska politiker och medarbetare som självfallet ändå in i blekaste helvetet måste hålla god min. Men i de allra flesta bloggar, kolumner och ledare under valrörelsen var högern spiksäker på att Mitt Romney skulle ta hem spelet. De liberala medierna hade fel! Opinionsmätningarna mätte inte korrekt! Vänta bara!

Oviljan och oförmågan att acceptera verkligheten – det vill säga att Obama förfogade över ett litet men dock tydligt övertag mot Romney i flera månader – är betecknande för sekterister. Att ta in andras argument och pröva dem mot sina egna framstår inte som rationellt utan betecknas som ett utslag av illojalitet, till och med förräderi mot den



FOTO: PATRICK SEMANSKY

Euforiska republikaner.

egna saken. Republikanerna skär nu tänder över alla missade möjligheter, men är ännu inte inställda på att ägna sig åt en genuin självrannsakan: de är inte i samklang med väljarkåren.

Frågan är om processen kommer i gång före nästa val, 2016. Kanske behöver partiet

förlora då också för att först då orka se sanningen i vitögat. Det tog demokraterna tre förlustval på raken innan de var redo för Bill Clinton och en förflyttning till mittfältet under 1990-talet. Att lära sig av historien är en god start för alla försök till omprövning.

Mats Wiklund

BEHOV AV FÖRNYELSE II

I år kan man säga: nästa år är det val. I år kan man också konstatera att Fredrik Reinfeldt varit partiledare i tio år.

Det är en lång tid, som dessutom varit exceptionellt framgångsrik. I valet 2002 fick Moderaterna dryga 15 procent av rösterna – åtta år senare hade deras röster fördubblats: de är lika stora som Socialdemokraterna, vars särställning nu är över. De borgerliga kommer att ha regerat längre än någonsin i modern tid. Med all rätt skulle alltså moderatledaren kunna dra sig tillbaka med en känsla av tillfredsställelse över ett väl utfört uppdrag.

Men istället förkunnar han att han fortfarande är politiskt hungrig och ser fram emot riksdagsvalet 2014. Varför det? Under mer än halva mandatperioden har han intagit en diskret och förvaltande hållning med förmåningar om återhållsamhet och risk för kommande kriser. De andra regeringspartiernas manöverutrymme har samtidigt hårt beskrivits av finansdepartementet och känslan av att alliansen sett sina bästa dagar är utbredd inom borgerligheten.

Framförallt är tillståndet inom Moderaterna en öppen fråga. Den gäller inte först och främst om de ska lyckas behålla väljarnas förtroende och regeringsmakten utan hur detta ska gå till. Här finns en historisk parallell: Socialdemokraternas tillstånd i mitten av 1950-talet. Tage Erlander hade då varit statsminister i en åtta tio år och började känna sig sliten och håglös. Sverige hade blivit rikare och välståndet både breddats och fördjupats. Vilka var de nya visionerna? Hur ska samhället reformeras? In på scenen kliver Olof Palme och en ny generation som inser att den växande medelklassen måste lockas med en utbyggnad av den offentliga sektorn. Det starka samhället med dess många sociala reformer och ambitioner utvecklas,

en kolossal framgång för partiet som blir motor för ett fortsatt regeringsinnehav.

År 2013 är Sverige ett annorlunda land med en annan politisk verklighet. (Vi är till exempel inte lika rika som förr.) Men om Moderaterna, som så ivrigt kopierat socialdemokratisk strategi och retorik, verkligen ska bevara eller till och med bredda sin väljarbas och makt måste de våga tänka nytt och fritt.

För tio år sedan släppte Fredrik Reinfeldt fram en väldig förnyelse i sitt parti. Nu har han blivit äldre men till skillnad från Erlander, som i hela sin långa politikerbana bevarade nyfikenhet och öppenhet, mer försiktig och konservativ. Var finns Moderaternas Olof Palme när de behöver honom?

Mats Wiklund



FOTO: ERIK MÄRTENSSON / SCANPIX



Adam Cwejman

DOSSIER

Ett förlorat krig

Det misslyckade kriget mot droger i länder som Mexiko och Colombia har skördat tiotusentals dödsoffer. Denna utveckling och västvärldens misslyckande med att förhindra en ökning av döda i tungt missbruk har fått ledande politiker i flera länder att efterlysa en förändring av narkotikapolitiken.

Adam Cwejman, gästredaktör

SVERIGE UTANFÖR DROGDEBATTEN

Synen på narkotikan utvecklas nu från krav på en enhetlig förbudslinje till att hitta bättre sätt att minska skadeverkningarna. I den diskussionen står Sverige vid sidan av.

Av Adam Cwejman

NÄSTAN VARJE ÅR har *Economist* ett temamnummer där frågan om legalisering av narkotika återkommer. Perspektiven, exemplen och argumentationen skiftar men den bärandelinjen är densamma: kriget mot droger är inte över och är blodigare än någonsin.

Även Storbritanniens vice premiärminister Nick Clegg har i ett antal uppmärksammade uttalanden ställt sig positiv till en förändring av narkotikapolitiken. Det finns ett antal parallella förändringar. Vissa länder har börjat anamma nya behandlingsmetoder för missbrukare, i andra, som Portugal och Tjeckien, har man ett nytt förhållningssätt till innehav och konsumtion av narkotika.

Ett annat perspektivskifte som ägt rum det senaste decenniet är att narkotikapolitiken inte längre enbart betraktas ur ett nationalstatsperspektiv. På samma sätt som inget land har en unilateral handelspolitik har fler länder förstått att narkotikapolitiken i ett land i högsta grad kan påverka situationen i ett annat. Detta ger frågan ytterligare en dimension. Producentländerna är oftast fattigare än konsumentländerna. De länder som drabbas hårdast av narkotikan är i regel också de där den främst produceras, inte där den konsumeras. Narkotikamissbruket har i exempelvis Sverige främst diskuterats som en nationell folkhälsofråga. Men narkotikapolitiken är global och tangerar därför även säkerhetspolitik, brottsbekämpning och rätts-säkerhet.

Erik Jennische beskriver i detta nummers dossier hur den narkotikapolitiska debatten i Syd- och Centralamerika utvecklats under det senaste decenniet. Ju mer uppenbart det blivit att kriget mot narkotikan är förlorat, ju fler röster har hörts om att det behövs nya sätt att bekämpa narkotikans destruktiva konsekvenser. Stegen är trevande och i flera sydamerikanska länder diskuteras lagförslag som skulle förändra bekämpningen av narkotikans skadeverkningar.

Men den politiska diskussionen om narkotikan och dess skadeverkningar är bredare än att bara beröra dess legala status. I sin artikel beskriver Pat O'Hare idén om skadereduktion. Förespråkare av skadereduktion hävdar att man istället för att nöja sig med högstämde deklARATIONER om att utrota narkotikan bör utforska vilka målsätt-

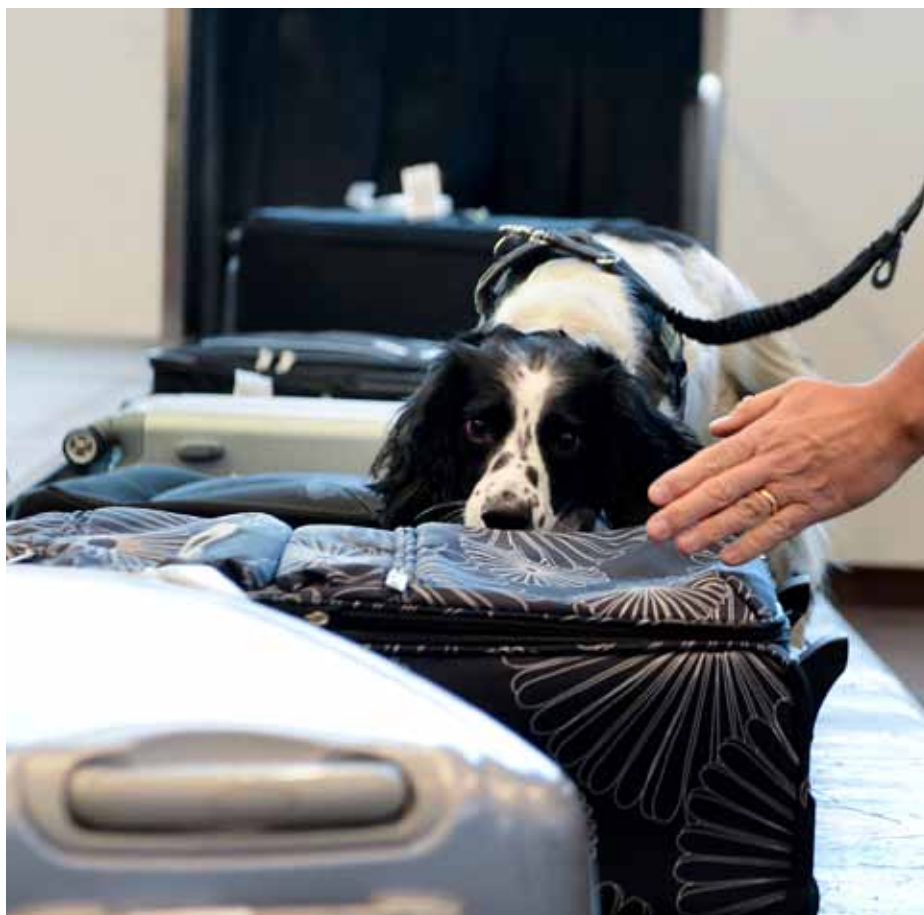


FOTO: PONTUS LUNDAH/SCANPIX

Någonting att deklarerera?

ningar som inom överskådlig tid faktiskt kan uppnås. Där ingår substitutionsprogram och möjligheter för missbrukare att få rena sprutor. Motståndet mot skadereduktionspolitiken är fortfarande, inte minst i Sverige, mycket intensivt och aktivt. Sprututbytesfrågan har debatterats flitigt i flera av landets landsting. Björn Johnson redogör i sin artikel för diskussionen om de svenska substitutionsprogrammen. Programmens syfte är att ge tunga missbrukare medicinsk ersättning för de droger som driver dem till kriminalitet och allvarliga sjukdomar.

Men vilka alternativ finns det egentligen till den idag, överlag enhetliga, förbudslinjen mot narkotikaproduktion och konsumtion? Det är ett missförstånd att tro att svaret är svartvitt och binärt, antingen en "förbudslinje" eller en "legaliseringslinje". Mellan totalt förbud och legalisering ryms även begreppet "avkriminalisering". Med avkriminalisering är det bruket eller innehavet av

narkotikan som upphör att vara kriminellt. Syftet är i främsta hand att styra om polisiära resurser till bekämpning av annan brottslighet, exempelvis handel eller produktion av narkotikan. Med legalisering går man ett steg längre. Istället för att bara göra bruket icke-kriminellt inordnas även produktionen och handeln i ett rättsligt och offentligt system.

Annat än i teorin är det få som förespråkar eller arbetar för en global legaliseringslinje. Vad som anses realistiskt och relevant är istället att justera och förändra dagens system för att på ett bättre sätt minska skadeverkningarna. Där ingår det breda spektrum av skadereduktionsåtgärder som nu prövas i många länder. Det är uppenbart att den politiska diskussionen om narkotikan håller på att förändras på många håll. Sverige är än så länge ett land i utkanten av denna diskussion. Det ger oss flera skäl att vara informerade om hur utvecklingen ser ut utomlands. ✿



Adam
Cwejman

DOSSIER

Ett förlorat krig

LATINAMERIKA VISAR VÄGEN

Flera latinamerikanska länder ifrågasätter den internationella narkotikapolitiken. Istället för minskad konsumtion har resultatet blivit utbredd kriminalitet och korrupta politiker.

Av Erik Jennische

NÄR DET INTERNATIONELLA samfundet i FN:s första narkotikakonvention från 1961 drog upp linjerna för den politik som Richard Nixon senare gav namnet *war on drugs* var frågan irrelevant för Guatemala.

Inbördeskriget, militärdiktaturerna och den utbredda fattigdomen sög upp all politisk energi. Demokratiseringen sedan 1980-talet och fredsfördragen från 1996 har dock satt fart på utvecklingen även om fattigdomen fortfarande är utbredd. När Guatemalas president Otto Pérez Molina den 24 september 2012 talade inför FN:s generalförsamling beskrev han undernäringen, våldet och arbetslösheten som sin regerings största utmaningar. Men det var inte skulder, handelshinder eller klimatförändringar som han ville diskutera för att hitta lösningar på problemen – utan narkotikapolitiken.

De senaste åren har det varje år begåtts mer än dubbelt så många mord i Guatemala som i Frankrike, Italien, Spanien, Tyskland och Sverige ihop. Och då har landet ändå bara 14 miljoner invånare. "Minst 40 procent av morden kan härledas ur problem med koppling till handeln av olagliga droger", förklarade Otto Pérez Molina inför generalförsamlingen.

DEN BÄRANDE PRINCIPEN i FN:s narkotikakonventioner är att alla led i narkotikahandeln ska vara förbjudna. Syftet är att höja priserna för att minska konsumtionen. Men förbudet har därmed också skapat dagens lukrativa narkotikamarknad och gjort att producenterna och transportörerna förlagt sina verksamheter till fattiga länder med svaga rättssystem. Det ger dem billig arbetskraft och lättköpta politiker och myndigheter.

2011 beslagtogs de guatemalanska myndig-

heterna 6 943 kilo kokain, den svenska polisen beslagtogs 28 kilo. De fem senaste decenniernas internationella politik "har inte lett till de önskade målen", konstaterade Otto Pérez Molina krasst inför generalförsamlingen. Konsumtionsmarknaderna expanderar istället för att minska och transportvägarna går genom allt fler länder. Handeln genom Guatemala och många andra länder "från produktionsmarknaderna i söder till konsumtionsmarknaderna i norr" har lett till att kokainkonsumtionen har blivit ett problem i länder där kokain var omöjligt att hitta för bara några år sedan. 1980 registrerade FN beslag av kokain i 44 länder, 2007 i 130 länder.

Några talare senare steg Mexikos avgående president Felipe Calderón upp i talarstolen. Han förklarade det uppenbara och ofrånkomliga: "Konsumtionen av illegala droger i många utvecklade länder skapar våld och tusentals döda i produktions- och transitländerna."

Ingen president har som han tagit strid mot den organiserade brottsligheten de senaste åren för att upprätthålla de principer som narkotikakonventionerna vilar på. Sedan Calderón kom till makten 2006 har i storleksordningen 60 000 personer dött i kriget mot narkotikaintressena. Krigets främsta konsekvens är att en allt större del av narkotikan som säljs i USA numera transporteras via Centralamerika och Karibien istället. Någon påverkan på narkotikakonsumtionen har kriget inte haft.

Felipe Calderón var mycket noga med att peka på var ansvaret för situationen ligger: "Om [de utvecklade länderna] inte vill eller inte kan minska narkotikakonsumtionen, måste de i alla fall se till att förhindra det orimliga flöde av resurser som finansierar de kriminella. Och kan man inte det, är det kanske dags att erkänna behovet av att



Tillslag mot opiumodling i Guatemala.

utforska nya alternativ, inklusive marknadsalternativ, för att lösa detta problem som har gjort att Latinamerika utvecklats till den våldsammaste regionen i världen."

"MARKNADSLTERNATIV" har blivit Felipe Calderóns allt oftare använda samlingsbegrepp för legalisering, reglering eller avkriminalisering av narkotikamarknaden. Han har inte velat specificera vad han menar och vill inte gräva några skyttegravar. Men något måste hända.

Några dagar innan Enrique Peña Nieto efterträdde Felipe Calderón förklarade han i flera intervjuer att det faktum att väljarna i Colorado och Washington i folkomröst-



FOTO: STRINGER/REUTERS/CANALX

ningartagit ställning för legalisering av marijuana, innebär att narkotikapolitiken satts i nytt ljus. "Jag är emot legalisering", förklarade han. "Men jag är för en debatt om effektiviteten i den riktning som vårt krig mot narkotikan har just nu."

Ytterligare några talare senare var det Colombias president Juan Manuel Santos tur. Om Mexiko varit 2000-talets främsta slagfält för kriget mot narkotikan, var Colombia 1990-talets. Det många decennier långa inbördeskriget mellan olika gerillaorganisationer, regeringen och paramilitära grupper gick vid 90-talets början mot sitt slut. Omfattande demokratiska reformer, fredsförhandlingar och effektivt be-

kämpande av de då världsända kartellerna i Medellín och Cali gav hopp. Men ju mer efterfrågan på kokain ökade runt om i världen, desto fler narkotikaintressen ville investera i produktionen. Snart dök landet ned i ytterligare en våldsspiral. Under det senaste året har Santos tagit initiativ till nya freds-förhandlingar med gerillan Farc. Men risken är fortfarande att narkotikaintressena gör det omöjligt att uppnå en överenskommelse, eftersom fred och ekonomisk utveckling snabbt försvårar förutsättningarna för narkotikaproduktion.

Santos berättade i sitt tal till generalför-samlingen om det interamerikanska topp-mötet i Cartagena i Colombia i april 2012

där 30 statschefer från regionen deltog. Det var narkotikapolitiken som bubblade före mötet och det var han som trots USA:s motstånd såg till att frågan kom upp på agendan. "Det är vår uppgift att med vetenskapen som grund avgöra om vi gör det bästa vi kan, eller om det finns bättre alternativ för att motarbeta detta gissel." Den amerikanska samarbetsorganisationen OAS fick därför uppdraget att inleda analysen och diskussionen, och bjuda in bland annat FN att delta: "Detta är början på en diskussion som världen har und-vikit under många år, och som vi hoppas ska ge konkreta resultat."

Några dagar efter öppningstalen i general-församlingen skickade de tre presidenterna »



Adam
Cwejman

DOSSIER

Ett förlorat krig

en förklaring till FN:s generalsekreterare Ban Ki-moon där de tillsammans beskrev utgångspunkterna för diskussionen om en ny politik:

De resurser som de kriminella organisationerna får genom narkotikahandeln är stora nog för att penetrera och korrumpiera hela stater. Därför måste konsumtionsländerna se till att flödet av pengar och vapen till narkotikaintressena avbryts. Arbetet mot missbruk måste intensifieras precis som kampen mot den organiserade brottsligheten. För att skapa en ny politik behöver det internationella samfundet utvärdera den rådande internationella narkotikapolitiken vetenskapligt.

INITIATIVET från Colombia, Guatemala och Mexiko riktar sig mot hjärtat av de konventioner som styr den internationella narkotikapolitiken, den totala förbudslinjen.

För de länder i Latinamerika som inte producerar mycket narkotika eller ligger bortom transportvägarna är situationen annorlunda. Där är problemet den lokala kriminaliteten och konsumtionen. I augusti skickade den uruguayanska regeringen ett lagförslag till kongressen om att legalisera marknaden för cannabis. Förslaget går ut på att staten tar över produktion, distribution och försäljning. Varje medborgare får köpa en viss mängd i månaden för eget bruk. Det kommer fortfarande att vara helt förbjudet för privatpersoner att sälja cannabis. Det uttalade målet är att minska det ekonomiska underlaget för den organiserade brottsligheten. Tanken är också att konsumenter av cannabis inte ska komma i kontakt med illegala narkotikaförsäljare som även säljer kokainbas, paco, en extremt beroendeframkallande och farlig drog. Förslaget diskuteras fortfarande i den uruguayanska kongressen.

I Sverige får man lätt bilden att det finns en internationell konsensus kring narkotikapolitiken. Men de demokratiska och ekonomiska framstegen i Latinamerika de senaste decennierna har gett regeringarna nytt självförtroende att utmana en politik som så uppenbart skapats för att tillgodose politiska intressen i Nordamerika och EU. Om denna debatt inte också börjar föras i Sverige kommer den svenska politiken att vara hopplöst efter när förändringarna kommer. För kommer, det gör de. 🌸

Översättning: Jim Jakobsson

FARLIGA FÖRBUD

Svensk narkomanvård har genomgått stora förändringar med nya läkemedel och behandlingsmetoder. Men de senaste åren har lobbygrupper och politiker mobiliserat mot reformerna.

Av Björn Johnson

I BÖRJAN AV 1970-talet blev det svenska metadonprogrammet hårt kritiserat. Programmet hade startats 1966 i Uppsala och tog emot opiatmissbrukare från hela landet. Bland motståndarna märktes socialvården, den drogfria missbrukarvården, Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL) och flera andra aktivistorganisationer på vänsterkanten. Detta var starka och inflytelserika aktörer i dåtidens narkotikapolitiska debatt. De menade att metadon var narkotika och att preparatet därför inte hade någon roll att spela i den svenska missbrukarvården. En rad argument anfördes för att det lilla programmet – knappt hundra patienter – var en samhällsfarlig verksamhet som kunde leda till ökat missbruk.

I boken *Metadon på liv och död* (Studentlitteratur, 2005) visade jag att konflikten bottnade i oenighet om missbruket skulle ses som ett socialt eller ett medicinskt problem. Konflikten fick ödesdigra konsekvenser för ett stort antal narkomaner. Många dog när de av vårdideologiska skäl förvägrades metadon. Det var först mot slutet av 1980-talet, då hiv spreds epidemiskt bland Stockholms heroinister, som motståndet avtog och vårdformen blev mer accepterad. Men utbyggnaden skedde långsamt. I slutet av 1990-talet missbrukade uppmot tio tusen svenskar opiater, men det fanns bara åtta hundra platser i landets fyra metadonprogram. Disciplineringen var hård, patienter som återföll eller misskötte sig löpte stor risk att stängas av. Då fick man ett års "spärrtid" och hamnade sist i kön. Dödligheten bland de ofrivilligt utskrivna var skyhögt.

Under det senaste decenniet har dock mycket hänt. Subutex och Suboxone, nya läkemedel med substansen buprenorfin, har införts. Socialstyrelsens regler har mildrats och en mängd nya program har startats. Patientföreningar har etablerats och vården har blivit mer brukaranpassad. Antalet pa-

tienter i vårdformen – som numera brukar kallas LARO, läkemedelsassisterad rehabilitering av opiatberoende – överstiger idag fyra tusen. I de största heroinistäderna, Stockholm och Malmö, behöver heroinisterna inte längre köa för att få hjälp.

Utbyggnaden av LARO har emellertid inte skett smärtfritt. Det gamla metadonmotståndet har tidvis blossat upp. Ofta på initiativ av lobbygrupper som sett en mer medikaliserad narkomanvård som ett hot mot den restriktiva narkotikapolitiken, eller av företrädare för behandlingshemsbranschen, som sett sina revir hotade.

De senaste två åren har motståndet blivit starkare och bättre koordinerat, i takt med att professionella opinionsbildare gett sig in i debatten. Den utlösande faktorn var Gerhard Larssons missbruksutredning, som i sitt slutbetänkande från våren 2011 argumenterade för en fortsatt utbyggnad och brukarpassning av LARO-verksamheterna.

Särskilt drivande i motståndet har en grupp moderata politiker varit, men även kristdemokrater och socialdemokrater inom nykterhetsrörelsen har varit aktiva. Motståndarnas argument är som ekon från det vänsterradikala 1970-talet – paradoxalt nog, med tanke på att det idag främst är högern som framför dem.

I *Expressen* (3/10 2011) refererade riksdagsledamoten Mats Gerdau (M) till LARO som en "försätlig" vårdform. Gerdau beskrev metadon och Subutex som ersättningsdroger och varnade för missbruksutredningens förslag, som han ansåg vara "äventyrliga vägar in i drogliberalismen".

Två andra riksdagsmoderater, Isabella Jernbeck och Anti Avsan, publicerade kort därpå en artikel i *Dagens Nyheter* (9/10 2011) där de jämförde LARO-utbyggnaden med det misslyckade försöket med så kallad legalförskrivning 1965–67, då amfetamin och morfin skrevs ut till narkomaner utan vare sig kontroll eller uppföljning. "Subutex håller på att ta över hela den illegala marknaden



FOTO: JENS SÖLVEBERG/SAMFOTO/SCANPIX

Kan vara skillnaden mellan liv och död.

och med detta sker nyrekrytering av unga missbrukare”, hävdade Jernbeck och Avsan. Som belägg anförde de en rapport från KRIS, Kriminellas revansch i samhället, en oseriös pamflett byggd på fem intervjuer med KRIS-medlemmar.

Problemet är att argumenten rimmar väldigt dåligt med den internationella forskningen. Efter nästan femtio år och flera tusen vetenskapliga artiklar råder nämligen stor enighet bland forskare om att LARO kunnat visa de bästa och mest entydiga resultaten för behandling av opiatberoende. Sjuklighet och dödlighet minskar dramatiskt. För flertalet leder behandlingen också till en minskning av illegalt drogbruk, kriminalitet och prostitution. Vid en lagom hög dos upplever patienterna varken ruseffekter eller abstinens, utan kan fungera som opåverkade personer, förutsatt att de inte använder andra droger. Med medicinen som hjälp lever många tidigare heroinister helt normala liv.

LARO är dock ingen patentlösning, långt

därifrån. Många patienter har fortsatt beroendeproblem, och många hyser en stark önskan om att kunna avsluta behandlingen och klara sig utan medicin. Men få lyckas, för de flesta patienter vet – till skillnad från Lars-Axel Nordell och hans politikerkolleger – att de som frivilligt avslutar sin behandling löper stor risk att återfalla.

Under den föregående hösten har debatten om LARO intensifierats, dels till följd av de krav på en mer lättillgänglig vård som restes efter riksdagsledamoten William Petzälls tragiska dödsfall, dels till följd av avslöjanden i SVT om att det finns patienter som säljer en del av sin medicin.

Problemet med försäljning är reellt och har under senare år bidragit till en ökning av antalet dödsfall där metadon eller buprenorfinpreparat varit inblandade. Oftast har det handlat om personer som missbrukat läkemedlen tillsammans med lugnande preparat, alkohol och andra droger – livsfarliga kombinationer. Många av dem som avlider är nedgångna, socialt marginaliserade per-

soner som inte klarat de krav som ställts i programmen utan skrivits ut. Lösningen är därför knappast att göra vården mer svårtillgänglig och restriktiv, vilket kritikerna vill.

Bakom de politiker som gett sig in i debatten finns ett antal förbudspolitiska lobbyorganisationer. Den viktigaste har jag redan nämnt – KRIS – men även RNS, Riksförbundet Narkotikafritt samhälle, är pådrivande.

Vad KRIS anbelangar så har organisationen i närmare tio år bedrivit en mycket ensidig och negativ kampanj mot LARO. Detta har inneburit att man isolerat sig från en viktig grupp av potentiella medlemmar – tidigare kriminella heroinister – vilket också lett till interna stridigheter. För fem år sedan bröt sig ett antal lokalföreningar ur KRIS och bildade X-Cons, en förening som välkomnar LARO-patienter.

De senaste åren har KRIS-kampanjen förts under slagordet ”Statligt knark är också knark” och bland annat finansierats med pengar från Statens folkhälsoinstitut. Målet är att förbjuda Subutex och Suboxone samt reservera metadonbehandling för en liten skara äldre heroinister. Om det genomfördes skulle det leda till massdöd bland landets opiatmissbrukare.

RNS inställning i frågan är mindre kategorisk. Organisationen är noga med att påtala att den inte är motståndare mot vårdformen som sådan, men vill att den ska användas mer restriktivt – en inställning man har haft sedan 1980-talet. I praktiken har det inneburit att organisationen konsekvent har motsatt sig alla de utbyggnader som gjorts genom åren. Hade RNS fått råda så skulle fortfarande bara några procent av opiatmissbrukarna vara i LARO; idag börjar vi närma oss den tillgänglighet som finns i andra europeiska länder.

Bland LARO-motståndare finns också drogterapeuter, ”addiktologer” och andra som livnär sig inom den tolvstegsdominerade behandlingshemsbranschen – men även scientologer från Narconon och KMR, Kommittén för mänskliga rättigheter. Detta är personer som gärna orerar om läkemedelsbolagens profithunger, men som behändigt nog undviker att nämna att de själva har ekonomiska intressen att försvara.

Själv anser jag att de politiker som vill förbättra den svenska missbrukarvården borde ägna sig lite mer åt källkritik. Istället för att lyssna på överdrifter från KRIS och den övriga förbudslobbyn borde de prata med dem som faktiskt vet något om LARO-verksamheten. Dels de som arbetar inom programmen och socialtjänsten, och som varje dag försöker hjälpa heroinister till ett bättre liv, dels de som forskar om LARO och försöker kartlägga de brister som finns.

Men framför allt borde man förstås prata med de allra närmast berörda: patienterna i programmen, de som alltjämt köar för att få hjälp samt deras anhöriga. 🌸



Adam
Cwejman

DOSSIER

Ett förlorat krig

LÄGG OM DROG-POLITIKEN

Det globala förbudet mot droger har misslyckats. Istället för att kriminalisera och stigmatisera drogbrukare måste mer göras för att hjälpa dem och minska skadorna som förknippas med drogkonsumtion.

Av Pat O'Hare

I ALLA DELAR AV världen blir drogbrukare, särskilt de som injicerar droger, stigmatiserade, marginaliserade och – nästan överallt – kriminaliserade. De förvägras grundläggande mänskliga rättigheter, däribland rätten till sjukvård, och underkastas ofta grym och förnedrande behandling i drogrehabiliteringens namn.

Skadereduktion är en serie tekniker som siktar till att minska skadorna av drogbruk. Det är ett pragmatiskt förhållningssätt som accepterar användandet av droger som en realitet. Enligt organisationen Harm Reduction International syftar skadereduktion ”på politik, program och praktiker som har som främsta syfte att minska de negativa hälsomässiga, sociala och ekonomiska konsekvenserna av bruket av lagliga och olagliga psykoaktiva droger utan att nödvändigtvis minska drogkonsumtionen”.

Sprutbytesprogram och substitutionsprogram (behandling med ersättningsläkemedel) är tillgängliga utan undantag i de flesta EU-länder. Det vetenskapliga underlaget till stöd för sådana program är numera överväldigande, och det finns en ökande acceptans för skadereduktion i delar av världen som för 20 år sedan var extremt fientligt inställda. År 2012 hade 58 städer världen över åtminstone ett ”sprutrum”, det vill säga rum för drogkonsumtion där människor kan injicera på en skyddad plats och under medicinsk tillsyn.

STUDIER VISAR att dessa åtgärder har lyckats minska de skador som är förknippade med drogbruk, särskilt blodburna infektioner. Vi

vet hur de ska förhindras hos människor som injicerar droger. Överdoser förblir en vanlig dödsorsak bland opiatbrukare, men även om vi vet att naloxon är ett säkert och effektivt motgift har det en otillräcklig spridning. FN har utvecklat riktlinjer för vilka mål som bör sättas upp för de olika åtgärderna i ett övergripande paket för skadereduktion. Globalt finns det ett behov av en upptrappning för att öka täckningen, och i många länder för att först av allt börja använda sig av tjänsterna.

Även om skadereduktion nu är etablerat i många delar av världen och accepteras av nästan alla FN-instanser, rekommenderas av FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC) och har starkt stöd i civilsamhället liksom av icke-statliga organisationer, så har vissa länder, till exempel Ryssland, vägrat att införa skadereduktionsprogram, och i USA kan statliga medel inte användas för sprutbytesprogram. Situationen i fängelser är fortfarande inte bra, med undantag för ett fåtal länder som till exempel Spanien, Schweiz och Moldavien.

SVERIGE ÄR ETT LAND som brukar hyllas för sin respekt för mänskliga rättigheter, men verkar försumma detta när det gäller drogmissbrukare. Sverige har aktivt motarbetat skadereduktion i globala forum, med återkommande feltolkningar av vetenskapliga studier och till och med av internationella konventioner som den om barns rättigheter som man använde för att argumentera mot skadereduktion. I själva verket står det klart att åtgärder för skadereduktion särskilt riktade mot ungdomar är ett krav som konventionen ställer.

FOTO: TPAG/GETTY IMAGES



Som nämndes ovan får människor som använder droger ofta sina mänskliga rättigheter kränkta. Enligt Paul Hunt, FN:s före detta speciella rapportör för rätten till hälsa, ”vägrar ambulanser att behandla människor som tagit överdoser, utredare tvingar misstänkta till omedicinerad abstinens för att få fram bekännelser, drogbrukare fängslas och tvingas genomgå behandling, stater förbjuder publikationer om skadereduktion, polisen bryter upp fredliga demonstrationer mot droglagar och så vidare”.

Den internationella överenskommelsen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som undertecknats av 150 länder, däribland Sverige, inkluderar en rad mänskliga rättigheter, bland annat rätten till högsta uppnåeliga hälsostandard. Länder förväntas lägga fram en utförlig rapport för en panel av experter på mänskliga rättigheter om hur de lever upp till överenskommelsen. I sin femte rapport till kommittén utelämnade Sverige



Glamorös glorifiering.



Rå realism.

FOTO: TRONS/SCANPIX

alla omnämmanden av olagligt drogbruk och skadereduktion.

DET ÄR EN KRÄNKNING av människors rätt till hälsa att förvägra dem tillgång till bevisat effektiva hälsoåtgärder. Detta innebär att vägra drogbrukare substitutionsprogram, vilket går på ett ut med otillräckligt tillhållande av sådan behandling.

Istället har många länder valt en linje där bekämpning av missbruk som kriminalitet sätts i centrum. Professor Ernie Drucker har visat att straffen för droganvändning i USA skärptes under perioden 1973–1998, medan det totala bruket minskade. Trots denna nedgång ökade drogrelaterade besök på sjukhusens akutmottagningar liksom de drogrelaterade dödsfallen, på grund av en politik som kriminaliserar och marginaliserar drogbrukare och därmed ökar de risker som är förknippade med droger.

Även om det är möjligt att verka inom ra-

men för ett globalt drogförbud, finns det kraftiga begränsningar för vad som kan uppnås. Den verkliga frågan är därför en reform av drogpolitiken och ett slut på det globala förbudet och dess strategi, "kriget mot drogerna", som har varit ett uppseendeväckande misslyckande. Om vi tar skadereduktion på allvar så måste vi ta den största orsaken till dessa skador på allvar. Skadereduktion har redan haft inflytande på drogpolitiken. Enligt professor Harry Levine vid New Yorks City University är "skadereduktion en rörelse inom drogbekämpning som förskjuter drogpolitikens spektrum från det kriminaliserade och bestraffande till det mer avkriminaliserade och öppet reglerade".

Att försöka avveckla den allmänna narkotikakonventionen, den internationella överenskommelse från 1961 som gör produktion och försäljning av vissa droger olagligt, är att likt Don Quijote gå till storms mot väderkvarnar. I konventionerna finns emellertid

ett visst manöverutrymme för enskilda stater. Vissa länder har helt enkelt bestämt sig för att det ligger i deras intresse att ändra sin politik. Så har till exempel Portugal avkriminaliserat användning och innehav av narkotika, varefter bruket bland till exempel ungdomar i skolåldern har minskat.

UPPRÄTTANDET AV den globala kommissionen för drogpolitik, vars syfte är "att på det internationella planet etablera en upplyst, vetenskapligt baserad diskussion om humana och effektiva sätt att reducera den skada som droger orsakar på människor och samhällen", har satt frågan i förgrunden för debatten.

Enskilda länder bör ha möjlighet att utforma sin egen drogpolitik. Det är genom att arbeta på lokal, regional och nationell nivå som framgångar kan uppnås. Avvecklingen av konventionerna kan överlämnas åt dem som finner det intressant – till vilka jag inte räknar mig själv. 🌱

Tjuvjakten ökar dramatiskt

Globaliseringen och befolkningsökningen har förvärrat konflikten mellan människa och djur. Det avspeglas i den ökande illegala handeln i vilda djur, vilken drivs av stigande efterfrågan i Sydostasien och av nyrika kineser i synnerhet. Samtidigt har en ny sorts ekoturism uppstått som kan bidra till en möjlig hållbar lösning, rapporterar Eva Sohlman från Kenya – ett land som länge gått i bräschen i dessa frågor.



Av Eva Sohlman

Det var inte förrän utlänningar kom hit och gjorde beställningar som vi började se djuren som vandrande pengar”, konstaterar Kapuna Lepale och blickar ut över nationalsymbolen Mount Kenyas snöbeklädda topp och det omkringliggande savannbeklädda vulkanlandskapet som glöder i eftermiddagssolen.

Lepale var en gång en av de mest ökända tjuvskyttarna i det elefantrika distriktet Samburu i norra Kenya. Driven av svält och försörjningsansvar för sina föräldrar dödade han under slutet av 1990-talet mer än 80 elefanter och 7 leoparder.

Idag är han en av stjärnorna i det säkerhetsteam som har till uppgift att skydda det vilda djur- och växtlivet från tjuvskyttar vid det närliggande Lewa, en naturpark som länge legat i frontlinjen för den privatdrivna naturvården i Kenya.

Det är en tuff utmaning eftersom den olagliga jakten har ökat dramatiskt under de senaste fyra åren med ökad efterfrågan och stigande priser – speciellt på lyxvaror som noshörningshorn och elfenben. Data från Lewa visar att det lokala priset för ett kilo elfenben mer än fördubblades under 2011 till 1 200 kronor. Lepale säger att han i sin hemby hör att tjuvskyttet bara fortsätter öka.

”Så länge man har höga priser och fattigdom kommer det alltid att finnas människor som är redo att riskera livet”, konstaterar han.

Det här är inte första gången som Afrika drabbats av en våg av tjuvskytte och illegal handel i vilda djur. 1970- och 80-talen lever fortfarande kvar i många minne som en mörk tid av okontrollerat slaktande; Afrikas elefantbestånd mer än halverades och antalet noshörningar sjönk med 96 procent.

Även om situationen idag ännu inte har nått lika kritiska nivåer växer oron för att situationen kan bli lika allvarlig som då om ingenting görs för att få stopp på jakten, speciellt som det nu finns fär-

re djur och fler människor. Kenyas befolkning har mer än fördubblats från 9 miljoner vid självständigheten 1963 till 41 miljoner idag.

Tjuvskyttarna har blivit alltmer sofistikerade med högteknologisk utrustning och AK 47:or. Lewa, som aldrig hade några attentat mot sina 129 noshörningar före 2009, har förlorat 4 stycken sedan dess. Den närliggande naturparken Ol Pejeta förlorade 8 noshörningar under samma period.

Man har varit tvungen att öka säkerheten rejält. Lewa har nu en säkerhetspersonal på runt 150 personer, varav ett 30-tal har elittränats och fått polis-reserviststatus. De är utrustade med ett flygplan, en helikopter, spårhundar och G 3-automatvapen. Ett möte med en tjuvjägare är ofta på liv eller död.

Situationen i norr är speciellt kritisk eftersom Kenya ligger i krig med al-Shabab i Somalia. Norra Kenya plågas också av lokala klanvendetter, och regionen delar gräns med Sydsudan, Etiopien och Somalia som alla lider av interna konflikter.

Siffror från Kenya Wildlife Service (KWS), den statliga myndigheten som ansvarar för landets vilda djur och växter, visar också på att den illegala jakten stiger. År 2007 förlorade man inga noshörningar, men under 2011 dödades 22 av landets cirka 960 noshörningar. Antalet dödade elefanter steg också under samma period; från 150 stycken till 250 utav ett beräknat bestånd av 37 000.

Problemet existerar inte bara i Kenya utan på hela kontinenten. Det är omöjligt att veta exakt hur många elefanter som slaktas för sina betar i Afrika idag, men International Fund for Animal Welfare (IFAW) uppskattar att det årligen handlar om 36 500. Det motsvarar 100 dödade elefanter om dagen eller 6 procent av kontinentens 600 000 – en skarp uppgång från 23 000 under 2006.

För noshörningarna är läget ännu mer kritiskt. Cirka 1 400 har dödats i Afrika under de senaste fem åren, jämfört med 360 stycken mellan år

Eva Sohlman är journalist och författare till boken *Arabia Felix i terrorns tid. Resor i Jemen* (2007).



Enligt International Fund for Animal Welfare dödar tjuvskyttar i Afrika ett hundra elefanter om dagen.

FOTO: ANDREA BOUHER/GETTY IMAGES

2000 och 2005, enligt IUCN, International Union for Conservation and Nature.

I Sydafrika, som hårbärgerar runt 85 procent av Afrikas noshörningar, jagas de idag från helikopter med maskingevär. I mitten på december 2012 hade minst 618 av landets cirka 20 000 noshörningar dödats i tjuvskytte det året. Det är mer än en dödad noshörning om dagen och en kraftig uppgång jämfört med för 10 år sedan då man förlorade 15 per år.

Situationen globalt är likartad. Under 2011 beslagtogs 23 ton elfenben, det vill säga dubbelt så mycket som de 10 ton som beslagtogs året före. Mängden uppskattas motsvara 2 500 elefanter.

Priserna på den internationella marknaden varierar starkt. I Vietnam säljs exempelvis obearbetad afrikanskt elfenben för 134 000 kronor kilot jämfört med cirka 5 000 kronor i Kina. Ett par horn från den utrotningshotade svarta noshörningen kan nu säljas för 670 000 kronor, konstaterar Esmond Bradley-Martin, en auktoritet på handeln i noshörningshorn och elfenben.

Vad som nu driver tjuvskytten är den nya våg av efterfrågan som drivs av den ekonomiska boomen i Östasien och i synnerhet den växande gruppen nyrika kineser. De kallar sig bao fa hu (explosivrika) och vill ha högststatusvaror.

”Vietnam, Thailand och, i synnerhet, Kina har en tendens att se på Afrika i termer av naturtillgångar som de kan suga ut. Det omfattar tyvärr också de vilda djuren”, konstaterar Tom Milliken, chef för östra och södra Afrika vid Traffic, en NGO som bevakar handeln i vilda djur och växter.

Elfenben är särskilt eftertraktat i Kina där det säljs som intrikat snidade konstföremål och kan inbringa skyhöga priser. I Vietnam och Thailand an-

vänds noshörningshornen främst för att bota feber, reumatism, gikt och cancer, även om det kvarstår att bevisa hornens medicinska värde. Att det skulle användas som afrodisiaka, vilket ofta rapporteras om i västerländsk press, är experterna ytterst tveksamma till.

”De använder inte hornen för att öka potensen. Det är frustrerande att se dessa felaktiga påståenden i medierna”, sa Milliken.

Att den illegala handeln ökat så snabbt beror till stor del på de förbättrade transportmöjligheter som uppstått i globaliseringens kölvatten. Kriget i Somalia och Kenyas problem med korruption och interna strider gynnar också den illegala handeln.

Lägg därtill att marknaden flyttat till Afrikas tröskel. Antalet kineser i Afrika uppskattas ha stigit från 70 000 till en miljon under de senaste 10 åren samtidigt som handeln mellan länderna har ökat. Kinesisk export till Kenya mer än tredubblades mellan 2005 och 2010, medan Kenyas export till Kina år 2010 hade tiodubblats på 10 år.

Kinesernas växande närvaro märks exempelvis i tullen på Nairobis flygplats. Enligt KWS är 99 procent av de passagerare som nu arresteras för innehav av elfenben kineser. Bland de kenyaner som intervjuats för denna artikel var några få positivt inställda till Kinas byggande av vägar, broar och dammar på kontinenten. Men majoriteten hade förlorat sin första entusiasm och var nu skeptiskt inställda, speciellt till kinesernas aptit på vilda djur.

Det är svårt att verifiera deras rapporter men de kunde konstatera att djurbestånden sjunkit »



De är utrustade med ett flygplan, en helikopter, spårhundar, och G3-automatvapen. Ett möte med en tjuvjägare är ofta på liv eller död.

radikalt längs de vägar som kinesiska företag bygger med hjälp av kinesisk arbetskraft, och många kenyaner tvingas numera låsa in sina hundar. Det finns uppskattningar att runt hälften av allt tjuvskytte sker kring de vägar som kineserna bygger.

I Masai Mara – den mest populära nationalparken för safaris – klagade både guider och turister över kinesernas urskillningslösa smak, som vissa spårar tillbaka till kulturrevolutionen då folk svält och tvingades äta vad de kunde hitta för att överleva.

”Den enda frågan de ställer ute på safari är ’Hur smakar det djuret?’ och ’Hur smakar det djuret?’” De visar inget intresse för djurens beteende eller levnadsmönster. Det är kränkande att höra när jag försöker bevara djuren”, klagade Rimoiné Ole Karei, manager för safariläget Entumoto i de gröna bergen längs Masai Maras nordöstra gräns.

Om kinesisk efterfrågan är det största problemet kommer korruptionen på andra plats. Den illegala handeln skulle inte kunna ske utan att personer högt upp i regeringen som ministeriet för vilda djur och skogsbruk eller KWS är involverade eller ser mellan fingrarna, menar experter.

Under 1970- och 1980-talen hade KWS mycket dåligt rykte och genomsyrades av korruption. Idag anses myndigheten göra ett bra jobb trots begränsade resurser. Det har dock florerat rapporter om korruption i medierna, men folk är rädda för att tala öppet om detta.

Undantaget är den världsberömda paleontologen och antropologen Richard Leakey. Han lovdade för att ha ryckt upp korruptionen med rötterna när han var chef för KWS 1990–1994. Under den tiden överlevde han tre mordattentat varav ett var en flygplanskrasch som kostade honom båda benen. Han skrader inte orden:

”På den välpolerade ytan ser KWS ut att fungera väl, men det är förrädisk. Frågan är inte om chefen för KWS är korrupt. Frågan är om han är direkt eller indirekt korrumperad och där kan du citera mig”, säger han skarpt.

Tillfrågad om rapporterna om förekomsten av korruption inom KWS och ett uppmärksammat fall med en anställd som ertappades med att försöka skjuta en noshörning, deklarerar den nuvarande direktören Julius Kipng’etich irriterat: ”Det existerar ingen korruption inom KWS. Det är inte sant. Det är okonstruktivt att skylla på oss när alla vet att 90 procent av tjuvskytten planeras inifrån de privata rancherna. KWS gör ett mycket bra jobb. Förra året dödade vi faktiskt 20 banditer!”

Problemet är de låga straffen för tjuvskytte som knappast avskräcker någon. Det hårdaste straffet är idag 40 000 kenyanska shilling (cirka 3 000 kronor) samtidigt som man kan få runt en miljon kenyanska shilling (cirka 80 500 kronor) för ett noshörningshorn, vilket motsvarar 10 genomsnittliga årslöner. Ett lagförslag med tuffare straff för tjuvskytte och naturvårdsbrott existerar, men har hittills inte blivit verklighet.

Kipng’etich menar dock att den största orsaken till den ökade illegala handeln, vid sidan om den kinesiska efterfrågan, är CITES, den internationella konvention som reglerar handel i vilda djur och växter och har till uppgift att förhindra utrotning

av hotade arter och arbeta mot den illegala handeln i vilda djur och växter. År 2007 bestämde organisationen att göra ett undantag från 1989 års handelsförbud i elfenben, och tillät Sydafrika, Botswana, Namibia och Zimbabwe att sälja sina lager på 110 ton till Japan och Kina. Det har underlättat för försäljningen av illegalt elfenben eftersom det är svårt att kontrollera vad som är legalt och illegalt. ”Det var det som var utlösaren. Om du vill ha elfenben idag behöver du bara gå till Google och eBay”, konstaterar Kipng’etich.

Även om det är svårt att vetenskapligt fastställa hur den lagliga försäljningen av elfenben exakt påverkat den illegala handeln, är naturvårdare och aktivister oroliga inför nästa CITES-konferens 2013. Sydafrika, Tanzania, Botswana, Namibia, Zambia och Zimbabwe vill nämligen lyfta förbudet.

Motståndare påpekar att det är osannolikt att ökad handel leder till minskad efterfrågan. Många menar att CITES inte är rustat att möta dagens utmaningar utan snarare stimulerar än reglerar handeln. Ett alternativ vore en sorts världshandelsorganisation som kunde utföra effektiva sanktioner mot illegal handel. CITES har mandat att utföra sanktioner men de har hittills varit tandlösa.

När Kapuna Lepale vart tjuvskytt jobbade folk ofta på egen hand. Idag är det stora gäng och de kan vara ”vem som helst”. De är mycket svåra att kartlägga, säger han. KWS-direktören kan dock dela in dem i tre grupper. Det är lokala kenyanska pojkar som står för tjuvjagandet, somalier är mellanhänderna och sköter handeln medan kineserna driver exporten. På 1970- och 80-talen sköttes alla led av somalier.

Al-Shabab, den somaliska militanta gruppen med kopplingar till al-Qaida, är starkt involverad i handeln, säger han, och använder de eftertraktade betarna och hornen som blodsdiamanter. Han bekräftar också rapporter om att den illegala handeln i vilda djur är starkt länkad till handeln i droger, vapen, penningtvätt och människohandel: ”Det finns definitivt en koppling. Det är samma människor det handlar om. De använder samma kanaler.”

Smuggelrutterna för elfenben och noshörningshorn ändras ständigt för att undvika upptäckt. Godset skickas ofta runt i Mellanöstern och Asien i flera förledande steg: Beirut, Dubai, Bangkok, Taipei, Vietnam, Singapore, Kuala Lumpur, Shanghai, Hongkong och Macao.

Nästan alla stora slag som gjorts i Afrika under det senaste året har skett i hamnstäderna Mombasa i Kenya eller Dar es-Salaam i Tanzania, medan de flesta och största beslagen har skett i Kina. Tulltjänstemännen där är utrustade med röntgenmaskiner och anses göra ett bra jobb.

Smuggelgodset som tidigare ofta skickades med flyg, skeppas alltmer i containrar under falskt flagg som trädprodukter, stenristningar, tvål, torkad fisk eller plastavfall. Slutmålet är i många fall Guangzhou (Kanton), Kinas centrum för handel i rått och snidad elfenben.

Det rapporteras ofta om en stor uppgivenhet bland aktivister och organisationer som är involverade med naturvårdsfrågor på grund av proble-



Al-Shabab – den somaliska al-Qaida-gruppen – är djupt delaktig i tjuvjakten.



FOTO: OMAR FARUK/SCANPIX

mens dimensioner och de begränsade resurserna. De som intervjuades för denna artikel förväntade sig knappast någon förbättring inom de närmaste åren. Däremot uttryckte vissa hopp eftersom Kenya har fått en ny grundlag, som bland annat gör domarkåren oberoende.

”Det finns en stor tilltro till den nya grundlagen”, förklarade Tony Fitzjohn, som driver NGO:n WildlifeNow och är känd som en sorts Tarzan för sitt arbete med att återinföra föräldralösa lejon i det vilda. ”Jag är optimistisk för det kommer att göra att en stor del av korruptionen kommer att försvinna”, sade den väderbitne Fitzjohn under en intervju på Karen Blixen Coffee Gardens i de lummiga Ngong Hills i Nairobi.



Den ökade handeln med elefantbetar hänger delvis samman med efterfrågan från nyrika kineser, så kallade *baofa hu* (explosivrika).

FOTO: REX FEATURES/IBL BILDBYRÅ

Med nya personer i parlamentet har också hopp om tuffare straff mot naturvårdsbrott återväckts.

Steve Trent, chef för den San Francisco-baserade NGO:n Wildaid, som tillsammans med världskändisar jobbar med att höja medvetenheten om djurens betydelse och har stor exponering gentemot kinesiska medier, menar att den viktigaste utmaningen kommer att vara att hålla tempo med den expanderande efterfrågan i Kina: ”Frågan är hur vi ska kunna åstadkomma en social förändring när antalet nyrika personer i Kina beräknas öka med 250 miljoner under de nästa 10 åren.”

Men han tror att det är möjligt och hänvisar till hur snabbt folkopinionen svängde med förbudet mot handel i elfenben år 1989 och det mot noshörningshorn år 1993.

Simba (lejon på swahili) jobbar redan på frågan. Den 38-åriga Zhuo Qiang, som han egentligen heter, kallar sig för ”den ende kinesen som jobbar med naturvård i Afrika”. För sex år sedan gav han upp ett bekvämt jobb som tjänsteman i Kina för ett liv som skogvaktare i Masai Mara. Han patrullerar dagligen i nationalparken för att skydda djuren och hålla rent efter turisterna. Genom sin NGO, Mara Conservation Fund, håller han naturvårdssalong för turistande kineser i Kenya, men även i Kina.

”Jag riktar mig till andra kineser för att varna dem och få dem att förstå att det är olagligt att köpa vilda djur i Kenya”, förklarade han på ett stimigt kafé i ett av Nairobis exklusiva shoppingcentrum. Hans största insats sker dock kanske i Kina där han värvat 500 studenter som volontärer. Deras uppgift är att försöka skapa så mycket upp-

märksamhet för naturfrågor och naturvårdsbrott som möjligt i Kina.

När exempelvis en kinesisk affärsman arresteras med elfenben i den kenyanska tullen försöker de få kinesiska medier att rapportera det och lobbar sedan för bojkott av affärsmannens företag. Ett annat fall där Simba säger sig ha varit framgångsrik är kampanjen mot den asfalterade väg som planerades genom Serengeti nationalpark och som det ryktades att ett kinesiskt företag ville bygga. Simba, som förekommit flitigt i medierna med anhängare på Weibo.com, Kinas motsvarighet till Twitter, säger sig ha påverkat den tanzaniska regeringens beslut att inte bygga den. Han tillstår att det är kinesisk efterfrågan som driver tjuvjakten, men understryker att Kenya också har ansvar för att få stopp på korruptionen.

Frågan är dock om det är realistiskt att tro att problemet helt kan upphöra genom förbud och högre säkerhet. Flera naturvårdare menar att landet nyktert måste erkänna att det har flera interna problem som kräver mer genomgripande lösningar. Det handlar om att hitta system där lokalbefolkningen kan dra nytta av att skydda de vilda djuren och naturen. Om de gagnas är de mer benägna att hjälpa till att förhindra tjuvskytten. Det är ett tankesätt som börjat sprida sig.

Ett sådant koncept är de ekologiska Porinilägren runt Masai Mara där entreprenörer hyr marken från de lokala stammarna runt nationalparken, tar in professionellt ledarskap, och utbildar och anställer markägarna som personal. Målet är att stoppa ned brytningen av ekosystemen och öka den biologiska mångfalden och på så vis locka fler djur till områdena, och därmed också fler turister.

Det är en mer hållbar lösning än den traditionella ekoturismen som ofta drivs i statlig regi och inte har varit speciellt framgångsrik. Denna form har oftast misslyckats att leva upp till kundernas förväntningar på grund av korruption, konstaterar Emil Uddhammar, professor i statsvetenskap och grundare av resebyrå Mitt Afrika: ”Jag ser detta som en vinn-vinn-situation. En dag kommer förhoppningsvis dessa safariläger också att drivas av lokalbefolkningen.”

Kapuna Lepale, den före detta tjuvskytten, är ett levande exempel på vilken skillnad det kan göra när lokalbefolkningen känner att de har ett investerat intresse i att rädda och vårda djuren och naturen. Han avskräcktes exempelvis inte när 12 skogvaktare skickades ut för att döda honom och på håret lyckades fullfölja uppdraget. Det var inte förrän en delegation med den lokale riksdagsledamoten, den lokale poliskommissionären och KWS kom och talade med de äldste i hans by och erbjöd honom ett jobb som skogvaktare som han gav upp.

Idag behöver han inte längre gömma sig eller ha dåligt samvete, utan har arbete, är gift och har fem barn:

”Om så många som möjligt bland lokalinvanan kan få jobb och kan dra nytta av de vilda djuren är det den bästa lösningen”, säger han. ”Då skulle de vara mindre villiga att skjuta dem. Jag har ett helt annat perspektiv på de vilda djuren nu och ser dem som en tillgång som vi måste skydda.”



Smuggelgodset som tidigare ofta skickades med flyg skeppas alltmer i containrar under falsk flagg som trädprodukter, stenristningar, tvål, torkad fisk eller plastavfall.



Rättsstaten står inte och faller med de lagar den föreskriver. Lagarna kan ändras. Den står istället och faller med förståelsen för värdet av besvärliga gränser.

Har du teven i sovrummet? Svaret på den frågan visar om du är borgerlig.

Borgerligheten drar gränser

Av Fredrik Haage

Det diskuteras ofta vad borgerlighet egentligen handlar om. Men vill man veta det behöver man inte göra ett dyft. Inte annat än att luta sig tillbaka i soffan och se sig omkring i det egna hemmet. Var finns det teve?

Varje dag vaknar vi i sovrummet. Eller i något av sovrummen. Barn och föräldrar sover åtskilda så snart det är möjligt. Familjer sover inte på rad i en sovsal som i det militära eller för den delen invid korna som våra förfäder. Så fort man får möjlighet så skiljer man av, inte bara av intimitetsskäl och för att man vill ha tyst utan för att man över huvud taget vill avgränsa den regelbundna sömnens plats. Gränsen är viktig i sig.

Det är inte meningen att vi ska ha en teve innanför sovrumsgränsen. Eller badkar eller läsfåtölj eller mikrovågsugn. Såvida vi inte är trångbodd. Men åtminstone teven har börjat leta sig in i sovrum här och var.

Ju mer traditionellt ett hem är desto fler rum finns det. När vi går ut ur sovrummet går vi till exempel till köket. Det är avgränsat mot matsalen och matsalen är avgränsad mot vardagsrummet. Det finns – förhoppningsvis – ingen teve vare sig i kök eller i matsal. Den finns i vardagsrummet. I köket lagas maten, avskilt från det rum där man äter och från det rum där man umgås fritt och ser på teve.

Rumsuppdelningen är ett uttryck för det borgerliga. Det drag som får oss att kategorisera, dela upp och skapa distinktioner i tillvaron.

I opposition mot detta står den radikale, som främst drivs av instinkten att riva väggar och skapa stora ytor där gränserna för aktiviteterna löses upp. "Borgerligt" är för denne ett skällsord för de konstlade begränsningar av människan som rumsavdelningen representerar. Idealet är den öppna ytan, det potentiella massmötesrummet där inget skiljer personerna åt eller lämnar något privat.

Men de bör skiljas åt. På en hylla någonstans står inramade foton. Personer som är alldeles speciellt viktiga har rutats in och avgränsats. Ramen är gärna dekorativ och framför allt just en inramning. Borgerligt och sammanhangsskapande.

Den borgerlige lever i en gränsuppdeldad värld. Många gränser är satta av dagens rytm och markerade av måltider och klädsel. Pyjamasen åker av efter frukost även om man är ledig. Övergången från dag till kväll markeras med bättre klädsel än t-tröja åtminstone om man umgås med någon utanför familjen. Förr i tiden markerades gränsen för mannens del med övergången från eventuellt brun sko till svart. Den gamle moderatledaren Gösta Bohman förklarade oblygt att han höll på denna gräns oavsett om han befann sig i sällskap eller inte.

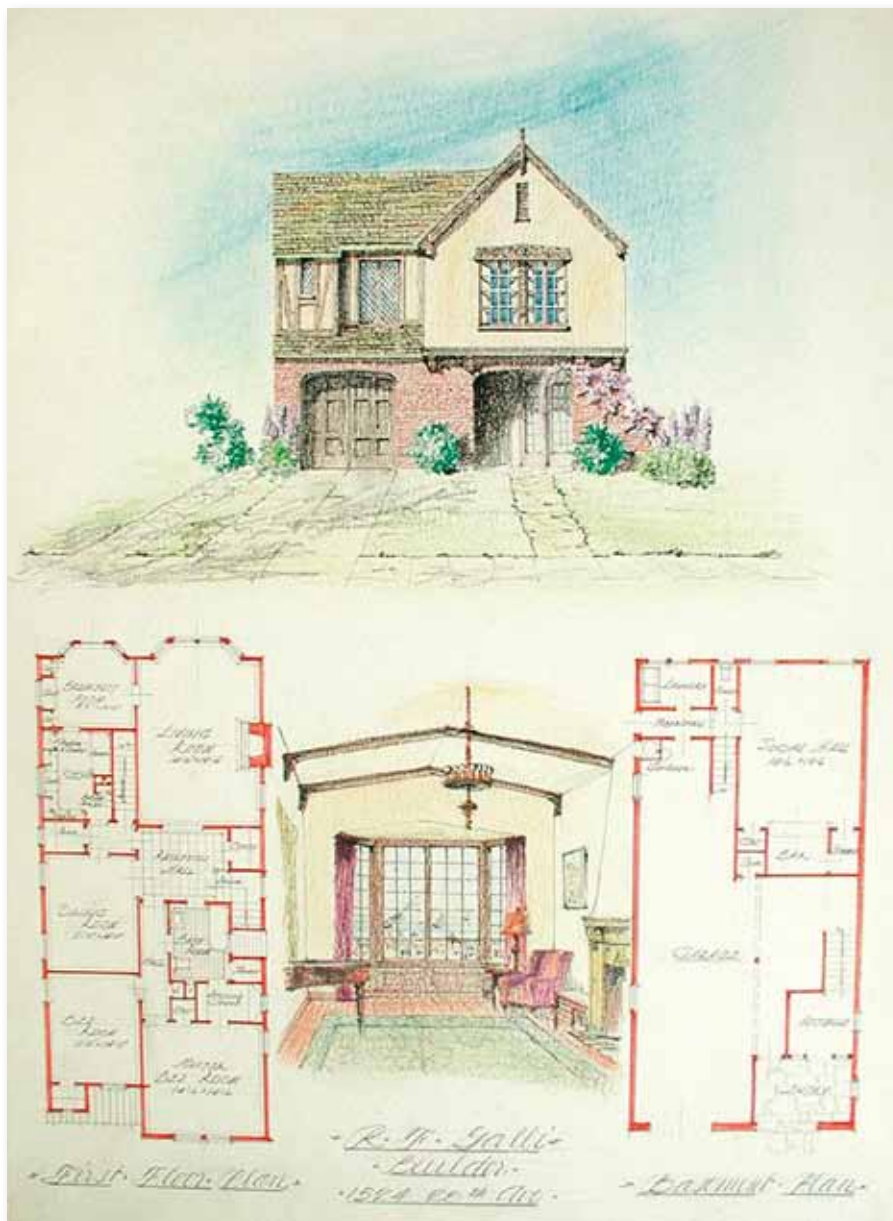
DET GÅR GRÄNSER mellan livets olika skeden. Dopet är ett slags första tröskel. Varje födelsedag anger något som passeras, liksom förstås examina och bröllop. Förväntningar på stil, klädsel och uppförande – mognadsgrad – varierar och växer efter varje postering.

Hela tiden kliver vi in på olika arenor i tillvaron. I kyrkorummet råder andakt, i skolan koncentration, på arbetsplatsen professionalism, i sällskapslivet trevnad och så vidare. Också här skiljer sig koder och ofta klädsel åt.

Vi träder ut ur och in i olika rum hela tiden. Vi passerar trösklar som uppfordrar, men vi har inte satt dem där för att göra vårt liv svårare utan för att vi är civiliserade.

Vägen till en annan människas hjärta, vänskapligt eller romantiskt, går till exempel genom en serie passager av ökad intimitet. Den första tröskeln är staketet som omger det borgerliga huset. Den andra tröskeln leder till hallen eller förgemaket och den tredje in i sällsapsrummet, köket och så vidare. I äldre tider fanns även du-skålen som markerade övergången till den sortens tillgivenhet som sträckte sig längre än nian-dets gängse respekt.

Intimitet måste bevakas av gränser för



Ett typiskt borgerligt drag är viljan att kategorisera, dela upp och skapa distinktioner i tillvaron. I överförd bemärkelse kan man säga att det borgerliga hemmet strävar efter en tydlig rumsuppdelning – där rummen representerar olika slags aktiviteter – snarare än en öppen planlösning.

att existera. Men det behöver inte vara speciellt vackra saker som dväls inom förseglingen. Ofta är det tvärtom. Lika mycket som något annat är det svordomar, känsloutlevelser och för närstående mycket prövande personlighetsdrag som får sitt spelrum. Sådant man förväntas hålla i schack i mötet med andra utanför den inre tillitskretsen.

HÄR ÄR DEN stora principiella rågången snarast att likna vid *limes*, den av romarna alltmör förtvivlat hållna gränsen mot fientliga stammar. Allteftersom Roms auktoritet försvagades reducerades *limes* till retoriska anspråk för att till slut inte bestå av annat än symboliska vaktorn. Det är svårt att

inte tycka att dagens gränslinje mellan privat och offentligt håller på att förlora i kraft på samma sätt.

Det privatas intimitetskultur dominerar de flesta offentliga rummen. Övriga regioner, som styrs av sådant som diskretion, värdighet och inte minst innebörden av uttrycket anständighet, blir färre och är konstant utsatta för press. Störst är förstås trycket från nöjeslivet, där bara ett snabbt svep gör klart att det är en miljö där borgerlig social kultur snarast är något som aktivt ska bekämpas. Man behöver inte fästa sig vid *Big Brother* eller andra förnedrings-såpor, det räcker med att betrakta vilken Filip & Fredrik-inspirerad eller "avspänd" programledare eller skribent som helst. De

som sätter tonen för ett slags omvänt integritetsideal; att man ständigt blottar sig, "bjuder på sig själv", gärna i termer av att obesvärat hålla varje garderobsdörr mot sex, svordomar och infantilitet i det egna innandömet vidöppen för allt omkring; att man i denna mening löser upp sig själv i det kollektiva.

FRÅN FLOWER POWER-RÖRELSEN och Reclaim the streets till all möjlig revolutionsromantik, i upplösandet av det personligt gränssatta och avskiljande, och frammållandet av den befriande, lyckliga massan, går ett totalitärt stråk som löper tillbaka till den franske 1700-talsfilosofen Jean-Jacques Rousseaus idéer om politiskt buren allmänvilja.

Stridsropet för den övervakningskultur som nu väller över Västerlandet är att den som har rent mjöl i påsen inte har något att blygas för. Många liberaler kokar rätteligen av ilska inför detta maktens hån då kame-ror och datalagringar riggas. Men utan att inse att många av dem själva i decennier har luckrat upp respekten för gränsen kring den enskildes integritet och intima sfär.

Symtomatiskt nog går det lekande lätt att överföra trendbegreppen "gränslös" och "normupplösande" till lagprincipernas värld. Det är ingen tillfällighet att radikaler ständigt söker vägar bort från konstitutionellt tänkande och instinktivt vill främja en oreglerad folkviljedemokrati.

HÄR, DÄR JURIDIKEN och politiken möts – i konstitutionalismen, finner vi vid eftertanke precis samma slags motsättning mellan borgerlighet och radikalism som i det sociala livet. I den traditionella rättens tidsfördröjning, rollfördelning, avskiljande, tålmodsprövning och formalism. I en utvecklad rättsstat måste lagförslag beroende på sina anspråk passera en given mängd trösklar. Till skillnad från den öppna ytans demokratilogik där makten rullar fram efter behag.

Rättsstaten står inte och faller med de lagar den föreskriver. Lagarna kan ändras. Den står istället och faller med förståelsen för värdet av besvärliga gränser. En förståelse som måste ligga djupare än det rena förnuftet; så djupt att det yttrar sig i en livshållning.

Borgerlighetens komplexa rutnät av kontraster och distinktioner är inte bara en mognadsmiljö i sin egen rätt. Det är också en jordmån ur vilken en intuitiv känsla för rättsstatens omständliga natur spirar. Borgerlighet är de legitima gränssättningarnas samhällssyn. Dess attityd till livet är också frihetens kärna. Därför bör teven bäras ut ur sovrummet. För att en gräns har överträtts. ✿

Fredrik Haage är politiskt sakkunnig på socialdepartementet.



TEMA

FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR

Utvecklingen av det svenska välfärdssamhället skedde parallellt med demokratis genombrott. Filantropi och välgörenhet ersattes av statligt garanterade rättigheter för alla. Men när kostnaderna för välfärdssektorn ökar lär en ny modell växa fram där staten fortfarande har huvudansvaret men där utrymmet växer för en marknadsorienterad individualism.



TEMA



I symbios med staten.

Den nya välfärden

Staten undanröjde beroendet av filantropi och välgörenhet.
Men i framtiden kommer välfärden att vara en blandning av
kollektivt och individuellt ansvar.

Av Lars Trägårdh

Det moderna svenska civilsamhället måste ses mot bakgrund av marknadssamhällets och den moderna demokratins genombrott under 1800-talet. I takt med att den gamla feodala ordningen föll samman, kom nya organisationer och föreningar att växa fram i vad historikern Torkel Jansson har kallat "ett sprängfyllt tomrum".

En del organisationer var politiska, andra var ekonomiska, religiösa eller sociala, och tillsammans svarade de mot en ny tids behov, där individer frigjorts från en äldre tids institutioner. Å ena sidan yppade sig möjligheter för politisk, social och ekonomisk självorganisering när gamla hierarkiska och feodala strukturer gick i graven, å andra sidan ledde de snabba omvälvningarna av den ekonomiska och sociala ordningen till att många plötsligt stod utan social och ekonomisk trygghet och därför var i behov av nya sammanslutningar som både gav dem politisk röst och social välfärd. Detta nya föreningsväsende kom att spela en avgörande roll för framväxten av både en modern offentlighet med fria och ofta oppositionella medier och ett fritt föreningsliv, och nya former för social gemenskap, välfärdsproduktion och politisk organisering.

En stundtals förvirrande mångfald av organisationer och föreningar utgjorde dåtidens svenska civilsamhälle. Här fanns det utrymme för aktiebolag och arbetarföreningar, nationellt sinnad idrott och gymnastik, religiös väckelse och skarpskytteföreningar, sjukkassor och producentkooperation, bildningscirkel och fruntimmerssällskap, de nödlidandes vänner och reformvänernas sällskap och mycket annat. Först långt senare kom de klassiska folkrörelserna – nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen och den kooperativa rörelsen – att dominera synen på vad som omfattade civilsamhället.

En annan viktig del av dåtidens civilsamhälle var organisationer som försökte lindra konsekvenserna av fattigdom, arbetslöshet och sjukdom: liberala självhjälpsgrupper, arbetarrörelsens kooperativ, religiösa samfund, den borgerliga välgörenheten och de filantropiska stiftelserna som samlade in pengar som sedan kunde användas till bland annat välgörenhet riktad mot de mindre bemedlade.

Denna tradition hade sina rötter i den medeltida barmhärtighetstanken; om ansvaret för sina medmänniskor och plikten att skänka av sitt överskott – om inte annat så för sin själs salighet, som historikern Roger Qvarsell skriver. Detta gällde även efter reformationen: enligt 1571 års kyrkoordning var den som försummade sina plikter gentemot de fattiga och sjuka värre än en hedning.

Samtidigt började dock statens ansvar att alltmer tona fram i takt med att dess inflytande växte. Enligt den lutherska samhällsläran delades ansvaret för de behövande mellan hushållet, församlingen och staten: husbonden hade ansvaret i första hand, församlingen i andra, och misslyckades båda dessa hade kungen och staten den yttersta plikten att sörja för alla undersåtars välfärd. Då likt nu fanns det en intressekonflikt mellan de olika nivåerna mot bakgrund av en allmän njugghet. Man laborerade gärna i termer av olika kategorier av fattiga – de som var sedeslösa och inte förtjänade hjälp och de som oförskyllt hamnat i misär.

Men redan under 1720-talet började vissa grupper organisera kassor där medlemmar betalade en årlig avgift. Detta ledde med tiden till sparbanks- och försäkringsväsendet, två stora moraliska uppfostringsprojekt som byggde på tanken om egenansvar och planering. Sparsamhet och planering skulle skapa "förökad arbetsförmåga, bevara hälsa, ostört sinneslugn och förlängd levnad samt därmed ett kapital vida större än sparbanksbokens" som det >>

uttrycktes i en skrift utdelad av Härnösands sparbank vid dess tillkomst 1827.

Denna tanke på egenansvar och självhjälp fick tidigt sällskap av den väsentligt annorlunda idén om en ”rätt till hjälp”. Så tidigt som 1799 argumenterade läkaren, ämbetsmannen och godsägaren David Schulz von Schulzenheim i ett tal inför Vetenskapsakademien för en sådan rätt till hjälp och i en lag från 1847 kom denna princip att få en juridisk grund: ”varje socken å landet, och varje stad, skall lemna nödortförfogad vård och försörjning åt sådana medlemmar som i anseende till bristande arbetsförmåga samt saknad af andra medel och lofliga utvägar till sitt uppehälle icke kunna sig själva försörja”. Det visade sig dock snart att, liksom i dag, denna typ av kommunal frikostighet var svår att finansiera i bistra ekonomiska tider. Den stora missväxten under 1860-talet ledde fram till 1871 års tuffare lag som istället betonade den enskildes försörjningsplikt samt de övriga familjemedlemmarnas skyldigheter.

När självhjälp och offentlig omsorg inte räckte till återstod välgörenhet. Bland de många sällskap som stiftades fanns Ersta diakoni, grundat 1851, där den första sjuksköterskeutbildningen i Sverige startades. Ersta finns ännu idag även om dess verksamhet i viss mån gradvis har integrerats i det offentliga välfärdssystemet. Ersta och andra religiöst färgade institutioner är intressanta i det att de handlade inom ramen för en kristen etik där givande, barmhärtighet och medkänslastod i centrum. De agerade direkt gentemot medmänniskorna och uppfattade sin roll som långsiktig och komplementär i relation till den framväxande moderna staten.

I detta avseende var den vetenskapliga och politiskt inriktade filantropin annorlunda. De syftade snarare till att reformera den statliga politiken och reformera samhället i stort. Ambitioner att värna om sitt oberoende i relation till staten saknades på det hela taget. Man tog initiativ, skapade verksamheter, men såg också som sin uppgift att få stat, landsting och kommun att överta åtminstone det ekonomiska ansvaret.

Banden mellan filantropi, akademi och politik var avgörande. Den politiskt inriktade filantropin gav också resultat: pensionsreformen 1913, fattigvårdslagen 1918, tillkomsten av Socialstyrelsen och socialdepartementet var konkreta exempel. En konsekvens av de politiska filantropernas framgångar var att de med tiden upphörde att spela sin ursprungliga roll som statskritiska socialentreprenörer. Istället blev många av dessa filantroper – och akademiker – statsanställda tjänstemän.

Med demokratins genombrott kom civilsamhället från 1920-talet också mer att spela en delvis annan roll, som förde många organisationer bort från en mer autonom och statskritisk ansats och mot ett närmare samarbete med den nya demokratiska staten. Den nya, korporativa modellen stod för dörren. Betoningen kom att ligga på politik och röst och de tunga intresseorganisationerna knöts till de politiska partierna. Den äldre tidens självhjälpssgrupper, kooperationsföreningar och välgörenhetsinrättningar som organiserades för att tillfredsställa andliga och materiella behov fick stå stillbaka. Istället flyttades fokus mot staten: från medlemskap till medborgarskap, från självhjälp och välgörenhet till sociala rättigheter.

Om filantropi och välgörenhet upplevdes som dygdefullt och fint för dem som gav – en impuls rotad i altruism och medkänsla – kunde dessa företeelser också uppfattas som djupt kränkande. Inom arbetarrörelsen menade många att de byggde på odemokratiska och ojämlika maktrelationer, där småfolket utsattes för förnedrande allmosor från de bättre besuttna borgarna. Ett primärt syfte för den gryende välfärdsstaten blev också att befria människor från

beroendet av denna form av borgerlig välvilja som strukturellt var knuten till ojämlikhet och hierarkisk samhällsordning.

Den borgerliga välgörenheten och filantropin kom i denna process att hamna i historiens skugga i Sverige, detta i motsats till USA och de kontinentaleuropeiska länderna, där filantropi, välgörenhet och civilsamhällebaserad välfärd kom att utvecklas, antingen som ett alternativ till offentlig omsorg och sjukvård (USA) eller i nära samspel med staten enligt subsidiaritetsprincipen (Tyskland). USA, Tyskland och Sverige liknade på många sätt varandra i början



av 1900-talet, och amerikanska och tyska influenser var synliga bland både demokratiska, medlemsbaserade folkrörelser, i liberala självhjälpssgrupper och i den kristna och borgerliga välgörenheten och filantropin. Idag,

Den arketypiska folkrörelseorganisationen, byggd på frivillighet, medlemskap och intern demokrati, hade som främsta syfte att förändra samhället i stort, inte att skydda sin egen särart eller sitt kommunitära oberoende från staten.

drygt ett århundrade senare, framstår länderna emellertid som uttryck för tre olika ”modeller” för välfärdens finansiering och produktion.

I denna utveckling kan man säga att civilsamhället i Sverige har spelat en komplex roll, där en del av det (folkrörelserna kopplade till socialdemokratin) de facto har försökt eliminera dess andra del (den borgerliga välgörenheten); inte direkt, eller som ett mål sig,

utan därför att det politiska syftet var att undanröja de omständigheter som utgjorde filantropins och välgörenhetens grogrund och raison d'être. De stora och starka intresseorganisationerna, inte minst fackföreningsrörelsen och Socialdemokraterna och dess stödorganisationer, agerade för att staten skulle överta det direkta ansvaret för arbetslösa, sjuka och funktionshindrade. Universella sociala rättigheter ställdes mot en förnedrande och stigmatiserande välgörenhet.

Betoningen på medborgaren och individens jämlikhet och oberoende befann sig i konflikt med den moraliska logik som utgick från kommunitära snarare än individualistiska värderingar. Det statsindividualistiska samhällskontrakt som växte fram kom att utmana alla gemenskapsformer av hierarkisk och patriarkal karaktär som stod mellan staten och individen, inte bara välgörenhetsorganisationer utan även religiösa samfund och traditionella familjeformer.

Den arketypiska folkrörelseorganisationen, byggd på frivillighet, medlemskap och intern demokrati, hade som främsta syfte att förändra samhället i stort, inte att skydda sin egen särart eller sitt kommunitära oberoende från staten. Tvärtom såg man staten som en allierad, och den egna uppgiften att verka som komplement och påskyndare med en heltäckande, statsgaranterad universalism som mål. I civilsamhällets inbördeskrig stod så röst mot service, rättigheter mot välgörenhet, det allmänna mot det partikulära och universell individualisering mot kommunitär gemenskap.

I detta perspektiv är, nota bene, ett stort civilsamhälle inte på ett enkelt sätt ett mål i sig. Lite provocativt kan man säga att ambitionen historiskt sett snarare har varit att utplåna delar av civilsamhället – eller, mer korrekt, behovet av det. De klassiska folkrörelserna hade demokrati och sociala rättigheter som främsta mål och sökte med

FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR



FOTO: IBL BILBYRÅ

Fattighuset i Lund, kvinnornas avdelning i början av 1910-talet.

alla medel bekämpa fattigdom, beroende, ojämlikhet och den auktoritära, klassbaserade och odemokratiska staten. I detta perspektiv framstår ett minskat behov av välgörenhet och filantropi som ett tecken på framgång.

Denna berättelse om Sverige och svensk särart är dock bara en idealtyp som tenderar att skymma sikten för en mer komplicerad verklighet. Velfärdsstaten har aldrig lyckats eliminera behovet av välgörenhet utan många av de filantropiska initiativ som togs innan den konstruerades finns ännu med oss – och spelar i dag en allt viktigare roll. Detta gäller speciellt de mest utsatta, alla de som av olika skäl inte orkar eller klarar att leva upp till ”arbetslinjens” ideal och krav: de hemlösa, de utslagna, de permanent arbetslösa och de drogberoende.

Detta är inte heller något nytt. Velfärdsstaten har från sin början i grunden varit ett system skapat av och för ”de skötsamma arbetarna” och med ett inbyggt och illa dolt förakt för de icke önskvärda och de fattiga som bar skulden för sitt eget öde genom omoraliskt leverne. Den generella välfärdspolitik har inte utgått ifrån tanken om en allmän medborgarlön utan snarare från principen om kompensation av ”inkomstbortfall” vid ordinär och tidsbegränsad sjukdom, arbetslöshet och föräldraledighet. Likaså är pensionen bara till liten del en allmän folkpension; till största delen är den knuten till inbetalade avgifter.

En fråga som man avslutningsvis kan ställa sig är hur trenderna idag ser ut. Är Sverige, USA och andra länder fortsatt fastlåsta i ett ”stigberoende” som pekar på att de olika välfärdsregimerna kommer att utvecklas enligt sin egen logik i parallella universum? Eller ser vi ett ökat tryck från globala trender som över tid kommer att suddas ut skillnaderna och leda till större likhet?

Enligt en färsk analys av välfärdsproduktion i Danmark, USA och Tyskland postulerar Lars Skov Henriksen, Steven Rathgeb Smith och Annette Zimmer att vi möjligen befinner oss i ett inledande skede kännetecknat mer av konvergens än av fortsatt separation. I såväl Danmark som USA och Tyskland är trenden att valfrihet, marknadsmekanismer och New Public Management, krav på evidens och kvalitetskontroll dominerar både diskurs och praktik. En tydlig konsekvens av detta är att statens roll inskränks till finansiering och kontroll samt att storskaliga och privata aktörer vinner marknadsdelar. Vad gäller trenden för civilsamhällets roll och storlek är trenden mindre tydlig – det är framför allt de vinstdrivande företagen som växer inom den privata sektorn, även om nonprofit-företagen också växer inom vissa områden, dock i en avstannande takt. Mot bakgrund av de demografiska och ekonomiska prognoserna kan man dessutom spekulera om att även finansiering och ansvar med tiden kommer att flyttas över från den offentliga sektorn till den privata sfären.

I en annan artikel av färskt datum analyserar den nederländske >>



FOTO: FREDRIK FLINCH/SCANPIX

Kamp om välfärdens resurser.

forskaren Theo Schuyt filantropins roll i de europeiska välfärdsstaterna och finner att filantropin ökar, om än från en låg nivå. Han noterar dock att det akademiska intresset för filantropi i Europa är fortsatt litet, vilket innebär att vår kunskap är relativt svag. Men vi vet att nonprofit-organisationer i Europa framför allt finansieras genom pengar från egen inkomst eller från staten. Schuyt pekar i detta perspektiv på filantropins möjliga roll i ett läge där många ser finansieringen av välfärden i framtiden som problematisk. På samma sätt menar en del forskare att såväl familjen som traditionell välgörenhet, modern nonprofit och kommersiella tilläggsjänster kommer att bli nödvändiga med tiden.

En sådan utveckling skulle kunna innebära inte bara konvergens utan också en likriktning där chanserna att Sverige börjar påminna om USA är långt större än tvärtom. I detta perspektiv blir frågan om vi ser framför oss en återgång till en äldre tids välgörenhet och filantropi eller framväxandet av en mer modern och mindre stigmatiserande nonprofit-sektor. Som Schuyt noterar är välgörenhet fortsatt något som förknippas med paternalism och ojämlikhet.

I Sverige är detta en speciellt känslig politisk fråga givet vår historiska tradition och politiska kultur. Det är därför snarare mer troligt att de kommersiella alternativen kommer att finna acceptans. Likt de sociala rättigheterna som utgår från en gemensam, skattefinansierad politik är relationerna på marknaden relativt "rena" – man får vad man betalar för. Redan nu kan vi se hur företag, fackföreningar och enskilda individer köper privata tilläggsförsäkringar som komplement till ett offentligt basutbud. Denna förändring-

process underlättas av valfrihet och reformer som separerar finansiering från utförande. De nya privata aktörerna kan erbjuda både de grundläggande tjänsterna – betalda över skattsedeln – och en rad extratjänster som betalas genom tilläggsförsäkringar eller med kontanta medel.

Detta öppnar för både en mer flexibel finansiering och en balans mellan kollektivt ansvar för basala tjänster och individuellt ansvar för plusservice. En ytterligare potentiell vinst är att individerna – de nya medborgarkonsumenterna – kommer att kunna erbjudas mer kontraktsliknande relationer till dem som producerar deras service, vilket leder till större tydlighet, utkrävbara rättigheter och mer egenmakt. Vi rör oss från renodlad statsindividualism mot en mer marknadsorienterad individualism, där staten visserligen spelar en avgörande roll men nu i ett postpaternalistiskt samhälle där individualismen har fördjupats ytterligare. Tvivelsutan kommer en sådan utveckling att möta motstånd, såväl från höger, där till exempel Kristdemokraterna hellre vill se en större roll för familj, anhöriga, samfund och andra aktörer i civilsamhället, som från vänster, där Vänsterpartiet och vissa Socialdemokrater kommer att kämpa för en fortsatt dominerande roll för den offentliga sektorn, med "icke-vinstdrivande" privata aktörer i en begränsad biroll. ✨

Lars Trägårdh är professor i historia vid Ersta Sköndal högskola.

Hans senaste bok är *Att ge eller att beskattas. Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige och andra länder* tillsammans med Johan Vamstad (2009).

Hellre mammon än Gud

När borgerligheten trängde tillbaka offentligt ägande och drift tog marknadslösningar över. Det civila samhället framstod aldrig som ett alternativ.

Av Thomas Gür

Den svenska välfärdsstatens modell för utbildning och omsorg har i sin socialdemokratiska tappning som grundläggande ideologisk utgångspunkt haft undanträngandet av såväl marknadslösningar som de frivilliga gemenskapernas, det civila samhällets, lösningar.

Enligt denna ideologiska position skulle marknadslösningar inom omsorgen inneburi att de så kallade slutanvändarna, förskolebarn, skolelever, patienter, äldre och andra användare, fått sämre service då profitmotivet skulle borga för ett sådant utfall. Man antog att den som drev verksamheten i syfte att tjäna pengar skulle leverera tjänster av sämre kvalitet, för att öka sin vinst. Olof Palmes uttalande från 1984 i polemik mot SAF, Svenska arbetsgivareföreningen, på SAF:s egen kongress, om vådan med privata alternativ i barnomsorgen sammanfattar väl denna ideologiskt motiverade position:

När det gäller omsorgen om barnen så är det barnens bästa som skall stå i förgrunden [...] Jag har studerat hur det är till exempel i USA [...] Det drivs som ett stort landsomfattande företag, det är väl ändå SAF:s principer. Daghemmen är oerhört centraliserat, standardiserat, kallas för Kentucky Fried Children av en del. Resultaten för barnen är dåliga, eftersom de kommer i andra hand.

Motståndet mot lösningar inom det civila samhällets ram har inte varit lika uttalat, men gett ett liknande resultat. Inte minst därför att förbudet mot privata alternativ också omfattat eller inneburit statlig oginhet visavi alternativa huvudmän för omsorgstjänster som inte varit företag, men istället ideella organisationer, kooperativ eller andra frivilliga sammanslutningar. Historien om välfärdsstatens tillväxt har för socialdemokratien just handlat om att frigöra individen från, vad som ansetts vara, familjen, släkten eller gemenskapernas förnedrande band och istället knyta upp henne till en oväldig och neutral offentlig byråkrati.

Det borgerligt liberala motståndet mot denna modell kom att formuleras som ett tydligt alternativ om privata marknadslösningar. Socialdemokratiens politiska motstånd bröts gradvis ned med avskaffandet av lex Pysslingen (från 1984) år 1992. Därefter följde sådant som det fria skolvalet, avskaffandet av förbudet mot privat arbetsförmedling, reklamfinansierad radio och tv, en liberalare telelagstiftning, rätten för funktionshindrade att välja assistansservice och annan hjälp från pri-

vata alternativ, stopplagens avskaffande 2007, vilket underlättade för landstingen att överlåta driften av sjukhus till privata aktörer, avdrag för hushållstjänster, lagen om valfrihetssystem inom vård och omsorgssektorn (LOV), barnomsorgspeng och ett obligatorium för landstingen att tillämpa valfrihetssystem inom primärvården.

Denna process utmärktes emellertid av att när det offentliga ägandet och den offentliga driften trängdes tillbaka, var det marknadslösningar som tog vid och som expanderade. Det civila samhället, de frivilliga gemenskaperna, uppstod aldrig som alternativ till de offentliga monopolen – exempelvis fick vi inget större inslag av skolor som drevs av stora allmännyttiga stiftelser som redan ägnade sig åt att stödja forskning eller forskare i högre utbildning. Inte heller såg vi aktörer såsom Svenska kyrkan eller andra religiösa församlingar som alternativ till privata, vinstdrivande företag inom omsorgs- eller utbildningssektorn. Vi fick inga nya stora sjukhus som drevs av icke-vinststrävande organisationer som stiftelser, yrkesorganisationer eller religiösa församlingar, vilket man ofta ser i andra länder.

Hur kommer det sig att när staten trängdes tillbaka, det frigjorda utrymmet i första hand fylldes av aktörer som var privata bolag? Hur kom det sig att det civila samhällets olika aktörer inte fick eller tog sig ett större utrymme, när vi av erfarenhet vet att vård, omsorg och skola är verksamhetsområden där det civila samhället i andra länder står starkt?

Några samverkande förklaringar kan vara relevanta. Den offentliga maktens expansion in i omsorgssektorn har historiskt trängt tillbaka det civila samhället, men statsmakterna i Sverige har inte i samma utsträckning trängt tillbaka de privata marknadsaktörerna från ekonomins andra områden – industrin, privata tjänstesektorn och andra näringslivsgrenar. När liberaliseringarna i sin tur trängt tillbaka de offentliga monopolen inom omsorgssektorn har privata aktörer haft lättare att fylla det tomrum som uppstått eftersom de har funnits på plats (och kunnat, förenklat, flytta kapitalet från en sektor till en annan). En lärdom härav är att det civila samhället, när det väl har trängts ut, behöver en längre startsträcka för att komma tillbaka.

Inom svensk borgerlighet har intresset för det civila samhällets frivilliga gemenskaper varit svagt, eftersom mycket av borgerlighetens ideologiska positioner mot det socialdemokratiska maktmonopolet kom att formas under dels planhushållningsdebatten på 1940-talet, >>

dels under löntagarfondsstriden under 1980-talet, och kom därför att handla om den fria marknadens villkor. När liberaliseringsvågen inleddes i Sverige i början av 1990-talet fanns det därför inte några utvecklade idéer om huruvida det civila samhället kunde komma tillbaka inom omsorgssektorn, när offentliga huvudmän fick retirera. Ej heller uppstod någon diskussion kring hur politiska beslut kunde se ut (ifall de ens kunde formas på det sättet) som underlätta- de för det civila samhällets organisationer att gå in i omsorgssektorn.

Vidare såg, och ser, vissa liberala delar av borgerligheten det civila samhället som alla former av mänskliga aktiviteter som bygger på en frivillig samverkan, utanför statens tvångsmakt. Enligt detta synsätt är privata aktörer inom marknadssfären, inom ramen för den fria associationsrätten, därmed också en del av det civila samhället. Hans Zetterbergs distinktion mellan de tre sfärerna och deras skilda dygder och värderingar hade inte slagit igenom i politisk praktik eller hade inte lett till några konkreta politiska ställningstaganden som skilde mellan marknaden å ena sidan och det civila samhället å den andra.

Slutligen finns det inom såväl svensk borgerlig som socialdemokratisk politisk omvärldssyn en modernistisk skepsis gentemot att många av det civila samhällets frivilliga samarbeten sker med traditionella förtecken – alltså att de frivilliga samarbeten som människor går in i eller sluter sig samman kring många gånger sker på grundval av människors traditionella gemenskaper kring familj eller släkt eller deras kulturella, etniska eller religiösa identiteter.

Man kan se det tydligt i den uttalade skepsis som ledande borgerliga politiker brukar uttrycka beträffande konfessionella skolor, hemundervisning eller religiöst motiverad välgörenhet, men som också brukar åkompanjeras av liknande uttalanden av ledande socialdemokrater.

När kammarrätten i Göteborg upphävde en tidigare dom från en förvaltningsrätt och medgav att en judisk familj kunde få rätt att hemskola sina barn, kommenterade skolborgarrådet i Stockholm, Lotta Edholm från folkpartiet, detta på sin blogg den 22 oktober 2012 med följande egenhändigt hemsnickrade rubrik: "Kammarrättens dom om hemskolning riskerar fruktansvärda följder."

Antalet barn som hemskolas i Sverige är knappt 250 och förväntas minska som en följd av att regeringen vid halvårsskiftet 2011 beslutade om ytterligare hinder för hemskolning. Ett av skälen till regeringens beslut var att den såg med oblidla ögon på ökningen av hemskolade barn från knappt 100 år 2006. I Finland, där hemskolning, på grundval av en lag om läroplikt, utgör ett fullgott alternativ till reguljär undervisning med skolgång, uppges hemskolning omfatta 400–600 barn.

I detta perspektiv var skolborgarrådet Edholms oproportionerliga reaktion mot domen i Göteborg signifikativ. Edholms artikel inleds med att hon gissar skälen till varför föräldrarna i fråga vill bedriva hemundervisning: "Gissningsvis handlar detta fall om föräldrar som till varje pris vill hålla sina barn borta från det öppna samhället och som inte under några omständigheter kommer att vara positiva till en skolgång i en skola med barn som inte tillhör samma religiösa grupp." Edholm beklagar vidare "hur maktlösa vi kommunpolitiker står inför föräldrar som trots viten fortsätter att isolera sina barn i hemmet" och framhåller att det är "oerhört allvarligt" att "den isolering istället ska sanktioneras". Hon avslutar med att berätta hur hon "fasar för de instängda livsöden vi dömer dessa barn till".

Bortom det marginella fenomenet om hemundervisning har själva det fria skolvalet också stått i fokus för en ovilja över de politiska blockgränserna att tillerkänna det civila samhällets institutioner en positiv roll när offentliga monopol trängts tillbaka. Den främsta måltavlan har varit konfessionella friskolor, även när de grundats av kulturella och religiösa gemenskaper som ofta sammanfaller, som till exempel den judiska Hillelskolan, som drivs av en "ideell judisk för-



FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR



FOTO: ROBERT EKEGREN/SCANPIX

ening med syfte att bedriva formell judisk utbildning i Stockholm” (citatet från föreningen Hillels hemsida).

Socialdemokraternas talesman i skolfrågor, Mikael Damberg, poängterade sålunda i en intervju den 5 september 2011 i webbtidningen *Tro och politik* (tidigare *Broderskap*) att utvecklingen mot friskolor på konfessionell grund stod emot vetenskapliga landvinningar: ”Den skattefinansierade skolan i Sverige ska bygga sin undervisning på forskning och beprövad erfarenhet. Med religiösa friskolor finns en risk att man delar upp elever efter religiös uppfattning. Det är en farlig utveckling.”

Konfessionella friskolor kunde bli rekryteringsbasen för framtida självmordsbombare och terrorister, framhöll folktoppartisten Nyamko Sabuni i en artikel i *Expressen* (29/8 2005) året innan hon blev integrationsminister i Reinfeldts första regering (och senare jämställdhetsminister i den andra): ”Jag känner också oro för att muslimska friskolor riskerar att bli den naturliga rekryteringsbasen för framtida självmordsbombare. I kampen mot terrorismen är det alltså viktigt att ifrågasätta dessa skolor. Idag är det aktuellt med terrorister som bekänner sig till islam, men vi är inte främmande för kristna eller judiska terrorister heller.”

Ytterst handlar frågan om föräldrarnas kontra barnens frihet, framhåller Sabuni, och hon tycks mena att det sakförhållandet att många barn far illa inom familjen, statsmaktens påtryckningar på individerna kan vara att föredra:

Ett argument skulle kunna vara att föräldrarna alltid vet vad som är bäst för sina barn. Detta kan dock ifrågasättas med tanke på all den statistik som visar hur många barn som far illa inom familjegruperna. Internationella konventioner skapar en situation där det finns en stor risk att den makt som tidigare låg hos staten nu överförs till grupper. Där individer tidigare konfronterades av den makt som utövades av staten, nu utsätts för en kakofoni av sociala påtryckningar och kvasimoralisk utpressning av de grupper de tillhör som kan vara etniska, kulturella eller religiösa, och där alla söker beröva individen rätten till ett självvalt moraliskt val. Skillnaden är att påtryckningar från gruppen inte sker i en lika allsidig situation som den som statsmakten utövade.

Det slag av manifestationer av frivilliga samarbeten inom det civila samhället som hemundervisning eller konfessionella skolor på kulturell och religiös grund står för, utmanar den sekulära och modernistiska berättelsen i Sverige att religion, eller etnisk identitet eller nationell identitet är hjärnspöken som hör det förgångna till (”tomtar och troll” som den liberala diskursen ofta lyder om sådana fenomen). De är också besvärliga att förhålla sig till politiskt, eftersom de av nödvändighet inte har enhetliga mål som i offentliga sammanhang (likabehandling, demokratiska principer) eller styrs av en enhetlig marknadsprincip (vinstmaximering). Målen är istället ofta självdefinierade och olikartade – bevarande av den egna kulturella, etniska, religiösa eller språkliga identiteten, medmänsklighet på basis av starka religiösa övertygelser, på ett mål om mission och omvändelse etcetera.

För stora delar av såväl socialdemokratin som borgerligheten blir därmed mammon lättare att begripa än Gud (oavsett om man bekämpar vinsten eller bejakar den). En sekulär, kosmopolitisk och modernistisk borgerlighet har föredragit mammon framför Gud när den trängt tillbaka den offentliga sektorns monopol över vård, skola och omsorg. ✨

Thomas Gür är journalist och författare. Hans senaste bok med Patrik Engellau är *Den övermodiga beskyddaren. Hur välfärdsstaten underminerar det civila samhället och urholkar dygderna* (2012).

Myrdals amerikanska arv

Stödet från Rockefellerstiftelsen till Alva och Gunnar Myrdal var central för utvecklingen av den svenska välfärdsmodellen. Ett historiskt faktum som borde ge debatten om vinstdrivande företag i välfärden en annan inriktning.

Av Maribel Morey

Bara fem år efter det att John D Rockefeller hade grundat Rockefeller Foundation inrättade han 1918 den mindre stiftelsen Laura Spelman Rockefeller Memorial, för att hedra minnet av sin avlidna hustru. Till att börja med finansierade denna minnesfond socialvård och religiösa organisationer. En mindre del av pengarna gick till nödhjälp, folkhälsa och utbildning, och en ännu mindre del till vetenskaplig forskning. Därefter, i början av 1920-talet, sedan den unge psykologen Beardsley Rumml från University of Chicago blev chef för organisationen inriktades den på finansiering av samhällsvetenskap.

Under sin första tid som chef föreslog Rumml styrelsen att man skulle finansiera institutioner i sociologi, etnologi, antropologi, psykologi, ekonomi, historia, statsvetenskap och biologi vid amerikanska och europeiska universitet. Tursamt nog för honom var styrelsen angelägen om en ny inriktning och biföll hans förslag. Ledningen insåg emellertid snart att undervisningen i socialvetenskap vid europeiska universitet "på det hela taget var teoretisk och historisk till sin karaktär". Till skillnad från undervisningen vid amerikanska universitet "ägnades relativt lite uppmärksamhet åt samtidsföreteelser". Eftersom fonden inte var intresserad av att finansiera socialvetenskaplig forskning som var teoretisk och historisk till sin karaktär, sökte man projekt och institut att stötta utanför de europeiska universiteten. På detta sätt kom den att stödja institut i Europa "som verkade ha bäst förutsättningar att ta initiativ till och utveckla forskning inom discipliner främst inriktade på observation, analys och förklaring av samtida samhällsföreteelser".

År 1929 bestämde sig styrelsemedlemmarna i Rockefellerstiftelsen för att inordna den mindre minnesfonden inom den större stiftelsen. Men långtifrån att bortse från minnesfondens program inom samhällsvetenskaperna och utnyttja tillfället för att avveckla detta finansieringsområde, hade många inom Rockefellerstiftelsens styrelse – i likhet med Rumml – kommit till uppfattningen att socialvetenskaperna var centrala för analysen av samtida samhällsföreteelser, och särskilt centrala för modernt offentligt beslutsfattande och nationell planering. Vid en konferens för att diskutera dessa områ-

den noterades: "Om vi inte kan komma någonvart med den vetenskapliga inställningen på det sociala området, om vi inte kan åstadkomma något som liknar en påtaglig kontroll på grundval av vetenskapliga studier av samhällsföreteelser, så framträder utsikterna för civilisationen i ett annat ljus, och det går inte att undvika allvarliga tvivel på möjligheten att övervinna vissa av de problem i våra sociala relationer som håller på att växa sig allt större till följd av det moderna livets ökande komplexitet." Utifrån denna övertygelse blev Rockefellerstiftelsen en betydande finansiär av samhällsvetenskap när man tog över minnesfonden 1929.

Samma år mottog Alva och Gunnar Myrdal stipendier från Rockefellerstiftelsen för att studera samhällsvetenskap i USA och England. Laura Spelman Rockefellers minnesfond – under ledning av Beardsley Rumml – hade tagit initiativet till dessa stipendier i Europa i hopp om att komplettera sitt stöd av de praktiska samhällsvetenskaperna vid europeiska universitet och institut genom att hjälpa unga europeiska forskare som paret Myrdal att komma i kontakt med samhällsvetenskapens nya och växande områden i USA. Stiftelsen förväntade sig att dessa unga och lovande stipendiater därefter (med fortsatt finansiellt stöd från stiftelsen) skulle stärka dessa områden i sina hemländer. Många av dessa minnesfondsstipendier i Europa blev också verkligen "ansvariga för ledningen av institutioner i de olika europeiska länder vars program mottog stöd". Efterhand som dessa områden för samhällsanalys stärktes vid europeiska universitet och institut tänkte sig fondens ledning att de USA-utbildade europeiska samhällsforskarna, deras forskning och de institut och universitetsinstitutioner som de bidrog till att leda skulle kunna hjälpa sina regeringar att stabilisera landets samhällsutveckling och åtgärda sociala problem.

Gunnar Myrdal var 1929 en begåvad ung nationalekonom som hade publicerat ett antal böcker i ekonomisk teori. Alva Myrdal hade nyligen tagit sin universitetsexamen och var intresserad av barnpsykologi. Paret tillbringade läsåret med att plöja genom forskning, träffa forskare över hela USA och bevittna effekterna av börskraschen 1929, som inträffade samma månad som de satte foten på amerikansk mark. >>

FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR



Far och son John D Rockefeller.

FOTO:SCANPIX



Alva och Gunnar Myrdal.

FOTO: PRESENS BILD/SCANPIX

Makarna Myrdals kontakter med amerikanska samhällsvetare och insikten om den ökande rollen som samhällsvetenskaplig forskning spelade för beslutsfattandet i Washington gjorde intryck på dem. De såg hur forskare använde demografi, statistik, arkivmaterial och andra former av datasamlingar för att analysera mänskligt beteende och samhällsförändringar i hopp om att skapa en nationell offentlig politik som skulle kunna ta itu med och hantera det ekonomiska och sociala kaos som omgav dem. Denna kombination av erfarenheter gjorde Gunnar mindre intresserad av ekonomisk teori och långt mer intresserad av tillämpad nationalekonomi. Alva för sin del såg detta som ett tillfälle att skriva tillsammans med sin make.

Följande år återvände de till Europa, om än inte just till Stockholm utan till Genève där Gunnar hade accepterat en tjänst vid Institutet för internationella studier och utveckling. Där tillbringade de ett och ett halvt år, men redan under det första året blev Gunnar angelägen om att komma därifrån. I ett brev till institutets rektor förklarade Myrdal sin avresa: "Nu finns det knappast någon i Stockholm förutom jag själv som har tillräcklig kontakt med modern, realistisk samhällsforskning, särskilt av den amerikanska typen, och jag känner också ett visst ansvar för det hela. Detta är ett starkt skäl för oss att stanna i Stockholm de närmaste åren för att få igång verksamheten." Gunnar och Alva var ivriga att odla sitt nya intresse för tillämpad samhällsforskning.

Under det första året efter återkomsten till Stockholm arbeta-

FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR

de Gunnar Myrdal för att stärka det av Rockefellerstiftelsen finansierade Socialvetenskapliga institutet och Alva blev rektor för ett socialpedagogiskt institut. Alva och Gunnar, nu mycket mer samhällsengagerade än de varit under 1920-talet, stödde Socialdemokraterna. I september 1932 vann partiet en majoritet av platserna i riksdagens andra kammare och i ett brev till en ekonomkollega i Chicago skrev Gunnar Myrdal samma höst: "Sedan fyra månader har vi en socialistisk regering: finansministern, som är en mycket bra karl, har involverat mig i hela verksamheten kring det ekonomiska problemet [...] Du vet av egen erfarenhet hur underbart det är för en nationalekonom att komma bort en stund från klassrumsteorierna och ta tag i verkliga, praktiska ting, men naturligtvis kommer jag någon gång att återvända till teorin på nytt, och jag hoppas att jag kommer att ha vunnit en del insikter och sunt förnuft genom denna erfarenhet."

Under början av 1930-talet engagerade sig Alva och Gunnar Myrdal i Socialdemokraterna och förkunnade vikten av att tillämpa den amerikanska typen av moderna realistiska samhällsstudier på politiskt beslutsfattande. Rockefellerstiftelsen fortsatte också att finansiera Gunnar Myrdals forskning och vände sig till honom och Alva Myrdal för rådgivning. Institutet publicerade studier om sådana praktiska frågor som levnadskostnader, löner och inre migration i Sverige. Socialvetenskapliga institutet och särskilt paret Myrdal var alltså i höggraden del av Rockefellerstiftelsens strävanden under 1920- och 1930-talet när det gällde att sprida, upprätthålla och främja en modern amerikansk samhällsvetenskap som kunde bidra till att lösa "praktiska problem" eller snarare "samtida sociala problem" över hela USA och Europa.

Deras första betydande gemensamma försök i denna riktning var publikationen av *Kris i befolkningsfrågan* 1934: Gunnar skrev om de "demografiska och ekonomiska aspekterna" och Alva om "behandlingen av socialpolitiken". Inte långt efter det att boken publicerats blev Alva och Gunnar Myrdal ledande representanter i diskussionen om befolkningsfrågan. Socialdemokraterna utnyttjade den offentliga debatten som uppkommit efter parets bok för att föra fram sin välfärdspolitik, varigenom paret Myrdal kom att likställas med det socialdemokratiska partiet och dess välfärdspolitik. Vid mitten av 1930-talet valdes Gunnar in i riksdagens första kammare och blev medlem av den befolkningskommissionen. Alva för sin del blev ordförande för Svenska yrkesarbetande kvinnors förening; ordförande för regeringens kommission för gifta kvinnors rätt till arbete utanför hemmet; och medlem av Socialdemokratiska kvinnoföreningen.

Låt oss nu övergå till samtiden, och närma oss dagens debatt om ideella organisationer i den svenska välfärdsmodellen. Det finns åtminstone tre viktiga skillnader mellan vårt historiska exempel och den nu aktuella diskussionen.

För det första finansierade Rockefellerstiftelsen under 1930-talet politiskt orienterad samhällsforskning i Sverige, medan den aktuella diskussionen om ideella organisationer verkar inriktad på inhemska ideella, icke vinstdrivande alternativ i den svenska välfärdsmodellen. Själva det faktum att den förmögenhet som stöttar dessa samtida ideella organisationer har sitt ursprung i Sverige är betydelsefullt, eftersom svenskarna själva därmed sannolikt är ganska insatta i (och därmed kritiska till) hur dessa ideella organisationers tillgångar har förvärvats. Detta gällde även för Rockefellerstiftelsen i USA när den grundades på 1910-talet (till skillnad från dess verksamhet i Sverige under 1920- och 1930-talet). För många amerikaner var stiftelsens roll i finansieringen av politiskt orienterad forskning ingenting annat än en elitfamiljs försök att manipulera den offentliga



Makarna Myrdals kontakter med amerikanska samhällsvetare och insikten om den ökande rollen som samhällsvetenskaplig forskning spelade för beslutsfattandet i Washington gjorde intryck på dem.

politiken till sin egen fördel. På liknande sätt torde svenska ideella organisationer få sina välmenande avsikter ifrågasatta av svenskar som mycket väl vet hur förmögenheten bak-

om dessa ideella organisationer har förvärvats.

För det andra var (och är) Rockefellerstiftelsen en filantropisk organisation, medan de ideella alternativ som diskuteras i Sverige idag mer träffande kan beskrivas som välgörenhetsorganisationer. Filantropiska organisationer och välgörenhetsorganisationer hör båda till den icke-vinstdrivande sektorn, men de tenderar att spela olika roller. Filantropiska organisationer strävar till att lösa sociala missförhållan-

den (till exempel genom finansiering av institutioner och forskning), medan välgörenhetsorganisationer på ett mer handfast och direkt sätt tillhandahåller tjänster för att lösa människors omedelbara problem (som att driva skolor, sjukhus, allaktivitetshus och så vidare). Arbetarrörelsens historia, som Tommy Svensson vid Arbetarrörelsens tankesmedja nyligen betonade, visar på en särskild motvilja mot direkt välgörenhetsarbete inom landet. Detta tyder på att svenskar kan tänkas var särskilt skeptiska inför närvaron av välgörenhetsorganisationer i den svenska välfärdsmodellen (troligen mer skeptiska än de var på 1920- och 1930-talet inför en filantropisk organisation som Rockefellerstiftelsen och dess finansiering av Socialvetenskapliga institutet och paret Myrdal).

För det tredje var Rockefellerstiftelsens finansiering av politiskt orienterad samhällsvetenskaplig forskning i 1930-talets Sverige en del av organisationens transatlantiska program inom samhällsvetenskaperna, medan det nu aktuella samtalet om ideella alternativ inom den svenska välfärdsmodellen är en konsekvens av en nationell debatt om lämpligheten av vinstdrivande företag inom daghem, skolor, sjukvård och äldreomsorg. Detta nationella samtal får en utanförstående som mig själv att fråga sig: Varför är svenskar fortfarande oroliga inför det legitima i vinster inom den svenska välfärdsmodellen? Är det, som Åsa Moberg hävdade för några månader sedan i DN, för att utbildning och omsorg ses som kvinnors arbete, och därmed som ett arbete som inte bör vara vinstinriktat? Eller är det snarare för att privata företags sätt att fokusera på skolelever och vårdtagare har lett till ökad segregation i Sverige? Vad är man egentligen orolig för? Dessa frågor är viktiga att besvara; särskilt som privat företagsamhet inom daghem, skolor, sjukvård och äldreomsorg troligen kommer att finnas kvar om och när ideella alternativ introduceras, att döma av de inlägg i debatten som jag har tagit del av (och särskilt av den hållning som Socialdemokraterna nyligen intagit i frågan). Följaktligen är denna nationella oro något som fortfarande måste uppmärksammas när det svenska samhället överväger att utveckla ideella alternativ i sin välfärdsmodell. ✧

Maribel Morey är doktorand i historia vid Princeton University.

Hennes avhandling granskar betydelsen av Gunnar Myrdals bok *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*.

Översättning: Jim Jakobsson

Fastna inte i ideologistrid

Både socialism och nyliberalism har misslyckats med välfärds-
politiken. Debatten om ideella och vinstdrivande verksamheter
måste föras närmare människors vardagsproblem.

Av Henrik Berggren

Just nu pågår en livlig debatt om vinst i välfärden. Eller rättare sagt: om vinstförbud för välfärdsföretag. För när frågan ställs skarpt är det så den formuleras: Ska vinstuttag förbjudas i lag?

Det är ingen bra utgångspunkt för en diskussion om välfärdens framtid. Jag är visserligen starkanhängare av vinstförbud inom centrala delar av den offentligt finansierade välfärden, framför allt på skolans område. Men frågan om hur välfärdssektorn ska styras i framtiden handlar om så mycket mer än ägandeförhållanden.

Ett vinstförbud skulle varken föra in oss i paradiset eller lösa de viktigaste problemen. Visst är det upprörande att riskkapitalbolag flyttar svenska skattepengar till Jersey. Men det var inte ägarformerna i sig som ledde till att man vågade kissblöjor på Caremas äldreboende. Liknande fenomen återfinns inom hela den svenska förvaltningen och även inom många ideella verksamheter. Försäkringskassan har haft kvantitativa mål på hur många som ska förtidspensioneras; Svenska kyrkan har numera en "värdegrund" och vill "kvalitets-säkra" sin verksamhet, något man får anta har skett i samförstånd med högsta instans.

Problemet är att det inte bara handlar om ett val mellan offentligt och privatäggande. Här finns också en motsättning mellan värde drivna och resultatstyrda verksamheter. Marknadstänkandet, idén att efterfrågan alltid är det bästa sättet att fördela resurser, är visserligen en viktig ideologisk faktor. Men för att förstå dagens problem inom välfärden måste vi också gå tillbaka till 1980-talet, då en ny era i svensk förvaltningspolitik inledades.

Den strukturkris som drabbade västvärlden under sjuttioalet innebar att det för första gången blev nödvändigt att göra nedskärningar i den moderna välfärdsstaten. Socialdemokraterna – som återtagit makten 1982 – gjorde det under vånda och var ytterst mottagliga för idéer som handlade om effektivisering, det vill säga åtgärder som räddade välfärden till en lägre kostnad.

På andra sidan det politiska spekrumet fanns Moderaterna som

var inne i sin mest aggressivt nyliberala fas. I 1985 års val krävde de "systemsifte" och utmålade en bild av svenskarna som bidragsberoende trygghetsnarkomaner som måste befrias från staten (alltså en helt en annan grammofonskiva än den som partiet spelar i dag).

Men kritiken kom inte bara från höger. Många medborgare var missnöjda med centralbyråkratisk maktfullkomlighet. P C Jersild skildrade en omänsklig vårdapparat i "Babels hus" och på Sergels torg hungerstrejkade taxichauffören Folke Pudas mot byråkratiskt godtycke. SSU tyckte att folkhemmet blivit kallt och undrade vad som hänt med den gamla folkrörelsegemenskapen. Inom den offentliga sektorn ökade kritiken mot läkare, socionomer, lärare och andra professionella yrkesgrupper som utövade "expertvælde"; lösningen ansågs vara ökat brukarinflytande.

Detta ledde till en paradoxal situation. Å ena sidan fanns ett stort missnöje med utförandet av välfärdstjänsterna, å andra sidan stod det efter 1985 års val klart att svenskarna inte ville skrota välfärdsstaten. Valets segrare blev Olof Palme och folkpartiledaren Bengt Westerberg, som båda tydligt ställt sig bakom den generella välfärden. Förloraren var moderatledaren Ulf Adelsohn, som drivit det oroväckande kravet på systemsifte. Det verkade alltså som svenskarna ville behålla sin skattefinansierade välfärd men samtidigt krävde större valfrihet och inflytande över dess utformning. Det var i alla fall den slutsats som politiker från vänster till höger drog.

Allt detta ledde fram till en revolution i styrningen av den svenska offentliga sektorn. Nyliberalismen hade förlorat den ideologiska striden inom väljarkåren men skulle i stället tränga djupt in i den svenska förvaltningen. Det började i slutet av 1980-talet med införandet av målstyrning. Tidigare hade den svenska byråkratin varit regelstyrd, det vill säga tjänstemännen hade varit hårt bundna till formerna för sin maktutövning men hade haft stor frihet att bestämma över innehållet. Nu definierade politikerna konkreta mål som skulle uppnås inom en bestämd tidshorisont. Omvandlingen fortsatte under 1990-talet med *New Public Management*, det vill säga in- >>

FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR



FOTO: JESSICA GOW/SCANPIX

förändring av styrformer hämtade från (eller till synes hämtade från) den privata sektorn. Friskolereformen öppnade uppen nyskolmarknad, lagar om ökad valfrihet för välfärdskunder infördes och kommunerna fick större frihet att lägga ut välfärdstjänster på entreprenad.

Ett sätt att beskriva denna utveckling är att som ekonomen Michael Power fokusera på utvärderingsmetoderna. Han menar att vi numera lever i ett "granskningssamhälle" (*The Audit Society*) präglad av en tro på att kvalitet och effektivitet inom en verksamhet står i direkt proportion till hur ofta och ingående den utvärderas. Begrepp som kvalitetssäkring, resultat, dokumentation, transparens, certifiering och evidensbaserad är numera en del av vår kontorsvardag. På skolor, sjukhus, socialbyråer, försäkringskassor och andra offentliga verksamheter ägnar de anställda numera betydande tid åt att upprätta planer över vilka mål de vill uppnå (som i sin tur bygger på politiskt fattade beslut om nationella målsättningar) och att utvärdera om dessa mål har uppnåtts. Arbetet måste dessutom dokumenteras så att det kan "kvalitetssäkras", det vill säga man ska kunna spåra orsakerna till att man misslyckats med de angivna målen.

Under de senaste decennierna har denna granskningsideologi invaderat den icke-ekonomiska sfären, det vill säga kultur, vård, utbildning, kärlek, barnuppföstran, omsorg och andra områden i samhället som tidigare ansetts för komplexa för att kunna kvantifieras. Som kulturchef på *Dagens Nyheter* minns jag hur avundsjuk jag var på annonsavdelningens digitala skylt som redovisade hur många annonser som sålts under den gångna månaden. Tänk om, sa jag till mig själv, om man kunde hitta en lika tydlig värdemätare för journalistisk kvalitet; då skulle jag slippa dessa plågsamma möten där jag var tvungen att förklara för Bonnierkoncernens ekonomer vad vi sysslade med på kulturredaktionen.

Men därmed hade jag också accepterat ett utilistiskt idékomplex som förutsätter att det går att mäta all mänsklig verksamhet i kvantitativa mått, en ny människosyn som går bortom specifika ekonomiska teorier eller politiska ideologier. Pengar är på många sätt den mest tilltalande måttenheten i denna tankevärld eftersom de kan användas för att köpa trevligheter av olika slag. Men de är inte nödvändiga för resultatstyrning. Det kan lika gärna handla om att räkna antalet utförda höftledsoperationer, godkända grundskoleelever eller genomförda rattonykterhetsprov. Huvudsaken är att det finns siffror som ger en känsla av utveckling och framsteg. Säger jag att en verksamhet har uppnått "87" låter det vederhäftigt och precist även om mottagaren inte har någon kunskap om vad siffran egentligen står för; säger jag däremot att det går "ganska bra" tycker vederbörande sannolikt att det låter subjektivt och svampigt.

Säger jag att en verksamhet har uppnått "87" låter det vederhäftigt och precist även om mottagaren inte har någon kunskap om vad siffran egentligen står för; säger jag däremot att det går "ganska bra" tycker vederbörande sannolikt att det låter subjektivt och svampigt.

vad siffran egentligen står för; säger jag däremot att det går "ganska bra" tycker vederbörande sannolikt att det låter subjektivt och svampigt.



Aktiebolaget Capio driver S:t Görans sjukhus.

Jag vet att en del människor har svårt att förstå att utvärdering, kvalitetssäkring, konkurrens och målstyrning kan ha en skadlig effekt. Det är väl alltid bättre, säger de indignerat, att ta reda på om en verksamhet leder till det resultat vi önskar, det utvärderas alldeles för lite i själva dagens Sverige. Titta bara på alla brister i skolan, äldreomsorgen och andra kommunala verksamheter. Den som motsätter sig ökad kontroll har rimligtvis något att dölja, förmodligen lättja och inkompetens. Ju mer genomskinlighet desto bättre.

Hm, jovisst, kanske. Eller vid närmare eftertanke, nej. Visst måste vi utvärdera. Och visst kan det vara så att vi ibland inte utvärderar tillräckligt. Som den omdebatterade SNS-rapporten om *Konkurrensens konsekvenser* påpekade: vi vet faktiskt inte om privatiseringar, outsourcing, konkurrens och valfrihet inom välfärdssektorn har lett till högre kvalitet eller effektivitet.

Men missriktad utvärdering inom specifika verksamheter är värre än ingen utvärdering alls. Mål- och resultatstyrning underminerar den tillit och professionella ansvarskänsla som historiskt sett har uppnåtts och på misstänksamhet. Utgångspunkten är att icke-marknadsorienterade yrkesgrupper som lärare, läkare, poliser och så vidare inte gör sitt jobb om de inte kontrolleras noggrant. Men just denna brist på tillit kan paradoxalt nog försämra kvaliteten på de utförda offentliga tjänsterna. Risken är att utförarna upphör att tänka själva och ta eget ansvar (naturligtvis utifrån ett tydligt regelverk) och i stället inriktar sig ensidigt på att uppfylla de kvantitativa mål som ledningen satt upp: antal genomförda rattonykterhetsprov, hur tunga blöjor gamlingarna får ha och så vidare.

Överdriven kontroll blir helt enkelt kontraproduktiv. Den som inte någon gång ställer frågan "Älskar du mig?" till sin partner riskerar

FRÅN VÄLFÄRD TILL EGET ANSVAR



FOTO: MAGNUS HALLGREN/DN/SCANPIX

att få en obehaglig överraskning; den som ställer frågan tio gånger om dagen kommer med säkerhet att döda kärleken. Att aldrig kolla saldot på sitt bankkonto är dumt; att göra det var femte minut hindrar dig från att tjäna nya pengar som kan fylla på kontot. Och det är där vi håller på att hamna i dag. I stället för att inrikta sig på sitt arbete är alltför många lärare, socialarbetare och läkare upptagna med att dokumentera och kvalitetssäkra.

Granskningssamhället riskerar också att leda till likriktning. Det kan tyckas paradoxalt eftersom det som nyliberalismen främst säger sig erbjuda är valfrihet. Men i själva verket är det helt logiskt. I iveren att lösa 1970-talets problem med centralism och bristande medborgarinflytande gick svenska politiker mycket långt i sitt omfamnande av renodlat marknadstänkande. Glöm idén om Sverige som "landet lagom": på något decennium gick vi från en övertro på offentliga monopol till en religiös föreställning om värdet av marknadsstyrning över hela fältet. Det som försvann i detta lappkast var idén om en ideell sektor som levererade välfärdstjänster utan krav på vinst.

I slutet av 1980-talet startades visserligen föräldrakooperativa daghem. Men huvudriktningen blev en helt annan. Traditionen av ideellt företagande var svag i Sverige. Decennier av statliga monopol hade utarmat de affärsmässiga traditionerna inom det svenska civilsamhället. De reformer som öppnade för privata aktörer under 1990-talet gynnade istället vinstdrivande företag. Konsekvensen har blivit att vi har fått en rad alternativa ägan-
deformer inom välfärden men inte någon större innehållslig mångfald. Detta är kanske tydligast på skolområdet där de stora skolkon-

cernerna tjänar pengar på effektiv resursanvändning av skolpengen utan några större ambitioner att bjuda på alternativ pedagogik.

När skolpengen och friskolereformen infördes trodde jag och många andra (naivt eller inte) att den skulle leda till pedagogisk mångfald. Men så blev det inte. Till en början var det visserligen många stiftelser och ideella föreningar som grundade friskolor. Men i dag är aktiebolagsformen vanligast och många skolor ingår i stora koncerner: Academedia (ägt av riskkapitalbolaget EQT), John Bauer (riskkapitalbolaget Axcel), Pysslingen (riskkapitalbolaget Polaris), Baggum (riskkapitalbolaget FSN). Det märkliga resultatet har blivit att vi har frihet att välja mellan ett antal koncerndrivna friskolor som i stort sett tillämpar samma pedagogik, medan den antroposofiskt baserade Waldorfskolan hotas av nedläggning; överfört på en annan marknad är det som om man skapat frihet för McDonald's, men förbud mot vegetariska restauranger. "Snarare än att erbjuda pedagogisk mångfald verkar friskolekoncernerna mest arbeta med att utveckla organisationsformer och arbetssätt", konstaterar *Konkurrensens konsekvenser*.

Hur kommer vi vidare? Om vi kan lära något av historien är det att vi bör undvika alltför häftiga ideologiska pendelrörelser. Såväl socialismens som nyliberalismens misslyckanden är avskräckande. Det betyder inte att vi inte bör ha en livlig idédebatt – det finns verkliga principiella frågor som handlar om vad som är privat och vad som är allmännyttigt i ett samhälle.

Men diskussionen måste föras närmare välfärdsstatens vardagliga problem. Att undervisa barn som har skolplikt och att rehabilitera narkomaner är ganska olika verksamheter; att förmedla jobb ställer andra krav än att ta hand om gamla människor. Låt mig därför avslutningsvis skissera några utgångspunkter för hur gränssnittet mellan ideella och vinstdrivande verksamheter skulle kunna utformas.

1) Vinst, aktiebolag och riskkapitalbolag hör inte hemma inom den obligatoriska skolan (till vilken vi i princip bör räkna gymnasiet). Själva konstruktionen att privata företag ska kunna tjäna pengar på en verksamhet som staten kräver att alla medborgare ska delta i är i grunden bisarr. Dessutom visar tillgängliga data att de vinstdrivande skolorna inte står för någon pedagogisk förnyelse och har lägre lärartäthet än kommunala och ideellt drivna skolor.

2) Forskning visar att skillnaden mellan vinstdrivande privata, icke-vinstdrivande privata och offentliga sjukhus är marginell. Sannolikt har det att göra med sjukhus i så hög grad styrs av bestämda parametrar när det gäller medicin och vård som inte i påverkas av ägarformerna. Så länge som själva vården är skattefinansierad finns det inga skäl att förbjuda vinst.

3) Äldreomsorgen är förmodligen det mest problematiska området. Å ena sidan finns det finns en rad faktorer som talar för att konkurrensen har klart negativa effekter. Upphandlingssystemet gynnar stora koncerner som kan driva ner kostnaderna, inte minst på personalsidan (de anställda har en svag ställning eftersom det är tämligen impopulärt att jobba i äldreomsorgen). Dessutom är det svårt för många äldre att utnyttja sin valfrihet som kunder. Å andra sidan talar demografin för att vi i framtiden kommer att behöva alla tänkbara aktörer på detta område för att klara av en värdig äldreomsorg.

4) Men oavsett vinstfrågan är det nödvändigt att den offentliga sektorn där 80 procent av alla välfärdsanställda ännu arbetar gör upp med målstyrning, *new public management* och återgår till professionellt ansvar och mänsklig medkänsla.

Henrik Berggren är historiker och författare.

Hans senaste bok är *Underbara dagar framför oss*.

En biografi över Olof Palme (2010).

Framtidskommissionens huvudsekreterare **Jesper Strömbäck** oroar sig över styrkan och stabiliteten i samhällets bärande institutioner. Framförallt är han bekymrad över bristen på långsiktigt tänkande.

Av Mats Wiklund

»Vi måste veta vart vi är på väg«

Är detta Stockholms fulaste byggnad? I sin genre är Garnisonen – ett monstruöst kontorskomplex i betong från tidigt 1970-tal – svårslagen. Fängelset ser mer välkomnande ut. I och med att byggnaden dessutom upptar ett helt kvarter kan den heller omöjligen ignoreras visuellt. Man vill inte gärna tänka på vad som revs för att den skulle få plats. Men odiskutabelt är att ett arkitektoniskt övervåld har begåtts.

Av ren självbevarelsedrift, för att inte distraheras och tryckas ned av denna gigantiska studie i grått, måste man helt gå upp i sina arbetsuppgifter. Ju mer att göra, desto bättre. I så motto har Jesper Strömbäck det synnerligen väl förspant när han öppnar porten till Karlavägen 102 och tar hissen upp till sjunde våningen. Huvudsekreteraren i Framtidskommissionen har fått i uppdrag att, enkelt uttryckt, identifiera vilka framtida samhällsutmaningar Sverige står inför, med sikte på 2020 och 2050. Regeringen har identifierat fyra utmaningar som kommissionen ska fokusera på och varje utredning koordineras av respektive partiledare: Demografisk utveckling (Fredrik Reinfeldt), Integration, jämställdhet, demokrati och delaktighet (Jan Björklund), Hållbar tillväxt (Annie Lööf) och Rättvisa och sammanhållning (Göran Hägglund). Ett dussintal underlagsrapporter har lagts fram sedan kommissionen drog i gång i början av förra året, och de olika delutredningarna och slutrapporten kommer att läggas fram under våren.

Det är en ambitiös agenda att gå i land med under en begränsad tidsperiod och tempot har varit högt för de åtta som ingår i kansliet. Jesper Strömbäck, under lugnare omständigheter professor i journalistik och politisk kommunikation vid Mittuniversitetet i Sundsvall, har dessutom en några månader gammal bebis att känna dåligt samvete för. 60–70 timmars arbetsveckor är mer eller mindre obligatoriska. Men han utstrålar lugn och tillförsikt när vi träffas en förmiddag på hans arbetsrum i början av januari.

Mats Wiklund (MW): Kommissionen kom alldeles nyss ut med en debattbok som du är redaktör för. Det måste betraktas som ett ovanligt

grepp. Varför frångå utredningsprosan och slå in på åsiktsbildning?

Jesper Strömbäck (JS): Jag tycker att framtidsfrågor får alldeles för lite utrymme och att kortsiktigheten i olika delar av samhället ofta kan vara bedövande – det har jag tyckt länge. Redan när Framtidskommissionen annonserades i Almedalen sommaren 2011, innan jag visste att jag själv skulle spela en roll i den, tyckte jag att det var ett väldigt bra initiativ. I vårt uppdrag ligger inte bara att vi ska genomföra de här fyra utredningarna och lämna en slutrapport, utan *också* att bidra till en mer framtidsinriktad debatt.

MW: Och hur gör man det?

JS: Det är en svår fråga. Vi lägger fram våra delrapporter, har seminarier och öppna möten i olika delar av landet, jobbar med webben, är aktiva på Twitter och så vidare. Så vi hoppas på ringar på vattnet. Den här debattboken är en pusselbit i allt detta. Vad jag vill göra med boken är att få fram bidrag från personer från olika delar av samhällslivet som kan nå ut till en annan och bredare publik än den begränsade krets som normalt sett läser publikationer från Regeringskansliet.

MW: Har du kunnat mäta genomslaget i samhällsdebatten för vad ni hittills har producerat?

JS: Nej, inte empiriskt.

MW: Okej, så om vi ska vara icke-akademiska: Vad är din magkänsla? Arbetet här har ju gått med raserfart.

JS: Jag tycker att det har varit en ganska intressant process. När kommissionen tillsattes fick den till en början kritik från olika håll.

MW: Vad gick den ut på?

JS: I grund och botten att regeringen saknar idéer om framtiden och därför tillsätter man en framtidskommission. Det var någon som kallade oss för regeringens egen studiecirkel om framtiden. Senare, under våren och sommaren, fick vi kritik för att vi inte gjorde någonting. Nu har den tystnat, allteftersom vi har släppt allt fler rapporter. Det har varit flera artiklar med formuleringar i stil med att "nu kommer ytterligare en skrivelse från Framtidskommissionen". Det som från början sågs av en del som att regeringen tillsatte en

»



Jag tycker att framtidsfrågor får alldeles för lite utrymme och kortsiktigheten i olika delar av samhället är bedövande – det har jag tyckt länge.

”

Politik förr handlade mer om det man ville. Politiken hade en större kontroll över samhällsutvecklingen, medan den nu har blivit mer komplex därför att samhällena blivit det.

framtidskommission för sin egen skull och utifrån ett ganska partipolitiskt syfte har vridits till att "ja, det händer något där som faktiskt är ganska intressant". Och det alldeles oavsett var man står partipolitiskt. En del av rapporterna har kritiserats från höger- eller vänsterhåll men i regel har de tagits emot med en öppenhet för vad som faktiskt står i dem.

MW: Framtidskommissionen är ju också en helt nyskapelse. Det är ju inte frågan om en SOU eller en långtidsutredning.

JS: Just det. Det finska parlamentet har ett framtidsutskott. Den brittiska regeringen har Foresight som är ett tjänstemannaorgan som arbetar med framtidsanalyser och i Sverige finns det Institutet för framtidsstudier och så klart statliga utredningar. Men en framtidskommission som leds av statsministern och tre andra ministrar tillika partiledare och som ligger under Statsrådsberedningen, inte under något departement, det har aldrig tidigare existerat. Och det väcker självfallet frågor om vad detta är och vad det kommer att leda till.

MW: Om du skulle sätta på dig din akademikerhatt, så skulle väl du själv ha reagerat med en viss avvaktan?

JS: Ja, kanske. Normalt sätt fokuserar statliga kommittéer och utredningar på vad som är här och nu, eller vad som har skett fram till nu. De koncentrerar sig på vad som är känt. Här ska vi göra något annat. Vi ska försöka analysera vilka de framtida utmaningarna är med sikte på 2020 och 2050 och vi ska göra det på ett sätt som så långt det är möjligt baserar sig på en empirisk eller observerbar verklighet. Den kombinationen är en utmaning. För vi vill inte hamna i situationen att slutrapporten enbart håller sig till nutiden, för då har vi inte klarat vårt uppdrag. Men det får heller inte upplevas som för spekulativt, för då är det alldeles för lätt att avfärda. En annan utmaning är att vi ska analysera de framtida utmaningarna, inte att analysera hur framtidens land och värld ser ut. Men för att analysera utmaningarna måste vi ha en uppfattning om vart vi är på väg.

MW: Kan du konkretisera?

JS: Den demografiska utvecklingen. Vi vet att vi blir allt äldre, och det finns olika prognoser för hur åldersgruppen 65 år och äldre kommer att utvecklas framöver. De prognoserna kommer säkert inte att stämma i alla delar, utan det kommer säkert att skilja någon procent hit eller dit. Det kan vara ett problem om man i strikt mening ska förutsäga exakt hur världen kommer att se ut, men det behöver inte vara det om man ska analysera hur de framtida utmaningarna kommer att se ut: huvudriktningen är ändå väldigt tydlig. Samtidigt måste vi vara klara med att det kommer att inträffa saker som kan omkullkasta åtskilligt av vad vi idag tror oss veta.

MW: Låt oss ägna resten av intervjun åt ditt bidrag till debattboken. Du listar där "fem förbannelser" som motverkar långsiktigt tänkande och handlande. Du inleder med "nuets förbannelse", en oförmåga att se bortom dagens trender och oförmågan att tänka abstrakt för att se bortom dagens problem. Är detta specifikt för vår tid?

JS: Nej, egentligen inte. Det bottenar i hur vi människor psykologiskt fungerar och det i sin tur har evolutionära förklaringar. Under stora delar av mänsklighetens historia har det varit nödvändigt för den fysiska överlevnaden att vara vaksam på det som är nära i tiden och rummet. Skillnaden är förstas att samhället har utvecklats och att många av problemen inte är konkreta utan abstrakta och bottenar mer i processer. Därmed blir glappet mellan hur vi psykologiskt är konstruerade och den verklighet vi har att bemästra större än det var för hundra eller två hundra år sedan.



Rosenbad, maktens centrum.

MW: En sak som slår mig efter att ha sett dokumentären om Olof Palme är att den så påtagligt är en beskrivning av den svenska modernitetens utveckling och att framtidsdebatten då, bara för femtio sextio år sedan, verkligen inte var abstrakt utan konkret: om utbildningen, välfärden, miljön och så vidare. Människor hade helt klart för sig vad samhällsutvecklingen betydde. Och därför kunde de engagera sig och se en mening med politiken.

JS: Politik förr handlade mer om det man ville. Politiken hade en större kontroll över samhällsutvecklingen, medan den nu har blivit mer komplex därför att samhällena blivit det. Vi har blivit mer beroende av varandra och andra nationer. Mycket av vad som händer och sker är sådant som politiken har ett begränsat inflytande över, men måste förhålla sig till och hantera. Det går inte att som förr peka med hela handen och ange färdriktningen.

MW: Det kanske var roligare att vara Erlander än Reinfeldt?

JS: Men tänk på Palme! Jag såg också teveserien. Hans storhet ses oftast i ljuset av vad han uträttade i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet. Men vad gjorde han på 1980-talet? Det var under 1970- och 1980-talen som politiken förändrades. Vi gick in i en serie lågkonjunkturer där politiken mer kom att handla om att bemästra kriser, problem och utmaningar snarare än att bygga ut välfärden ytterligare. Det har blivit svårare att vara visionär därför att utvecklingen styrs av en mångfald krafter som samverkar och där politiken är en, om än väldigt viktig.

MW: Å andra sidan är människor väldigt engagerade i samhället, men utanför partierna. De känner att framtiden kan jag mycket väl utforma, men på andra sätt och i andra sammanhang än i politiken. Det ger väl hopp för framtiden?

JS: I sin klassiska bok *Sorti eller protest. En fråga om lojaliteter* menar Albert Hirschman att om alla bara protesterar mot politiken och organisationerna utan att lämna dem blir styrsignalerna för svaga. Men om alla lämnar och ingen försöker påverka inifrån då blir de också för svaga eftersom det blir svårt att utläsa vad problemet är. Men det måste också finnas en viss lojalitet inom organisationer och system, för om alla protesterar eller lämnar saknas den grundläggande stabiliteten som en institution eller ett samhälle också behöver. Och då kan man fundera över om utvecklingen gått dithän att det blivit svårt för de etablerade institutionerna, medier, företag, de politiska partierna, att få in de relevanta styr-

signalerna och orientera sig utifrån dem. Det behövs också en grad av lojalitet, en balans mellan olika krafter och intressen som skapar en samhällelig mångfald. Ja, man kan engagera sig individuellt utanför partierna men det kan inte vara en ersättning för politiken.

MW: Uppfattar du att en kantring är på gång?

JS: I vissa fall är det nog så. Ett exempel handlar om utvecklingen av medielandskapet. Där har utvecklingen gjort att mångfalden och yttrandefriheten har ökat och blivit större. Det är på många sätt positivt, och har gjort, att de som intresserar sig för politik och samhälle har större möjligheter att informera sig än någonsin tidigare. Men det har också gjort att det blivit mycket enklare att undvika allt som har med politik och samhälle att göra. Vissa väljer att konsumera mer, andra mindre, nyheter om politik och samhälle, vilket i sin tur leder till ökande kunskaps- och deltagandeklyftor. Och då ökar risken att demokratins funktionsförmåga försvagas. Om vissa grupper är kunnigare och mer aktiva än andra snedvrids representationen. De som hörs, informerar och engagerar sig får en starkare röst.

MW: Detta ser vi redan nu?

JS: Detta ser vi redan nu. Allra tydligast i USA, men vi är i samma process, om än ett antal år efter. Om vi allt mer rör oss i olika världar, konsumerar olika medier och få olika verklighetsbilder, då blir det svårare för människor att förstå varandra. Och det kan försvaga den sociala sammanhållningen. Vi rör oss i den riktningen och jag har svårt att se vad som skulle kunna hejda förloppet.

MW: Du oroar dig också för tendensen till kortsiktighet, på att kravet på omedelbar behovstillfredsställelse breder ut sig. Inställningen är att resultaten ska komma nu "medan de underliggande processerna förskjuts från diskussionen och medvetandet". Vad betyder det?

JS: Ett enkelt exempel är en partiledare som har svårt i opinionsmätningarna och får kritik för det. Kriteriet för framgång är hur man lyckas i opinionsmätningarna. Att detta parti samtidigt har gått igenom en stor process där man analyserat samhället, samhällsutvecklingen, det egna partiets politik och försökt modernisera den betraktas som irrelevant. Den enda bedömningen är hur det går i opinionsmätningarna. Eller ta företagsledaren som bara bedöms efter delårsboksluten, inte om han eller hon byggt en långsiktigt stark verksamhet eller inte. Eller medborgaren som klagat över bensinpriserna.

MW: Låt bli att köra då!

JS: Just det. Det är väl alldeles utmärkt att bensinpriserna stiger om vi nu tar klimatfrågan och miljöutmaningarna på allvar.

MW: Låt mig citera dig igen, och nu på stycket om "historielöshetsförbannelse". Samhällsdebatten förs ofta "utan historiska referenser, utan någon djupare diskussion kring vad vi kan lära oss av tidigare erfarenheter i Sverige eller i andra länder och utan referenser till forskning kring samhällsprocesser". Varför är det så?

JS: Det finns olika källor till historielöshet. En är om man tar historien för given och av det skälet inte diskuterar den. En annan är att den blir för politiserad så att den blir ett slagträ och inte får en självständig tyngd bortom den partipolitiska debatten. För att historien ska vara meningsfull på ett konstruktivt sätt i den bredare samhällsdebatten måste man närma sig historien med, om man säger så, ett mer populärvetenskapligt förhållningssätt. Den får varken domineras av facklärd eller bli ett redskap i den kortsiktiga debatten.

MW: Du har säkert flera exempel på hur detta kan vara ett samhällsproblem.

JS: Ja, ett som ligger nära min egen forskning och har att göra med medieutvecklingen kopplat till diskussionen om public service. Vi vet exempelvis att det har betydelse för kvaliteten i nyhets- och samhällsjournalistiken hur stark public service är. Blir public service för svagt, genom att den får för liten publik eller blir marginaliserad som ett elitmedium, upphör den att utgöra en normerande kraft på andra medier. Enkelt uttryckt: i den utsträckning som TV 4 börjar se TV 3 och inte public service som sin främsta konkurrent kommer journalistiken i TV 4 att förändras. Den diskussionen förs sällan med några referenser till den ganska omfattande forskning som finns i olika länder.

MW: Kunskapsrelativism, skulle man kunna uttrycka det, bor granne med historielöshet. Svårigheten att identifiera vad som är sant och relevant, att skilja mellan åsikter och fakta, kopplar du samman med informationssamhällets utbredning. Men den kan väl också bero på brister i utbildningssystemet?

JS: Absolut. Sverige har problem på utbildningsområdet: i grundskolan, på gymnasiet eller i högre utbildning. Samtidigt spelar krafter bortom den egna nationen in. Att informationsmängden har ökat så mycket är en enorm belastning för vår förmåga att sortera och bearbeta information. Det gör att utmaningen att hitta relevant information har mångfaldigats.

MW: Vetenskapen har ju beprövade kriterier för vad som är kunskap, för hur teorier testas.

JS: Visst. Den första delen i resonemanget är att informationsmängden har ökat och att den kognitiva belastningen på oss har ökat. Samtidigt har vi under de senaste årtiondena i hela västvärlden haft en rörelse av kulturel relativism och kunskapsrelativism som till att börja med var en sund reaktion mot överdrivna sanningsanspråk.

MW: Hur menar du?

JS: Vetenskap är ju ett ständigt provande. Sanning i vetenskaplig mening är ju preliminär. Om man tappar bort det och glömmer vissa viktiga perspektiv, könsperspektivet eller det postkoloniala perspektivet eller något annat, så väcker det en reaktion. Det kan vara positivt men också slå över. Kunskapsrelativism i bemärkelsen skepticism är sund, den bygger vetenskapen på. Slår den däremot över i cynism, i en hållning som innebär att man från början avfärdar påståenden utan hänsyn till vilket stöd som finns för dem och utan hänsyn till de kunskaper och den kompetens de som uttalar sig har, blir den förödande och vi tappar respekten för auktoriteter. Och utan auktoriteter fungerar inte ett samhälle.

MW: Kunskapsrelativism är ju också uppfattningen att min sanning är lika god som din.

JS: Ja. Och att man inte gör skillnad på sanningar och åsikter. Alla har rätt till sina egna åsikter, men inte till sina egna sanningar. Det finns ju en hel del som landar i åsikten att allting är relativt därför att de inte orkar ta ställning, eller inte orkar sätta sig in i frågorna när det verkar som om vissa experter tycker en sak och andra en annan. Då är det lätt att säga att allting är relativt, att det handlar om åsikter och inte fakta. I detta ligger en fara, till exempel i en journalistik som låter bli att ta reda på hur det faktiskt ligger till för att istället låta två olika källor ge uttryck för sin åsikt som om de var lika mycket värda.

MW: Och från kunskapsrelativism är steget nära till din femte och sista förbannelse: populism. Du definierar populism som en vilja att stryka medhårs. Ser du en tendens hos auktoriteterna, hos vetenskapen, en rädsla för att säga ifrån och att hävda sin expertis?

JS: Ibland kan ett sådant obehag finnas. Men det kan också handla om att det är så komplicerat att hävda sin expertis och att argumentera för att det här påståendet om verkligheten är värt mer än det andra påståendet om verkligheten. För då ska man hänvisa till rapporter, böcker och forskningsartiklar för att förklara hur man kommit fram till detta. Och det kräver en tid och uppmärksamhet som man sällan får. Man kan också se detta som ett utslag av arbetsdelningen inom den akademiska världen: allt fler akademiker kan allt mer om allt mindre. Vi har blivit allt mer specialiserade och det gör det ofta svårare att kommunicera med dem som inte är experter. Kombinerat med ett debatt- och medieklimat där det sällan ges tid för mer djupgående och komplexa resonemang så blir det enklare att dra sig undan.

MW: Slutligen: Du frågar dig om de institutioner som främjar allmänintresset och det långsiktiga tänkandet och handlandet är tillräckligt stabila och starka. Förmår de att stå upp mot de här förbannelserna. Och du tycks svara nej på den frågan. Är det rätt uppfattat?

JS: Ja, inte alltid, men allt för ofta är dessa institutioner inte tillräckligt starka.

MW: Vad ska då komma istället?

JS: Det lämnar jag öppet. Vad jag vill är att väcka en diskussion. ✨



Göran Hägg är docent och författare. Hans senaste bok är *Ett alldeles särskilt land. 150 år i Italien* (2012).

”Dante, Leopardi och jag”

I Sverige är Gabriele D’Annunzio illa sedd. Man vet kanske att han hyllade kriget och var ”lyrisk diktator” i staden Fiume, men inte att han var en stor poet. I dagens Italien håller han däremot på att uppvärderas.

Av Göran Hägg

Om någon mot förmodan nämner poeten Gabriele D’Annunzio i Sverige idag är det antagligen i nedsättande ordalag. Man vet att han som ”lyrisk diktator” i staden Fiume 1919–21 uppfann fascismens yttre åthävor: hälsning med uppsträckt högerhand och dylikt. Få vet att poetens regim i Fiume var den enda stat i världshistorien som haft syndikalismen som statsskick. Han hånade Mussolini och hatade Hitler över allt på jorden.

D’Annunzio älskade och hyllade kriget på samma sätt som fascisterna skulle komma att göra. Men det gjorde även syndikalister och dåtida kommunister, liksom än idag hyllade sämre författare som Heidenstam. Eller, för att tala om något trevligare, Ernest Hemingway, som mycket riktigt beundrade D’Annunzio och hoppades att han skulle kunna beröva Mussolini makten.

I likhet med Hemingway och till skillnad från figurer som Heidenstam utsatte D’Annunzio sig själv för de faror han anbefallde. Låt vara att det också var bra bokreklam.

Men framförallt var han en stor diktare. Detta har förblivit okänt för svenskar som utan att ha kunnat läsa honom fördömt hans verk. I dagens Italien är han numera föremål för kraftig uppvärdering.

Il Vate, ”Siaren”, som han kom att kallas föddes 1863 i småborgerlig miljö i Pescara. Som 16-årigt skolljus vid gymnasiet i Prato debuterade han med en förbluffande mogen diktsamling i antikiserande stil, vars upplagesuccé ökades när upphovsmanen rapporterade sin egen död till tidningarna. I D’Annunzios ständiga reklamkupper och fräcka framtoning fanns hela tiden en sorts självironi. Tillfrågad av en fransk journalist om vilka som varit Italiens främsta poeter svarade han: ”Dante, Leopardi och jag. Alla de andra är gitarrister.” Faktum är att han, åtminstone från dåtidens horisont, nog hade rätt.

Extremt småvuxen och långtifrån någon Adonis hade han en förbluffande dragningskraft på kvinnor. Som poet på modet listade han sig in i Roms aristokratiska salonger, förförde dottern i en her-

tigfamilj, rymde med henne och tvingade familjen att acceptera äktenskap då flickan blivit med barn. Äktenskapet upphörde i praktiken efter ytterligare några år och barn, medan D’Annunzio fortsatte sin karriär med aristokratiska älskarinnor.

Grevinnan Elvira Leoni inspirerade till dikterna i *Elegie romane* – ett sällsamt möte mellan Goethe och Baudelaire. Dessutom romanen *Il piacere* 1889. Precis som Oscar Wildes *Dorian Grays porträtt* är det en uppföljare till Joris-Karl Huysmans’ *Mot strömmen*. Och precis som Wildes mästerverk oerhört mycket bättre än den franska förebilden. Huvudperson är den depraverade ädlingen Andrea Sperelli. Namnet har förblivit ett begrepp i italiensk kultur. Oförklarligt övergiven av sin älskarinna Eleonora Muti duellerar han, såras, förlustar sig med andra och möter slutligen Eleonoras nyförvärvade make, en engelsk markis som underhåller honom med sin perversa pornografisamling, som liknar *Femtio nyanser av honom*, eller värre. Varken vi eller Sperelli får veta om Eleonora deltar i de orgier som markisen praktiserar.

Greppet med öppet slut av den sorten tycks ha uppfunnits av D’Annunzio. Det är omöjligt i andra länder, men odlas av stora italienska författare som Moravia, Calvino, Bassani och Maraini. Jag har läst italienska deckare där man inte fått veta vem som var mördaren.

Precis som Sperelli i boken duellerade *il Vate* ibland själv med värja på liv och död.

En annan höjdpunkt i D’Annunzios tidiga produktion är dikterna till ”Tystnadens städer” – Ferrara, Pisa och Ravenna – från sent 1890-tal.

Hans litterära rykte gjorde honom 1897 till parlamentsledamot. Som estet sade han sig inte bry sig om höger och vänster. Väljarna torde ha trott att det innebar konservatism. Men 1898 inträffade en förfärlig massaker på arbetare i Milano. Hundratals strejkande sköts till döds med kanoner av generalen Bava Beccaris. En förvånad kammare fick se hur D’Annunzio reste sig från högerbänkarna och gick över och satte sig längst ut till vänster bland de fåtaliga socialisterna. ”Jag går från döden till livet!” förklarade siaren.

Samtidigt tvekade han inte att slå mynt av sin berömmelse genom osannolika förskott och väldiga >>

Benito Mussolini med
Gabriele D'Annunzio 1925.



lån. Han levde som en renässansfurste i palatset La Capponcina utanför Florens och i Villa Pertoner vid havet i Marina di Pisa. Det är vid denna tid som hans mest berömda romans utspelas – med skådespelerskan Eleonora Duse. För henne skrev han dramat *La città morta* 1899 med incest och intriger kring utgrävningar i Mykene. Om kärlekshistoriens slut handlar den långa, aningen segdragna romanen *Il fuoco* 1900. Översatt som *Elden* har den nog bidragit till hans dåliga rykte hos oss.

Men Duse inspirerade även till hans bästa dikter i en omfångsrik svit "lovsånger till himlen havet, jorden och hjältarna". Tredje delen *Alcyone*, 1903, är hans verkliga mästerverk. Modernistiska hymner på fri vers omväxlar med intrikat rimmade utbrott och antika diktformer. Kusten kring Marina di Pisa, havet och bergen besjungs med sensuell impressionism och ibland i erotiskt tvetydiga bilder, som i sången till flodmynningen Bocca d'Arno. I svensk litteratur tog Vilhelm Ekelund, som läste och översatte från italienska, intryck av *il Vate* i sina "dithyramber". Annars liknar det mycket vad Edith Södergran och Erik Lindegren senare åstadkommit.

Aningar om våld och undergång gör naturdikternas idyll och extas mer prekär och markant. "En falk som skriar högt i pärlefärgen", får himlen att rämna som en slöja. "En rysning över de tigande haven", bebådar åskväder. De febersjuka träskan innanför kusten frammanas och siaren förkunnar: "Din timma slår, min skördetid, din timma. / I middagshettans hjärta fasansfull / den vilar tungt, o skördetid, din mognad."

ett historiskt deklamationsdrama om Venedigs fornhistoria, *La nave*, "Skeppet", med premiär 1908 blev hans kanske största publiksuccé, men torde idag vara glömt utom i operaversion.

Fascinerad av modernitet och teknik tog D'Annunzio tidigt flygktioner. En av hans flyguppvisningar bevitnades 1909 i Brescia av både kungafamiljen och Franz Kafka. Stadens flygplats har på sistone döpts om till Aeroporto Gabriele D'Annunzio. Han blev den första att skildra flygning i litterär form, i romanen *Forse che si forse che no* ("Kanske ja, kanske nej") 1910, också den baserad i Marina di Pisa men med en senare älskarinnas tragiska öde som andra huvudmotiv. De

kvinnor han förförde och övergav tycks i förbluffande grad ha förblivit förälskade och efteråt ha gått in i vansinne eller gått i kloster eller i några fall ha stannat som reserver i det harem han med tiden upprättade.

Men varken hans upplagor eller det kuriösa faktum (först på sistone upptäckt av forskarna) att han vann en astronomisk summa i italienska statslotteriet kunde täcka kostnaderna för hans livsföring. Våren 1910 flydde han undan sina fordringsägare till Frankrike, där han fortsatte i samma stil med nya långivare och nya älskarinnor.

Bland hans varierande födkrokar märks även manusarbete för det nya stumfilmsmediet, som han som teknikentusiast varmt uppskattade. I storfilmen *Cabiria* 1914, som handlade om romarnas krig mot Kartago, lät han sina hjältar hälsa på antikt vis med uppsträckt högerhand – utan att ännu ha några ytterligare avsikter med gesten.

Italiens inträde i första världskriget på Frankrikes och västmakternas sida 1915 förändrade i ett slag hans villkor. Han kunde återvän-

da till fosterlandet, hålla flammande tal för "det latinska kriget" mot de germanska barbarerna, samt själv kasta sig ut i striden.

Knuten till hertigen av Aostas stab fick den 52-årige kämpan välja vilka uppdrag han ville åta sig. Först flygattacker. Sedan torpedbåt i Panzanobuktern, mer flygbombning, samt markstrid vid Isonzofloden, där han befordrades till kapten och dekorerades för tapperhet i fält. Under en flygattack mot Dalmatien 1916 sårades han. Han förlorade synen han på ena ögat för gott och låg helt blind i månader, men dikterade under tiden sin sista betydande prosabok, *Notturno* ("Nattboken").

Den 10–11 februari 1918 begav han sig tillsammans med amiralen Costanzo Ciano och ytterligare 28 kämpar på tre små motortorpedbåtar över havet från Venedig in i österrikiska flottans hamn Büccari i Carnarobukten och avlossade torpeder mot slagskeppen. På återvägen diktade han en folklig kampsång om dådet, "Canzone del Carnaro", vilken trycktes i *Corriere della sera* och senare i diktsamlingen *Canti della guerra latina*. (Den tonsättning som avsjungs till krigsbilder i ett flertal Youtubeklipp torde dock vara av långt senare datum.) Refrängen "Eia! Alalà!" var ett antikinspirerat, revolutionärt stridsrop han uppfunnit för sina trogna. Det kom senare att övertas av fascisterna, men "Büccari-sprattet" är än idag en källa till stolthet i seriös italiensk historia.

Den 9 augusti samma år flög D'Annunzio till Wien och bombarderade den fiendliga huvudstaden med flygblad. Han hade vid det laget även hunnit befordras till kavalleriöverste.

Kriget hade stegrat hans våldsdyrkan och övermänniskolater. Den av italiensk nationalliberalism och extremvänster delade tron på ett stort blodsdop som skulle ena nationen och klasserna fick sin mest våltalige företrädare i honom. "Jag känner stanken av fred!" utbrast han besviket då krigsslutet närmade sig. Besvikelsen växte då Italien inte alls fick vad man ansåg att västmakterna lovat. *Il Vate* myntade uttrycket *la pace mutilata*, "den lemlästade freden", och kallade den amerikanske presidenten Wilson för "en man med munnen full av falska tänder och falska löften".

Bland de uteblivna vinsterna märktes den italiensktalande staten Fiume, dagens Rijeka, vid Carnarobukten, som istället tilldelades det nybildade Jugoslavien. I september 1919 drogs det grenadjärförband som skyddat Italiens intressen och fört ett behagligt liv på platsen tillbaka till Ronchi norr om Trieste. Ursinnet bland manskap och officerare var enormt. Olika nationalistledare tillfrågades, men bara D'Annunzio, som för tillfället inrättat sitt högkvarter och harem i La casetta rossa vid Canal Grande i Venedig, nappade på erbjudandet att leda en marsch mot Fiume. Natten till den 11 september, som han ansågs som en lyckodag, begav sig *il Vate* till Ronchi, trots influensa och hög feber.

Med 196 grenadjärer på stulna armélastbilar färdades *il Commandante*, som han nu började kallas, under Alalà!-rop mot Fiume den 12 september 1919. Förband som sändes ut för att hejda marschen, gjorde myteri och gick över, praktiskt nog utrustade med pansarfordon. Generalen Pittaluga som fått i uppgift att bevaka gränsen tvingades bevitna hur D'Annunzio, precis som en gång Napoleon gjort, slet upp sin militärkappa och erbjöd soldaterna att öppna eld mot hans medaljöversädlade bröst. Myteriet spred sig, och i spetsen för 2 500 man tågade *il Commandante* i sin öppna Fiat under befolkningens jubel in i Fiume.

En nationalförsamling valde honom till stadens regent, och från det österrikiska guvernörspalatsets balkong förklarade han Fiume annekterat av Italien.

Problemet var att den italienska regeringen under Francesco Saverio Nitti på inga villkor ville acceptera gåvan inför risken för repressalier från de forna allierade. Den "lyriska diktaturen" blev en sorts fristat. Entusiaster strömmade till – anarkister, syndikalister, högnationalister och vanliga äventyrare. Demokratiska kommunalval hölls och bekräftade regimen. Kvinnorna fick rösträtt, något som vid tillfället bara fanns på ett fåtal avlägsna platser och som



D'Annunzio talade i poetisk extas, och publiken svarade, i en märklig massdialog. För folket blev D'Annunzio nu Duce, en gammal titel för folkledare. Han erinrade sig Cabiria och införde "romersk hälsning" som påminnelse om Italiens storhet.

skulle dröja ytterligare ett kvartssekel i själva Italien. Skilsmässa blev tillåten. Man erkände, före alla andra stater, Sovjetunionen. Lenin hyllade D'Annunzio som stor revolutionär. Extatiska möten framför guvernörspalatset gav uttryck åt demokratisk eller anarkistisk hänförelse. Kampsånger som den tyskfientliga Piave-marschen, Garibaldi-hymnen och den senare av fascisterna annekterade "Giovinezza" drev upp stämningen. D'Annunzio talade i poetisk extas, och publiken svarade, i en märklig massdialog. För folket blev D'Annunzio nu *Duce*, en gammal titel för folkledare. Han erinrade sig Cabiria och införde "romersk hälsning" som påminnelse om Italiens storhet.

Varu- och vapenbrist åtgärdades genom piraträder. D'Annunzio företog i november 1919 en sjöexpedition till den dalmatisk-italienska staden Zara som anslöt sig till fristaten. Pianisten Luisa Baccara kom till Fiume och blev *il Vates* sista mer prominenta älskarinna men misstänks ibland ha varit spion för Italiens regering.

Bland dem som sökte sig till Fiumes *Duce* märktes också syndikalistledaren Alceste De Ambris. Han hade 1914 tillsammans med vänstersocialisternas ledare Benito Mussolini lett ett blodigt arbetaruppror, "den röda veckan". Senare hade han slutit sig till Mussolinis fascister, men blivit besviken på den högersväng dessa gjort. Mötet mellan övermänniskan D'Annunzio och ultrademokraten avsatte märkliga resultat. De Ambris blev våren 1920 regeringschef och utarbetade, när Italien fortsatte att vägra annektera området, en författning för "stat-hållarskapet" Fiume eller Carnaro. Denna *Carta di Carnaro* överarbetades, mystifierades och poetiserades av D'Annunzio, som även lade till kapitel om arkitektur och musik. Men i grunden förblev det ett syndikalistiskt Utopia. Med tvåkammarparlament. Representanthuset valdes direkt och styrde över kriminal-lagar, polis, militär, universitet, kulturstöd med mera, samt utsåg hithörande ministrar. Ekonomiska rådet valdes av medlemmar i fackförbunden, "korporationerna". Det stiftade lagar på ekonomins och civilrättens område samt reglerade arbetarskydd, löneavtal, tullar och dylikt. Samt utsåg hithörande ministrar. Båda kamrarna röstade i författnings- och utrikesfrågor samt utsåg regeringschef. En längre gående demokrati än vanlig parlamentarism. Men man ville ändå förena utopin med privat företagande. En korporation för privata arbetsgivare existerade vid sidan av korporationer för industriarbetare, statstjänstemän, sjöfolk, egenföretagare, konstnärer och andra. Snarast liknade det den ordning som senare rådde i Sverige med centrala förhandlingar mellan fack och företagarorganisationer.

Den nya statens flagga pryddes av Karlavagnens stjärnbild samt det från S:t Katarina av Siena hämtade mottot *Quis contra nos* (Vem kan stå emot oss).

D'Annunzio hade även kläckt idén att legionärer från Fiume skulle skeppas över till Italien, marschera mot Rom och införa Carnaroförfattningen. Men stödet i hemlandet uteblev. Istället beseglade de utopiska projekten Fiumes öde. Italiens regering vågade äntligen låta armén ingripa under "den blodiga julen" 1920. D'Annunzios le-

gionärer försvarade sig framgångsrikt. Men sedan slagskeppet Andrea Doria kunnat precisionsbeskjuta D'Annunzios arbetsrum i guvernörspalatset och börjat bombardera civilbefolkningen tvingades man kapitulera på nyåret 1921.

Legenden talar om anarki, kokain och sexorgier i D'Annunzios Fiume. Men det ljuva livet fanns där redan, anarkin kom efter stat-hållarskapets fall.

Mussolini och fascismen övertog den romerska hälsningen samt termerna *Duce* och "korporation" samt fyllde dem med annat innehåll.

Il Commandante fick överta en konfiskerad tysk jättevilla i Gardone med utsikt över Gardasjön. Fortfarande odlade han utom lyrisk och erotiska intressen även drömmen om införande av Car-

naroförfattningen efter en marsch mot Rom. Sensommaren 1922 var det tydligt att den liberala staten stod inför sitt fall. Gatustrider pågick. En plan för maktövertagande kläcktes. D'Annunzio skulle när han ledde segerjubileet i Rom på hösten låta arrestera regeringen och införa Carnaroförfattningen. Hans tidigare dödsfiende Nitti skulle leverera parlamentariskt stöd. Mussolinis fascister skulle ta kontroll ute i landet. Ett möte mellan de tre skulle äga rum utanför Florens i augusti.

Natten innan meddelades dock att D'Annunzio fallit ut genom ett fönster i Gardone och medvetlös svävade mellan liv och död.

Händelsen tillhör de mest gåtfulla i Italiens historia. Kuppen skulle givit Mussolini viss makt, men förvandlat honom till en milisbefälhavare i *il Vates* rike. Men han hade knappast kunnat neka till att medverka. Allt talar för att fascisterna iscensatte olyckan. Men saken kan knappast diskuteras eftersom Mussolinis ombud, som befann sig i huset vid fallet, senare blivit en sorts nationalhjärte, mördad av tyskarna under motståndskampen 1944.

Det är efter fallet som D'Annunzio förvandlas till den patetiske lille gubbe vi kan se på journalfilmer. Mussolini kunde på egen hand gå mot Rom i oktober. Tillfrågad om vad man skulle ta sig till med *il Vate* svarade han: "En rutten tand drar man ut, eller också klär man in den i guld!"

Det senare skedde.

D'Annunzio befordrades till "Furste av Montenevoso". Villan i Gardone förvandlades till *Il Vittoriale*, ett författarhem utan like i världen. Amfiteater, en kupol där planet från Wien svävar, en liten simhall för torpedbåten från Bùccari, förskeppet till en kryssare inbyggd i trädgården med kanoner för salut över sjön. D'Annunzios sarkofag på pelare på en konstgjord kulle. Absolut värt en dagsutflykt från Verona eller Milano.

Efter att som andra italienare ur de mest motsatta läger ha hyllat Mussolini för erövringen av Etiopien men sedan blivit ursinnig över alliansen med "målarkludden" och barbaren Adolf Hitler avled Gabriele D'Annunzio vid sitt skrivbord den 1 mars 1938. Han begravdes under bisarra militära hedersbetygelser med änkan – som han inte träffat på årtionden – stödd på Mussolinis arm.

Men orkestern spelade, tydligen i enlighet med *il Vates* önskan, den efter alliansen med den tyske barbaren förbjudna Piavemarschen. ✨



Porträtt på D'Annunzio, foto från 1895.

FOTO: COLLECTION DUPONT/ AKG IMAGES

POESI

Klassicism som provocerar

Att den tyske poeten Durs Grünbein har skördat framgångar på senare år hindrade honom inte från att bli utsatt för ett rasande angrepp när han nyligen gav ut en ny diktsamling. Die Zeits före detta kulturchef Fritz J Raddatz visade sig dock i sin kritik av Grünbein sitta fast i föråldrade estetiska värderingar, skriver **Håkan Sandell**.

DET RÅDER INGET tvivel om att Tyskland sedan länge har en ny stor poet i Durs Grünbein (född 1962). Den svenska tolkningsvolymen, *Biologisk vals* (1999), gör dessvärre inte rättvisa åt Grünbeins begåvning och utveckling. Den nyklassiska sidan i hans lyrik har nämligen där tunnats ut betydligt. Att sedan Grünbeins viktigaste diktsamlingar utkom först under 00-talet kan de svenskspråkiga introduktörerna naturligtvis inte lastas för.

Ur en efterklok synvinkel kan vi alltså idag notera hur man i Sverige 1999 överbetonade den sida av Grünbeins poetik som hade kommit att ta sig uttryck i begreppsdissektion och språktvivel. De tidiga dikterna spretade däremot som en igelkott av vantrivsel i och opposition mot det kommunistiska DDR – som om poeten ville leva upp till Joseph Brodskys devis om att en anonym undanskynd plats i den fria världen var att föredra framför toppositioner eller martyrium i en diktatur.

UNDANSKYMD KOM likafullt inte Durs Grünbein att bli under decennierna efter murens fall. Men få av oss kunde under 1990-talet förutse hans enastående karriär i det förenade Tyskland. Han är idag medlem i minst fyra olika federativa akademier, har mottagit alla de tyska litteraturpriserna med Georg-Büchner-Preis som det kan-

ske främsta, och innehar en professorsstol i poetik. "Vad är det väl värt, en Pour le Mérite", suckade engång den olycksalige Gottfried Benn om Tysklands främsta ordensutmärkelse. Nåväl, Durs Grünbein är bärare av den. Kanske hade det varit bättre för honom om han hade stannat i den position som han i sin tidiga diktning beskriver med bilden av östtyska gränshundar: "Vore din självaktning/ Inte bättre betjänt om du höll ut där du är,/ Kall och frusen, med en hunds kost av möjligt bröd?" (övers. Ulrika Walenström)

En person som i varje fall tycks anse det är Die Zeits förutvarande kulturchef Fritz J Raddatz, som sina 80 år till trots uppbbringade sina krafter till ett rasande angrepp på Durs Grünbein i samband med dennes senaste diktsamling, *Koloss in Nebel* (2012). I den tryckta upplagan av Die Zeit hade man satt rubriken "Meister der Plauderpoeme", och i nätupplagan "Die dichtende Luftnummer". Vad som följde under löpsedelsrubrikerna var närmast ett karaktärsdömdöme.

Saken har av olika anledningar intresserat mig. Inte minst därför att en mångårig uppburenhet, enligt alla sociala lagar, tenderar att följas av diverse försök att rucka på piedestalen. Raddatz,

som en gång i tiden avskedades från Die Zeit under uppseendeväckande former, kan inte frikännas från misstankar om bitterhet. Av många ansedd som den kanske främsta tys-

Det är tydligt att den nyklassicistiske Durs Grünbein kommer att vinnlägga sig mer om versradens klarhet än om gåtfull dunkelhet, liksom att han är karaktäristiskt mångordig och expansiv i sina diktformer.



Kirchner i Davos – en konstnär för vår tid

65 Lisbeth Lindeborg

Excentriker och kulturförfattare

67 Kristoffer Leandroer

Varför vi har rättigheter

68 Per Bauhn

En tre tusen år gammal livslögn

69 Lars Melin

Krönika

70 Theodore Dalrymple

Notiser

71 I korthet



Medea, målning av
Anselm Feuerbach 1873.

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/BL BILDBYRÅ

ka litteraturkritikern, har han inte sällan en penna doppad i vitriol. Men mitt uppväckta intresse gällde egentligen något annat.

Fritz Raddatz visar i sin till recension förklädda polemik på ett glapp mellan sina egna kvalitetskriterier och Durs Grünbeins poetik. Ska detta verkligen föreställa en tysk mästare, fräser Raddatz; och hävdar att poeten misslyckats med att skapa "ett stringent poetiskt verk". I övrigt åberopas värdekriterier som gåtfullhet, hemlighetsfullhet och "omskakande avläsaren". Det handlar alltså om en typiskt modernistisk palett av värden med rötterna i romantiken. Raddatz finner Grünbeins bok opersonlig och societetspräglad. Varpå han lätt patetiskt hänvisar till kända citat från populära skolantologidikter av Rainer Maria Rilke, för att därefter åberopa Paul Celan.

Allt detta är en fullt begriplig reaktion. Men frågan är bara om den är rimlig i förhållande till Grünbeins intentioner.

DET ÄR TYDLIGT att den nyklassicistiske Durs Grünbein kommit att vinnlägga sig mer om versradens klarhet än om gåtfull dunkelhet, liksom att han är karakteristiskt mångordig och expansiv i sina diktformer. Det är nog besett den totala motsatsen till Raddatz efterkrigspräglade ideal. Men än värre är kanske ändå att Raddatz, sitt Rilke-citerande till trots, missar att *Koloss im Nebel* ger intryck av att vara direkt byggd på Rilkes "Ding-Dichtung", Rilkes tingestetik som den kom till uttryck i *Neue Gedichte* (1907–08). Förlaget kallar rent ut diktssamlingen för "en installation", vilken inte saknar beröringspunkter även med Peter Greenaways encyklopediska utställningshallar.

Det rör sig således, från Raddatz håll, inte endast om missriktade förväntningar på Grünbeins klassicism, utan också om en, kanske generationspräglad, missförståelse av arten av Grünbeins romantik.

Den nyromantiske norske målaren Odd Nerdrum har förklarat sig inte längre syssla med konst utan med *kitsch*. Bakgrunden är att han uppfattar konståbegreppet som definierat utifrån en modernistisk konsensus, och att kitsch därigenom kan tänkas bestå av allt det som inte rymms inom ramar för detta goda konstbegrepp. Till de förvisade värdena skulle då höra till exempel patos, melodram, skönhet, narrativitet och historicism. Tillämpat på samtidsdiktning innebär detta förstås en smakförskjutning. Grünbein, som har skrivit långa diktsviter om såväl bombningen av Dresden som över kejsar Tiberius tvivelaktiga regeringsslut på Capri, utmärker sig inte för vare sig för klassicistisk måtta eller romantiskt djup. Snarare kan man notera valfrändskap med barocken. Som när Grünbein i dikten "Stockholm, ein Abschiedsblick" utmanar den goda smaken med att se isbjörnen trona högt över "nordpolens kristallpalats". >>

Med en uppväxt i Dresden, följd av flytt till Östberlin, stod Durs Grünbein på historiens åskådarläktare vid östblockets sammanbrott. Kommunismen betraktade han som glädjelöst grå och omänsklig. Men kanske låg det med just denna bakgrund nära till hands för honom att accentuera betydelsen av det grålla och dekadenta i "väst"? Fritz Raddatz kritik av Grünbeins poesi som härrörande från en ytlig dandy kan ha att göra med avsaknaden i Grünbeins kulturkritik av såväl revolutionär glöd som igenkännbar ideologisk agenda. Det samtida EU skildrar Grünbein förvisso som vore det en motsvarighet till romarriket under dess mindre glamorösa slutfaser. Men den dekadenta kapitalismen står ändå för honom livet nära, i dess kombination av vitalitet och förfallsprocesser.

UPPBROTTET FRÅN DET modernistiska lyrikarvets informationstäta versrader till det mer öppna och tillgängliga, har under 00-talet gjort Durs Grünbein till en annan poet än den som alltså introducerades i Sverige i slutet av 1990-talet. Den bästa ingången till denne senare Grünbein är möjligtvis *Strophen für Übermorgen* (2007). Samlingen växlar mellan rimmade strofer och klassisk meter, men är framförallt ledigt och sinnligt färgrik. Dess två hundra sidor uppvisar en rik variation av motiv, från resedikter och ögonblicksbilder via familjelegender till italiensk och tysk kulturhistoria, där vi möter såväl konstnären Max Beckmann som bröderna Grimm. Den läsare som däremot önskar en snabbare väg in i Durs Grünbeins diktvärld kan istället med fördel välja det lilla urvalet *Liebesgedichte* (2008). Det utsökta omslaget pryds av ett målat porträtt av poets flickvän, tryckt i relief på en nätt volym som fint glider ner i kavajficka eller handväska.

Somligt kan gärna undvikas hos denne produktive poet, men *Nach den Satiren* (1999) och, i synnerhet, *Erklärte Nacht* (2002) är verkligen lyckade och visar på det mer djuplodande hos Grünbein.

DEN CIVILISATIONSKRITIK och tidssatir som nu under ett par decennier har flutit genom hans verser kan inte sägas ha nått några definitiva slutsatser. Konst förblir konst, och Grünbein står fortfarande kvar där han stod, en liberal skeptiker, en elitistisk återspeglare av populärkultur; som humanist är han mer förtvivlad än varm. Även om Durs Grünbein inte fullt ut har lyckats återknyta till och vitaliserats av Tysklands andliga skatt, den tyska romantiken och idealismen, så har han likafullt i en senkommen återhämtning efter krigsårens moraliska katastrof skänkt tysk poesi en trevande blomstring, en vår utan sommar. ✿



FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/BL BILDBYRÅ



Artistin Marcella, 1910.

KONSTHISTORIA

Kirchner i Davos – en konstnär för vår tid

Trots att han var omgiven av en vykortslik miljö valde Ernst Ludwig Kirchner att gestalta sitt inre landskap. Genom sitt originella färgval känns Kirchner som en samtida målare, menar **Lisbeth Lindeborg**.

HIMLARNÄR ÄR GRÖNA I Ernst Ludwig Kirchners Davos. Månen som lyser över de hotande bergen i violett och mörkblått är stor och laxrosa. Här och där i skumrasket skymtar människor utan definierade anletsdrag. Männerna bär blått och mörkgrönt med hatt. Kvinnornas förkläden är lika ljusröda som barnens koltar och har stora vita prickar. Husen inne i Davos är mest vita med många fönster; i omgivningarna är hus och stugor mest röda. Nästan alla har djupblå hustak. De betande djuren – troligen kor – är gula och överdimensionellt stora; de når nästan upp till de blå hustaken.

Kirchners Davos kan vi beskåda i stadens Kirchnermuseum. Här finns världens största samling Kirchner-målningar med drygt 1 500 konstverk jämte raderingar, teckningar, träsnitt, pasteller och skisser. Det var i Davos som Kirchner (1880–1938) tillbringade sina sista tjugo år. Efter drygt sex år i det hektiska Berlin och dess förrinnan elva år i Dresden som en av expressionismens våghalsiga pionjärer, efter år av utsvävande liv, uppskruvat arbetstempo, medikamentmissbruk och sjukdom, hade han till slut hittat en plats av stillhet och skönhet.

Men det var en stillhet som Kirchner bara delvis kunde tillägna sig. Visserligen hade han här en yttre arbetsro men färgspråket i hans Davosmålningar är som en kod till hans inre oro. I stället för det vykorts vackra landskapet som vi är och alltid varit vana vid att se från denna Europas högst belägna stad provocerar Kirchner med ett färgspråk som i sin intensiva kolorit kontrasterar det upphöjda med det extatiskt skärande.

Att må väl i luftkurorten Davos var säkert inte svårt för de flesta som kom hit. Redan före 1910 fanns här 26 sanatorier, flera kurhus, 46 hotell och en rad pensio-

nat. Här inspirerades Thomas Mann till sin världsberömda sanatorieroman *Bergtagen*. Men Kirchner var expressionist – han målade spontant som han kände sig inuti. ”En konstnär målar saker och ting som han uppfattar dem, men återger inte deras objektiva riktighet. Därmed skapas en ny syn på saker och ting”, skrev han 1927.

Lika utmärkande för expressionisterna var att de ”befriade färgen”, vilket fick till följd att distansen ökade mellan ett föremåls form och dess överkliga färg. Kirchner var däri en mästare. I en av sina dagböcker noterar Kirchner: ”Ingen använder sådana färger som jag.” Det gör honom så fascinerande som målare, han känns samtida för oss idag.

MÅLSÄTTNINGEN FÖR DET klassiska modernas pionjärer i den kända gruppen Die Brücke, som grundades i Dresden 1905 av bland andra Kirchner, Ernst Heckel, Karl Schmidt-Rottluff och Fritz Bleyl, var att bryta med den akademiska, anpassade och borgerliga konsten i det kejserliga Tyskland. De var arkitekturstuderande vid högskolan i Dresden och tog faktiskt sina diplom 1905, men betraktade sig som revolutionärer. Parallellt med studierna hade de målat, skulpterat och experimenterat med nya färger och former. Bland deras utländska förebilder fanns Vincent van Gogh, Edvard Munch, Henri Matisse och Paul Gauguin.

Till deras mer eller mindre likasinnade landsmän hörde Max Liebermann som med olika initiativ i Berlin hjälpte till att bana väg för modern konst. Och i Sonderbund, som grundades i Düsseldorf 1909 och som först ställde ut Die Brücke-målarna utanför Dresden, ingick såväl målare som inflytelserika samlare och museichefer.

>>



Gatuscen från Berlin, 1913.

FOTO: BRIDGEMAN/IBL BILDBYRÅ

År 1911 flyttade Kirchner från Dresden till Berlin, vilket påverkade hans val av motiv. Han upplevde en kreativ glansperiod och ändrade sin stil när det gäller både färg och form. Man förnimmar det hektiska tempot i metropolen i Kirchners snabba spretiga penseldrag. Kvinnorna i målningarna har mörkt pagehår och skor på huvudet, de bär fjäderboa, lång kappa och rör sig världsvant på höga klackar. Männerna i bakgrunden har hatt och röker cigarett.

En viktig milstolpe för Die Brücke under Berlinperioden var deltagandet i den internationella Sonderbund-utställningen i Köln 1912, ett år innan gruppen upplöstes. Med 650 konstverk, därav 180 målningar av van Gogh, Paul Cézanne och Gauguin, ville utställningsmakarna visa det moderna och dess föregångare. Bland de då levande utställda representanterna för det moderna var Munch med 32 och Pablo Picasso med 16 verk jämte Georges Braque, Oskar Kokoschka, Wassily Kandinsky, August Macke, Kirchner och andra.

SAMTIDIGT MED utställningen infördes ett nytt museikoncept. För första gången fick besökarna en broschyr, och dessutom

fanns det ett kafé där de kunde ta en paus. Men mottagandet var ambivalent; medan de äldre döda konstnärerna fann nåd inför kritikernas ögon bedömdes verken av Kirchner och hans samtida som skandalösa. Det gällde till exempel Kirchners och Oskar Schlemmers väggmålningar i ett litet kapell mitt på utställningen. Men Munch var hänförd: "Här är den vildaste samling europeiskt måleri man kan tänka sig. Nu skakar Kölnerdomen i sina grundvalar."

Hundra år senare erinrar Wallraf-Richartz-museet i Köln om den banbrytande utställningen med "Mission Moderne" hösten 2012. Drygt hundra målningar lånades ut från museer och privata samlare världen över. Många konstverk har dock gått förloerade. Såväl här som i utställningen "Im Farbenrausch. Munch, Matisse und die Expressionisten" på Folkwangmuseet i Essen och på Die Brücke-museet i Berlin har Kirchner singivna plats. Mer populär än någonsin hyllades han av 120 000 besökare i en retrospektiv i Frankfurt/Main år 2010. Och sommaren 2012 drog en Kirchnerutställning i Madrid, med bland annat 100 verk utlånade från Davos, 117 000 besökare.

I Davos inledde en nygrundad Kirchner-

stiftelse museiverksamhet 1982. Tack vare en generös mecenat kunde man bygga ett eget museum år 1992 med ett Kirchnerforskningscentrum. Museet består av fyra kuber i stål, betong och glas som är utställningshallar. Målningarna belyses endast av dagsljus – ett koncept som har prisbelönats. Centralt som det ligger längs med huvudgatan – på samma sida som det stora kongresscentrum, där World Economic Forum äger rum i januari – kan man utgå från att Forumdeltagarna inte vill missa ett besök i museet.

I DAG FASCINERAS vi av Kirchners bilder från Berlin. Själv sökte han sig dock till landsbygden, hans vistades några månader varje år på ön Fehmarn innan han flyttade till Davos. Som den ständigt nyskapande konstnär han var experimenterade han där med ett nytt form- och färgspråk – en blandning av figurativ konst och kubism. Han efterfrågades även för uppdrag utanför Davos – bland annat för teatern – men kände sig ändå utstött och ensam.

Under en tillfällig depression och efter meddelandet att hans målningar förvunnit från museerna i Hitlers Tyskland sköt han sig med två skott i hjärtat 1938. ✿

Excentriker och kulturförfattare

Nyligen utkom en volym med Edward Goreys texter på svenska. Genom sin makabra humor försökte Gorey komma till rätta med sin dödsskräck, menar **Kristoffer Leandoer**.

DEN AMERIKANSKA KULTUREN är så stor att även dess säringar, udda och marginella blir stora. Det finns så gott om plats att det räcker även för det som inte får plats.

Och då tänker jag egentligen inte på den assimilerande kraft som verkar med tidens rätt och ser till att populärkulturen genom filmatiseringar upplåter en central plats åt modersbundna enstöringar och genuina outsiders som Edgar Allan Poe och H P Lovecraft. Utan snarare på att det i själva föreställningen om storstäder som New York och Chicago finns ett inbyggt utrymme för avvikare. Utan enslingar ingen massa. Gestalter som Moondog, avantgardekompositören som gärna uppträdde på New Yorks gator iförd vikingahjälm, assemblagekonstnären Joseph Cornell med sina lådor eller grafomanen Henry Darger blir världsberömda utan att populariseras, som genuint amerikanska fenomen: man bör minnas att det var dit våra förfäder åkte när de var oense med prästen om hur Bibeln skulle tolkas.

Till dessa outsiders hör definitivt Edward Gorey (1925–2000), som levde ett av dessa spektakulärt underliga liv som bara tycks möjliga i en överflödeskultur. Gorey uppträdde i helskägg, fotsid päls, vita gymnastikskor samt shorts. Gorey försörjde sig som illustratör. Han använde inkomsterna till att se på balett – en säsong såg han trettionio föreställningar av *Nötknäpparen* – och till idogt boksamlande, katter samt sitt eget bokförlag Fantod Press, där han gav ut sina märkliga illustrerade minimalistiska romaner. Med sin raffinerade tecknarstil, gotiska New England-miljöer med ödsligt belägna kråkslott som känns igen från otaliga filmer – *Familjen Addams* fast utan studioskratt – och djupt morbida tematik placerade Gorey in sig i samma kategori författare som Lewis Carroll eller Ivar Arosenius: barnböcker för vuxna. Vid en första anblick är allting still-

samt, skötsamt, tyst: men lugnet döljer galenskap, besatthet och drastiska dröp, som inte blir mindre uppseendeväckande av att de skildras i ett närmast skämtsamt tonfall, som om alltsammans egentligen var ett enda stort skämt, en absurd humor inte utan släktskap med Monty Python. Gorey blev snabbt en kulturförfattare, hans böcker blev samlarobjekt. Med sitt infernaliskt säkra

rat genom andra utövare. Det torra tonfallet, miljöerna och den morbida tematiken med dysfunktionella familjer och döden som en form av yttersta skämt har nått ut över världen genom Gareth P Jones böcker (*Tvillingarna Thornthwaites testamente*, *Familjen Considines förbannelse*), Lemony Snickets böcker om syskonen Baudelaire, genom Neil Gaimans böcker och Tim Burtons filmer.

Nu har Sanatorium förlag gett ut en samling med inte mindre än åtta av Goreys böcker, *De förryckta kusinerna och andra historier*, i översättning av Erik Andersson och med ett efterord av Jonas Ellerström, som engagerat och kunnigt argumenterar för att Goreys excentricitet i själva verket var ett skydd. Genom att överdriva sina avvikande sidor så skyddade han dem i själva verket – en strategi som fungerar i den amerikanska kulturen, med sin respekt för överdriften och den hårt renodlade personligheten. Frågan är hur väl den skulle fungera här. Ellerström vill även leda i bevis att också det våldsamma och drastiska i Goreys berättelser är en skyddsmechanism: "Det försvar Gorey uppbygger mot dödsskräck och oroskänslor, hur vaga och föga motiverade de än kan vara, är att blåsa upp dem till orimliga proportioner och kanske därigenom befria sig från rädsla och tvångstankar. Det hjälper att fästa fantasier på papper, att objektivera dem."

NÄR MAN LÄSER detta faller inte bara Edward Goreys återkomst utan stora delar av den samtida populärkulturen – med för mig obegripliga fenomen som *death metal* och "roliga" skräckfilmer, fenomen som också har amerikanskt ursprung, slår det mig – på plats: om vi inte kan besegra döden, så kan vi åtminstone göra honom till ett samlarobjekt och ställa in honom på hyllan. ✨



Den excentriska familjen Addams.

spårsinne för allt som doftade svavel gav Bo Cavefors på sin tid ut honom. Magnus Hedlund, en författare som på samma Buster Keaton-maner vägrar att dra på mungipan och avslöja att han skämtar, hör till hans svenska beundrare.

KULT BRUKAR BETYDA "en liten men hängiven beundrarskara", vilket väl är vad Gorey hittills haft, åtminstone i vårt land. I resten av världen har hans estetik triumfe-

Varför vi har rättigheter

Finns det värden som är giltiga i hela världen och går det att motivera dem rationellt? Det menade filosofen Alan Gewirth, enligt **Per Bauhn**.

DEN STORA FRÅGAN inom den normativa moralfilosofin har traditionellt varit om det går att ge moralen en universellt giltig grund. Filosofihistorien uppvisar flera havererade försök. Att härleda moralen från Gud vållar fler problem än lösningar. Frågan om Guds existens och giltigheten i profeternas ofta motsägelsefulla budskap är bara början på svårigheterna. Att förankra en universell moral i människans natur är också problematiskt. Den mänskliga naturen är, som vi vet, inte alltigenom god. På ett mer teoretiskt plan har man också alltsedan David Hume ifrågasatt möjligheten att härleda ett "bör" (moralen) från ett "är" (människans natur). Att identifiera mänskliga behov är en sak. Att hävda att människor har en rätt att få dem tillgodosedda och att andra har en plikt att tillgodose dem är något annat.

Moralfilosofin under andra hälften av 1900-talet var också i huvudsak skeptisk till möjligheterna att formulera universellt giltiga moralprinciper. Man betraktade påståenden om rätt och orätt som uttryck för talarrens subjektiva känslor och alltså oåtkomliga för rationella argument. Moralfilosofer antogs på sin höjd kunna skapa någon sorts ordning och system i människors moraliska intuitioner, men inte bevisa riktigheten eller oriktigheten i dem.

EN SOM INTE var nöjd med detta sakernas tillstånd var Chicagofilosofen Alan Gewirth. Han tog på sig att visa att det är möjligt att ge ett rationellt argument för universella mänskliga rättigheter. I höstas var det hundra år sedan Gewirth föddes och det kan finnas anledning att påminna om hans insatser, i en tid då många visserligen hänvisar till mänskliga rättigheter, men få tror på möjligheten att ge dem en grund som alla, oberoende av kulturella eller personliga preferenser, måste acceptera.

Alan Gewirth föddes som Isidore Gewirtz i New York den 28 november 1912. Hans föräldrar var rysk-judiska immigranter som var för sig hade flytt från pogromerna i tsarens imperium. Fadern var musikaliskt intresserad och uppmuntrade sonen

att inte bara lära sig spela violin, utan också att efter skoldagens slut ge violinlektioner till andra barn. Musikintresset var något som kom att följa Gewirth, som senare i livet var konsertmästare vid Columbiauniversitetet. Den självdisciplin och arbetsintensitet som han lade i dagen som violinist kom också att utmärka honom som filosof.

I skolan mobbades den unge Isidore för sitt namn och bestämde sig som elvaåring för att ta namnet Alan, efter Alan Breck Stewart, en av hjältarna i Robert Louis Stevensons äventyrsroman *Kidnappad*. Längre fram, i samband med sitt första äktenskap, ändrade han också efternamnet från Gewirtz till Gewirth. USA hade sin beskär-

och global rättvisa som dock aldrig kunde slutföras. Alan Gewirth dog den 9 maj 2004.

Det arbete som kom att bli hans viktigaste bidrag till moralfilosofin var boken *Reason and Morality*, publicerad 1978. Det är här Gewirth presenterar sin teori om universellt giltiga mänskliga rättigheter. Han tar sin utgångspunkt i vad det innebär att vara en aktör, det vill säga, en person som utför en handling med avsikten att förverkliga ett mål. I allt handlande finns, skriver Gewirth, ett inslag av värdering. Aktören handlar därför att han anser att hans mål är gott och eftersträvarsvärt. Denna insikt, som går att finna redan hos Aristoteles, utnyttjade Gewirth till att överbrygga gapet

mellan "är" och "bör". Inom den enskilde aktörens perspektiv förenas nämligen det beskrivande påståendet "Jag är en aktör" med den normativa utsagan "Jag bör ha de nödvändiga förutsättningarna för att kunna förverkliga mina mål".

UTGÅNGSPUNKTEN ÄR VARJE aktörs positiva värdering av sina mål. Olika aktörer har förstås olika mål. Vissa vill bestiga berg, andra vill komplettera sin frimärkssamling. Men gemensamt för alla aktörer är att de vill lyckas med sina mål. Alltså måste alla aktörer betrakta de nödvändiga villkoren för allt fram-

gångsrikt handlande som omistliga värden. Gewirth summerar dessa villkor som frihet och välbefinnande. Frihet handlar om att kunna kontrollera sitt beteende genom egen val, gjorda utan tvång och med tillgång till relevant information. Välbefinnande handlar dels om att ha de fysiska och mentala grundförutsättningarna för allt handlande, dels om att kunna bevara och förbättra den egna förmågan till målförverkligande.

Eftersom varje aktör vill vara framgångsrik, så kan ingen aktör gå med på att andra aktörer berövar honom frihet och välbefinnande, genom att till exempel döda, misshandla, fängsla, hota, manipulera, råna, bedra eller förtala honom. Men detta är liktydigt med att aktören hävdar *rättigheter* till frihet och välbefinnande, enligt Gewirth. För vad skulle det innebära att jag hävdar en rättighet till något, om inte just att jag



Karikatyler av olika nationaliteter, från ca 1850.

da del av antisemitism under 1930- och 1940-talen och ett judiskt klingande namn kunde vålla sin bärare problem.

Gewirth studerade vid Columbia i New York. Han följde sin lärare Richard McKeon till Chicago och där var han sedan verksam i resten av sitt liv, från 1960 som professor. I Chicago blev Gewirth känd för sin breda beläsenhet. Till vänkretsen hörde Nobelpristagaren Saul Bellow. Susan Sontag var en av hans studenter.

GEWIRTH VAR EN uppskattad lärare och tog sig alltid tid att besvara frågor och invändningar som gällde hans moralteori. Han var också en arbetsmyra av stora mått, och citerade gärna Freuds uttalande om att kärlek och arbete var de viktigaste faktorerna i ett gott liv. Trots cancer arbetade han in i det sista på en bok om mänskliga rättigheter

kräver av andra att de åtminstone inte ska hindra mig från att ha saken i fråga? Och eftersom aktören hävdar sina rättigheter som just aktör, så måste han också gå med på att alla andra aktörer har samma rättigheter. Alltså måste alla aktörer acceptera en moralprincip som säger: "Handla i enlighet med såväl dina egna som andras rättigheter till frihet och välbefinnande."

Här skulle en kritiker kunna skjuta in att vad Gewirth visar är inte att alla aktörer har rättigheter, bara att alla aktörer måste göra anspråk på att ha rättigheter till frihet och välbefinnande. Men detta är att missförstå vad rättigheter är. Att "ha en rättighet" är inte som att "ha två ben" eller "ha en cykel". Att ha en rättighet är just att kunna göra ett anspråk som andra är skyldiga att respektera. Och i detta avseende kan Gewirth hävda att han visat att det finns universella mänskliga rättigheter.

I BOKEN *The Community of Rights* (1996) vidareutvecklar Gewirth sin teori. Här tar han fasta på den positiva sidan av sin rättighetsteori. Om en nödställd aktör inte kan upprätthålla sin rätt till välbefinnande av egen kraft, så har han rätt till andra aktörers hjälp, under förutsättning att dessa inte riskerar någon jämförbar förlust av välbefinnande. Gewirth låter denna positiva rätt till välbefinnande ligga till grund för ett rättfärdigande av välfärdsstaten. Den primära uppgiften för välfärdsstaten är emellertid inte att pytsa ut bidrag, utan att genom utbildning och andra insatser göra människor kapabla att ta hand om sig själva. Här finns också ett mer radikalt argument för löntagarinflytande i företagen, men Gewirth gör klart att han inte är någon vän av kommandoeconomier. De medborgerliga och politiska friheterna får inte inskränkas med hänvisning till ambitionen att främja jämlikhet.

I sin sista publicerade bok, *Self-Fulfillment* (1998), utvidgade Gewirth sitt resonemang till att handla om personlig etik, det vill säga, hur vi som individer kan leva ett gott och meningsfullt liv. Också här kretsar resonemanget kring frihet och välbefinnande. Ett liv där vi kan göra det bästa av oss själva förutsätter att vi har kontroll över våra handlingsval, så att det är våra val och inte någon annans som vi förverkligar. Välbefinnande innebär i detta sammanhang bland annat att vi utvecklar karaktärsegenskaper som förtänksamhet, måttfullhet och tapperhet, som gör oss bättre rustade att uppnå våra mål. Så knyter Gewirth sin rättighetsteori till såväl klassiska dygder som mer samtida teorier om autonomi och självförverkligande. Därmed vederlägger han också en vanlig vanföreställning att rättighets- och regelmoral inte befattar sig med karaktärsetik. Hans etiska system handlar inte bara om hur vi bör handla, utan också om hur vi bör vara. ✨

SPRÅK

En tre tusen år gammal livslögn

Det sägs ofta att retoriken är avgörande i politiken.

Lars Melin tvivlar.

IBLAND KÄNNES DET skönt att låta på trycket, säga ifrån, ryta och skälla ut efter noter. Men har det någonsin gjort någon nytta? Nej, men vi kommer att göra det igen.

Kanske är retorik ett annat exempel på ett språkspel med negativ verkningsgrad? Knapptast, invänder hoper av retorikkonsulter och praktiska utövare. Det är, menar de, fullskalebevisat att Martin Luther King vände den amerikanska opinionen i rasfrågan, att Barack Obama skapar en *feel good*-känsla i alla svenska tv-soffor och, i andra riktningen, att Hitler förvred huvudet på en hel nation och störtade världen i namnlöst elände. Och att de alla tre gjorde det med exakt det som de har gemensamt: upprepningar, värdeord, stegringar, kontraster och andra så kallade retoriska verkningsmedel.

Men kanske, tänk om King talade i ett läge då opinionen höll på att svänga i rasfrågan. Kanske tycker vi svenskar att det är fantastiskt att Obama vill göra om USA till ett stort Sverige – oberoende av hur han säger det, och kanske sade Hitler precis det miljoner tyskar ville höra. Vi vet faktiskt inte.

Dessutom brukar man glömma bort alla demonretoriker med begränsad framgång, till exempel Olof Palme som inledde Socialdemokraternas nedgångsfas och delade nationen i Palmeälskare och Palmehatare. Och Håkan Juholt som var en katastrof för sitt parti. Och George W Bush som visserligen satt två presidentperioder men stadigt fick fler och fler emot sig. Alla tre lysande talare.

Inte att undra på att retorikexperter har varit mycket avhållsamma när det gäller vetenskapliga undersökningar av retorikens effekter.

MEN EN SAK VET VI: för talarna själva är det oerhört peppande med de retoriska verkningsmedlen. För många är de till och med ett vanebildade uppåttjack. Och jag vet det, för jag har åtskilliga gånger bearbetat texter med fler och fler retoriska verkningsmedel, och jag har känt en berusande entusiasm öka för varje nytt retoriskt grepp jag petat in i texten.

En annan sak vet vi också: de retoriska verkningsmedlen verkar även peppande på lyssnarna. Det vet vi därför att de texter som jag bearbetade har använts i experiment med försökspersoner. Data är solklara: ju fler retoriska verkningsmedel desto mer engagerade blir lyssnarna.

Då borde saken vara klar. Men nej, engagemang är inte slutmålet utan övertalningskraft, och vägen till övertalning/övertygande går över förtroende. Och lika säkert som att engagemanget stiger så sjunker förtroendet i proportion till andelen retoriska verkningsmedel.

DETTA GANSKA ENKLA och egentligen självklara faktum (varför ska jag tro på den som så uppenbart anstränger sig för att påverka mig?) har visats i en rad experiment med försökspersoner. Titta in på min hemsida!

Nu har jag sett en liknande undersökning inom ett annat område. Jesper Strömbäck, professor i Sundsvall, har förtsett tv-tittare med mentometerknappar medan de såg tv-debatten mellan Persson och Reinfeldt. En negativ *oneline* från Persson fick +0,28 poäng hos hans anhängare medan motståndaren gav honom -0,36 poäng. Helt förväntat. Men de osäkra stannade vid -0,06. De reagerade knappast alls. Om Reinfeldt gjorde ett positivt retoriskt utspel fick han +0,38 av de egna och -0,25 av motståndarna. De osäkra gäspade med -0,02. Och det var ju de osäkra båda ville vinna.

SLUTLIGEN MÅSTE DET finnas ett skäl till att man numera undviker retoriska verkningsmedel i reklam: få rim som *Ta det rätta, ta Cloetta*, nästan inga allitterationer som i *Volvos värde varar* och minimalt med ordlekar som Trygg-Hansas *I trygga händer om det händer*. De retoriska verkningsmedlen etsar sig visserligen fast i minnet och peppar oss, men de bygger inte varumärket. Ajöss!

Så retoriska verkningsmedel är nog lika bra för välbefinnandet som en rejäl utskällning, men precis lika verkningslös. Men i tre tusen år har vi trott på det. ✨



Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Konformistiska upprorsmakare

När jag öppnade mitt exemplar av *Financial Times* idag – jag föredrar fortfarande fysiska tidningar framför den digitala varianten – såg jag ett fotografi av en ung man, i bildtexten beskriven som en yngling, som slungade tillbaka en tårgasburk mot polisen. Inget ovanligt med det, säger ni kanske: unga män, eller ynglingar, håller ständigt på och slungar tillbaka tårgasburkar mot polisen, särskilt i dessa dagar när det finns så mycket för dem att demonstrera mot och tårgasas för.

Det för mig mest intressanta med bilden var att det var helt omöjligt att säga var i världen den var tagen. Den unge mannen, eller ynglingen, var klädd i den unge mannens eller ynglingens universella kläder: blå jeans, vit t-tröja, kort skinnjacka. Han bar också en mask över undre ansiktshalvan. Alla andra unga män på bilden var klädda på liknande sätt, i jeans, gympaskor, bomberjackor och mer eller mindre hotfulla maskeringar. Ingen är mer konformistisk eller konventionell än en rebellisk ung man, eller yngling.

Av den unge mannens eller ynglingens övre ansiktshalva skulle jag ha gissat att han var av nordafrikanskt ursprung, men även om min förmodan hade varit riktig skulle det inte ha räckt för att avgöra var bilden var tagen, eftersom det finns nordafrikaner överallt i Europa.

Bilden var i själva verket tagen i Tunis, även om det precis lika gärna kunde ha varit i Aten eller Paris eller Madrid eller Malmö. Protesten var givetvis riktad mot den ekonomiska politiken, även om alla på bilden vid första anblicken såg ut att vara anmärkningsvärt rena, spänstiga och friska liksom dyrt – om än inte väl – klädda.

I ALLMÄNHET misstror jag alla moderna revolutioner, särskilt när de är ungdomliga och ackompanjeras av rockmusik. Människor kämpar sällan för frihet, långt oftare då för makt. De anser i allmänhet att fel människor med fel idéer har makten, och att allting skulle vara mycket bättre om bara de själva, eller människor som de med samma idéer som de har, hade makten. Hur många gånger har detta inte visat sig vara falskt? Hur många gånger har revolutioner inte slukat sina egna barn?

Ännu värre än den arabiska våren är försöket till arabisk klimatförändring utifrån. På något sätt är mäktiga politiker alltid så uppfyllda, så berusade av sin egen betydelse att de alltid glömmer lagen om oavsedda konsekvenser. Häromdagen åt jag middag med en irakisk kristen, numera flyktning i England, som förklarade för mig hur mycket bättre allting hade varit under Saddam Hussein, åtminstone för vissa minoriteter som de kristna. När denne sekulära ledare störtades utifrån, allt i namn av en förment kamp mot extremistisk islam, innebar det i praktiken undergången för två tusen år av kristen historia i Irak. Störtandet av Assad i Syrien kommer att bli ännu värre, ur ett kristet perspektiv.

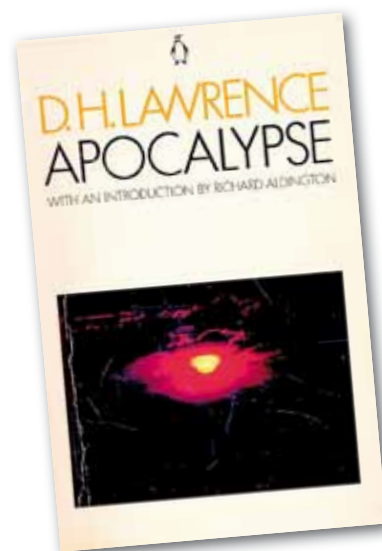
Därmed inte sagt att vare sig Saddam eller Assad var eller är goda människor. Det är inte lätt för goda människor att hålla sig kvar vid makten någonstans, för att inte tala om i Irak och Syrien; det krävs andra egenskaper än godhet för att göra det. Olika länder måste finna sin egen frälsning, vilket inte alls är detsamma som att säga att de faktiskt kommer att göra det. Fördömlse är så mycket lättare att uppnå än frälsning; det finns så många fler och bredare vägar som leder till den. Det räcker inte med moderiktigt klädda demonstranter. ✱

Översättning: Jim Jakobsson

I korthet

Att återvända till böcker

När man blir äldre händer det sällan att man hittar nya skönlitterära texter som riktigt engagerar. Man övergår till att läsa mer facklitteratur. Dessutom har man en skatt av tidigare läsupplevelser. Att återvända till någon av sina favoritförfattare, i mitt fall till exempel Fjodor Dostojevskij, Gunnar Ekelöf eller Hjalmar Söderberg, är alltid glädjande.



Jag känner personer som nästan aldrig läser om böcker, som ständigt söker nya författare. Jag har svårt att förstå dem.

För att finna stöd för min uppfattning återvänder jag till ett par tunna men intressanta böcker jag har i hyllan. I ett brev till Lucilius, som ingår i volymen *Om livets korthet*, manar den romerska filosofen Seneca till eftertänksam läsning av få böcker:

”Du måste dröja hos vissa bestämda andar och från dem söka dig näring för din själ, om du verkligen vill vinna någon förblivande behållning av vad du läser. Den som är överallt, han är ingenstades. Den som tillbringar hela sitt liv på resor, han får nog många bekanta, men inga vänner.”

I sin bok *Apocalypse* reflekterar D.H. Lawrence över *Johannes uppenbarelse*. I samband med detta riktar han också kritik mot det moderna snabb- och förströelseläsandet. Den verkliga glädjen i läsandet finner man när man med jämna mellanrum återvänder till en bok, och gör nya upptäckter i den. Lawrence skriver, förvisso tillspetsat, att det är det bättre att läsa samma bok sex gånger än att läsa sex olika böcker. ✱

David Andersson

Kanon skapar debatt

Sedan ett antal år har det pågått en högljudd debatt om litteraturkanon. Det började med att Harold Bloom 1994 publicerade boken *The Western Canon* (*Den västerländska kanon*, 2000). Bloom skriver där om de 26, enligt honom, största västerländska författarna. I centrum finns den oöverträffade Shakespeare. Förvisso är det lätt att ha invändningar mot Blooms urval, han har utelämnat Dostojevskij liksom alla antika författare. Men jag tycker ändå att det är en fascinerande bok.

ATT BLOOM överhuvudtaget dristade sig att göra en lista över de bästa böckerna ansågs dock opassande, inte minst i Sverige. Och direkt hätska blev reaktionerna när folkpartisten Cecilia Wikström i valrörelsen 2006 lanserade sitt förslag om en svensk litteraturkanon. Särskilt långt gick den marxistiske skribenten Stefan Jonsson. I ett sva­velosande angrepp i *Dagens Nyheter* associerade han till en lång rad av 1900-talets hemskheter, bland annat "1930-talet [...] Nordkorea, talibanerna och röda khmererna [...] intolerans, rasism, lynchningar, upplopp, död".

SJÄLV HAR JAG svårt att förstå varför det anses så hemskt att säga att vissa böcker är bättre än andra. När det gäller filmer tycks det vara mindre kontroversiellt att göra listor. Den brittiska tidskriften *Sight & Sound* publicerar var tionde år en ranking över världens genom tiderna bästa filmer, gjord av ett antal

filmkritiker. De flesta gångerna har den toppats av Orson Welles *Citizen Kane*. Men när den nya listan kom i höstas hamnade denna film på andra plats, efter Hitchcocks *Vertigo*.

Också nu är det lätt att göra invändningar. Är verkligen *Vertigo*, och inte *Psycho*, Hitchcocks bästa film? *Citizen Kane* är förvisso en bra film. Men varje gång jag ser den funderar jag på om den verkligen är så bra, och inte rejält överskattad.

Att Bloom överhuvudtaget dristade sig att göra en lista över de bästa böckerna ansågs dock opassande, inte minst i Sverige.

PÅ *SIGHT & SOUNDS* första lista, från 1952, fanns inte *Citizen Kane* bland de 10 första. Listan toppades av De Sicas *Cykeltjuven*, följt av de två Chaplinfilmerna *Stadens ljus* och *Guldfeber*. Nu har *Cykeltjuven* rasat till 33:e plats. Och *Stadens ljus* kommer, som bästa Chaplinfilm, först på plats 50. Oräddvinst mot Chaplin, måste jag säga. Som svensk kan man dessutom undra om Ingmar Bergmans *Persona*, som är på delad 17:e plats, verkligen



Orson Welles *Citizen Kane*.

är bättre än hans *Smultronstället*, som inte är bland de 50 bästa.

BERGMAN HADE SJÄLV starka uppfattningar om filmklassiker. Om *Citizen Kane* sade han: "Det är ju alla kritikers älskling [...] men jag tycker filmen är skittråkig." Uttalandet hittar jag på webbplatsen *ingmarbergman.se*. Där finns också en alternativ lista över världens 11 bästa filmer, som Bergman gjorde 1994. Den inkluderar bland annat Sjöströms *Körkarlen*, Widerbergs *Kvarteret Korpen*, Chaplins *Cirkus*, Fellinis *La Strada* och Wilders *Sunset Boulevard*.

DE FLESTA REAGERAR nog som jag när man ser listor över världens bästa böcker eller filmer. Man ifrågasätter och kommer med egna förslag. Kanon öppnar för en intressant diskussion. Det är dessutom en typ av vägledning som blir allt viktigare i takt med att utbudet ökar och blir mer svårhanterligt. Du måste inte älska Strindberg eller Hitchcock. Men du bör känna till dem, och ta ställning till dem.

David Andersson



Hitchcocks *Vertigo*.

Detta nummers recensioner: **Torbjörn Elensky** manar till tolerans och tålamod, **Johan Hakelius** underhålls av en biografi om Edward VII, **Jan Zielonka** benar ut eurokrisen, **Camilla Lundberg** lyssnar till ljuv musik, **Ivar Arpi** begrundar nederlagets betydelse, **Håkan Tribell** efterlyser en folkets kapitalism, **Svante Lovén** rör sig vid avgrundens rand, **Jonas Elvander** diskuterar censurens kontraproduktivitet, **Ulrika Björkstén** följer spaningen efter Higgsbosonen, **Staffan Börjesson** läser en biografi över tonsättaren Henry Cowell, **Jens Riis** jämför höger och vänster i fransk politik, **Kaj Falkman** berättar om ett av diplomatins omöjliga uppdrag, **David Brax** blir en bättre människa – kanske, **Nils-Göran Olve** njuter av Jussi Björlings teknik och **Anna Brodow Inzaina** problematiserar konstnärsrollen.

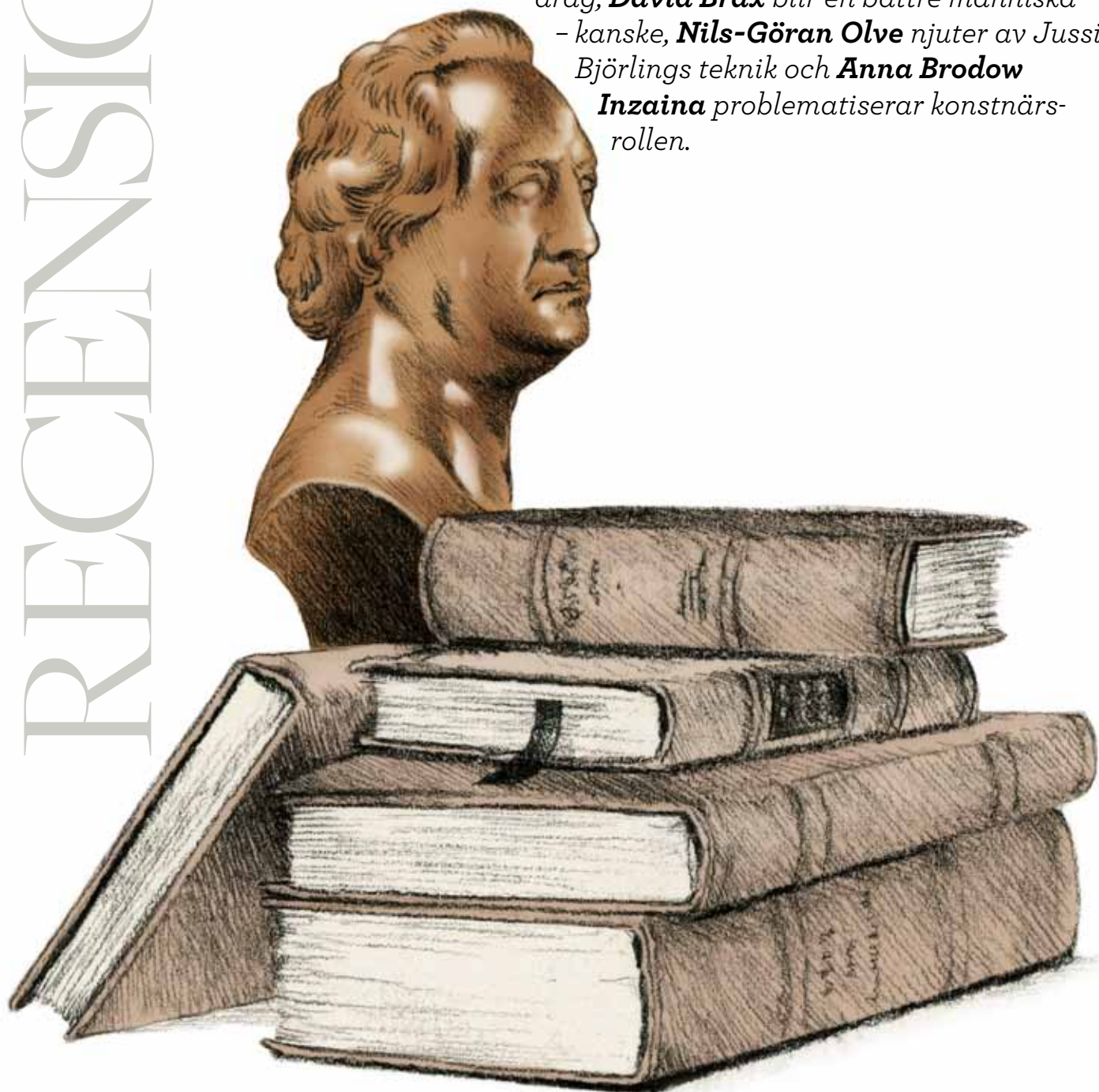




FOTO: ROBBAN ANDERSSON / XP / SCANPIX

Främling, vad döljer du för mig?

Det finns, enligt Bengt Westerbergs nya utredning, en främlingsfiende inom oss. Hat mot andra hudfärger och kulturer förorenar cyberrymden. Men är en omfattande lagstiftning rätt medicin? En viss mängd otrevligheter och dumheter måste vi tåla, menar Torbjörn Elensky.

POLITIK

Twitterhån, ytligt tyckande och personfixering håller på att förstöra det offentliga samtalet, vilket i sin tur deformerar debatten, skadar själva demokratin och hotar sammanhållningen i samhället. Den hatpropaganda som folk spyr ut i chattrum och kommentarsfält, bland anonyma bloggare, på rasistiska och andra uppviglande hemsidor, är motbjudande. Konspirationsteorier, smädelskampanjer, gamla antisemitiska och anti-muslimska fördomar vädras halvöppet, och samhällsklimatet låter sig påverkas. Tonen förråas, slagorden förenklas. Hur ska vi få bukt med detta? Uppenbart är att

medierna inte tänker skärpa sig och börja ta allmänheten på allvar, och allmänheten tycks helst vilja bli matad med till intet förpliktigande bekräftelser av sina givna uppfattningar. Apokalypsen är här: "The closing of the Swedish mind."

I Bengt Westerbergs utredning om rasismen, *Främlingsfienden inom oss*, betraktas densamma i hög grad som en smitta som sprids via språket. Visst, hat kan spridas genom hatiskt tal precis som förkylningar sprids genom hosta och nysningar. Men fortfarande är det så att talet, liksom hostningarna och nysningarna, enbart är symtom på något mera djupliggande.

Bengt Westerberg förklarar i utredning-

en, bland annat, varför han tycker att politisk korrekthet är något bra: "Det är alltså enligt min mening inte fel att vara 'politiskt korrekt'. Tvärtom innebar det att vara hänsynsfull och eftertänksam, att låta principerna styra över de ofta fördomsfulla tankar som först kan poppa upp i allas hjärnor. Att tro att det spontana, det ohämmade, det som först kommer för en, också är det klokaste är nästan alltid ett misstag." Men är det verkligen så att så många av oss får impulser att säga rasistiska och andra idiotiska saker hela tiden, varför vi måste lära oss att hålla tand för tunga på det sättet? Det verkar ju i så fall som om vi här har ett sjukare land än vi vill erkänna. Borde det inte vädras ut i så fall? >>



Borde bemötas mer intelligent.

FOTO: JANERIK HENRIKSSON/SCANPIX

Hur många får som första impuls i en given situation att häva ut sig något rasistiskt? Inte jag.

Även om de utredningar som har gjorts kring strukturell rasism i landet tycks ha gått för långt, i det att de anser att i stort sett allt svenskar företar sig är strukturellt rasistiskt, helt enkelt därför att det är svenskt, så är den typen av analyser ändå intressantare, viktigare och potentiellt mer fruktbara. Att angripa enbart de förkastliga orden är som att försöka utrota svamp genom att plocka dem en och en, utan att gräva upp det stora mycel i den underjord där svamparna verkligen lever och genom vilken de faktiskt sprids.

Problemet när man angriper det rasistiska talet, yttranden och formuleringar, och inte minst när man, som i *Aftonbladets* kampanj nyss, under december månad 2012, gör det för att se vad som går att anmäla och för att undersöka hatlagstiftningens – och därmed yttrandefrihetens – gränser, är att rasisterna inte slutar att vara rasister för att deras ord angrips, utan det enda som händer är att de lär sig hur man kan yttra sig ostraffat. Så skapas nya varianter

av kodat språk, där yttranden och påståenden visserligen håller sig inom lagens gränser, men samtidigt är fullt begripliga för alla invigda – eller för den delen alla som gör sig mödan att faktiskt läsa igenom eländet och som har utvecklat den allra minsta förmåga att läsa mellan raderna.

Rasismen och dess yttringar är motbjudande, och den är stötande antiintellektuell, dessutom. Jag är givetvis inte neutral inför detta, och det faktum att jag anser att det är bättre att låta rasisterna hållas och bearbeta dem med motargument, att debatten bör föras mellan skribenter och med argument snarare än mellan jurister och med censurlagstiftning, innebär inte på minsta vis att jag sympatiserar med rasistiska idéer. Det gäller att hålla isär det ena och det andra.

Problemet med hatpropaganda och yttrandefrihet är ett av samtidens hetaste ämnen. Det är viktigt på många nivåer, både ur ett individuellt, medborgarligt perspektiv, och det är centralt för vår syn på vad vi anser att ett samhälle är: i hur hög grad vi respekterar varje medborgares personliga värdighet och samvetsfrihet. Då talar jag både om rätten för dem som har för mig

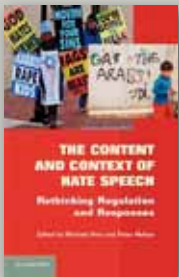
motbjudande, antihumanistiska åsikter uttrycka dessa fritt, och de helt rimliga anspråken bland dem som utsätts för hatpropagandan att kunna slippa hat och hot.

Ämnet är mycket komplext, fullt av motsägelser, och därför är det välkommet att det angrips på ett så brett och sammansatt sätt i antologin *The Content and Context of Hate Speech*, där både yttrandefrihetsfundamentalister och censurivare, liksom många andra på olika positioner längs den glidande skalan där emellan, tillåts tala till punkt, utveckla sina resonemang och även gå i direkt, saklig polemik med varandra. Redaktörer för volymen är Michael Herz, juridikprofessor vid Yeshiva University, och Peter Molnar, forskare vid Center for Media and Communication Studies vid Central European University. Molnar har ungersk bakgrund, vilket är intressant på så sätt att han i de intervjuer och inlägg han gör i boken kan föra in ett centraleuropeiskt perspektiv som bygger på erfarenhet av dels censur under åren med kommunistdiktatur, dels, och inte minst, den för europeiska förhållanden extremt oreglerade yttrandefriheten i da-

**FRÄMLINGSFIENDEN
INOM OSS**
**BETÄNKANDE AV UTRED-
NINGEN OM ETT EFFEK-
TIVARE ARBETE MOT
FRÄMLINGSFIENDLIGHET**
BENGT WESTERBERG
SOU 2012:74



**THE CONTENT AND CON-
TEXT OF HATE SPEECH**
**RETHINKING REGULATION
AND RESPONSES**
MICHAEL HERZ &
PETER MOLNAR (RED)
Cambridge University Press, 2012



**THE HARM IN
HATE SPEECH**
JEREMY WALDRON
Harvard University
Press, 2012



ÖVRIGA KÄLLOR:

GRANSKA SKITEN!
NU SYNAS HATSIDORNA
AFTONBLADET KULTUR
(december 2012)

**HANDLINGAR KRING
HATPROPAGANDAN PÅ
BUSSARNA I NEW YORK**
UNITED STATES DISTRICT
COURT FOR THE DISTRICT
OF COLUMBIA: Civil Action
No. 12-1564 (RMC)

gens Ungern, detta mot bakgrund av det högerextrema och grovt rasistiska Jobbiks sensationella valframgångar.

Bland de viktigaste sakerna som tas upp i denna antologi är just skillnaderna mellan USA och Europa. I Europa har vi en gammal tradition av statlig reglering

”Inget samhälle är det totalt transparenta käril som vissa nyliberaler tycks drömma om. Det idealet är i lika hög grad utopiskt som drömmen om den förnuftiga staten som ska reglera allt till det bästa för alla.

av vilka åsikter som anses giltiga, något som ytterst kan sägas gå tillbaka till den tid då kyrkan samverkade med staten och yttrandefrihet främst handlade om att beivra hädelsebrott. Den historiska erfarenheten av fascism, nazism och kommunism har också gjort många europeer mer benägna att acceptera en lagstiftning som begränsar sådan yttrandefrihet som kan anses utmana statens legitimitet. I USA har man redan från början gjort en sträng åtskillnad mellan stat och kyrka, naturligtvis som en reaktion mot de europeiska varianter av lagstiftning som många av de första amerikanska nybyggarna flydde ifrån, och det är denna som idag lett fram till den ur ett europeiskt perspektiv extrema synen på yttrandefrihet i USA.

Samtidigt är den amerikanska yttrandefriheten inte alls så absolut som vi tror. Arthur Jacobson och Bernhard Schlink tar i sin mycket intressanta essä *Hate Speech and Self-Restraint* upp hur yttrandefriheten regleras i praktiken i det amerikanska samhället. För även om lagen inte ger några möjligheter till begränsningar, kan olika privata institutioner såklart själva avgöra vad de accepterar. Det mest kända exemplet är tv-bolagens stränga regler. Alla amerikanska tv-bolag har en avdelning som heter "Standards and Practices" där man avgör vad som är acceptabelt att sända, beroende främst naturligtvis på kommersiella hänsyn, vilket gör att svordomar, rasism, hat och grovt sex i princip alltid är det som ryker, medan underhållningsvård tycks ha lättare att passera. Även alla stora företag har "speech codes" som anger vad som är olämpligt; en anställd i någon varuhuskedja eller annat stort företag riskerar förvisso avsked om han eller hon blir påkommen med att fälla rasistiska, homofoba, misogyniska eller på annat vis stötande yttranden. Det handlar om att alltför stora och viktiga kundsegment skulle falla bort om de stora företagen skulle visa sig vara okänsliga

inför olika uttryck för hat och förakt. Särskilt viktiga, bland de exempel på hur civilsamhället självreglerar i USA och som författarna tar upp, är universiteten. De flesta av dessa har "speech codes" reglerade i dokument som alla studenter måste acceptera för att bli antagna. Det finns ingen bred rörelse mot dessa begränsning-

ar, tvärtom tycks de gillas av de flesta, och ser man den erfarenheten av reglering av vad som anses lämpligt att yttra offentligt som en viktig formativ grund för hela nationens elit, är det uppenbart att USA, ironiskt nog, på flera sätt, i praktiken om än inte enligt lagens bokstav, har en hårdare praxis än många länder i Europa.

Men det finns inget land där stat och offentlighet är helt neutral. Inget samhälle är det totalt transparenta käril som vissa nyliberaler tycks drömma om. Det idealet är i lika hög grad utopiskt som drömmen om den förnuftiga staten som ska reglera allt till det bästa för alla. Den svenska staten exempelvis är demokratisk: de offentliga idealen är gemenskap, jämställdhet, alla människors lika värde, demokrati och öppenhet. Den som bekämpar dessa värden kommer inte att erbjudas någon offentlig plattform. De privata aktörer som medverkar till eller underlättar för ett bekämpande av dessa värden kommer i lika hög grad också att mista sitt förtroende. Och då menar jag inte nödvändigtvis statens, utan framför allt den stora allmänhetens. Hat, hot, uppvigling och propaganda väcker sällan någon större genklang i folkdjupet. Det är när de blir tystade och kan börja utmåla sig själva som förföljda sanningssägare och yttrandefrihetsmartyrer, som hatiska propagandister kan göra sig breda. Så förklaras enklast Sverigedemokraternas framgångar: deras påståenden har inte bemötts med intelligens i offentligheten.

Ett tydligt och kontroversiellt exempel på självreglering i den svenska offentligheten är rapparen Ken, som under en konsert i anslutning till Vattenfestivalen i Stockholm 1999 uppmanade publiken att storma Kungliga slottet och våldta prinsessan Madeleine. Domen över honom blev hård – såväl pressens som folkets. Straffet blev att hans låtar inte spelades, han intervjuades ingenstans, han »



Demonstration i Malmö mot filmen *Innocence of Muslims*.

försvann ur medierna, upphörde att existera som artist. Man kunde inte tillämpa någon paragraf i någon censurlagstiftning, likafullt kunde man tysta honom i offentligheten under flera års tid. Detsamma gäller andra som använt sin plats i strålkastarljuset för att uttrycka hat. De skjuts snabbt åt sidan och förlorar sitt utrymme i offentligheten. Vad man tycker om det-

da. Men det gick inte att förbjuda detta, och i enlighet med det första tillägget till konstitutionen, som garanterar yttrandefriheten för varje amerikansk medborgare, kunde det kommunala bussbolaget inte vägra att upplåta utrymme för kampanjen. Men amerikaner sitter inte stillatigande och tittar på när det händer saker de ogillar i deras samhälle. Samtidigt med denna

Transponders and Free Expression av Monroe E Price, en text av största betydelse inte minst för svenska förhållanden. Vad hjälper det om vi reglerar vår offentlighet när de flesta redan tittar på kanaler eller surfar på sajter som hör hemma i andra länder? Ännu ett problem, kopplat till detta, som behandlas i flera av bokens essäer, är frågan om hur de internationella regelverk som upprättas ska kunna upprätthållas. Även inom EU är svårigheterna många och stora när det gäller att samordna olika traditioner och lagar. De reella sanktionsmöjligheterna över gränserna är små.

” Nej, det centrala är att framhålla att lagen bygger på principer, inte åsikter. Om yttrandefrihetsprincipen undergrävs inifrån och vi skapar ett internationellt samarbete där vi avlyssnar, kontrolläser och stänger av olämpliga sajter – vilka argument kan vi då uppåda när kineser, ryssar och iranier gör detsamma?

ta beror givetvis på ens uppfattning om de enskilda fallen, men det är hursomhelst klart och tydligt att yttrandefriheten inte är absolut i det offentliga, och att alla som vill delta i spelet måste följa spelets regler, också de oskrivna.

ett fascinerande exempel på hur den amerikanska yttrandefriheten kan fungera, var de olika kampanjer som under hösten gick på bussarna i New York. Det började med att The American Freedom Defense Initiative gick ut med budskapet ”In any war between the civilized man and the savage, support the civilized man. Support Israel, defeat jihad.” Många upprördes över hur denna kampanj tycktes framställa araber och muslimer som vildar, i enlighet med klassisk kolonial propagan-

kampanj förekom så småningom inte mindre än ytterligare tre kampanjer på stadens bussar. Den första på initiativ av Rabbis for Human Rights North America, vars budskap lød: ”In the choice between love and hate, CHOOSE LOVE. Help stop bigotry against our Muslim neighbors”, medan en kristen grupp, The Sojourners, helt enkelt förde fram budskapet ”Love your Muslim neighbors”. En metodistisk kvinnoförening konstaterade, slutligen, i sin kampanj helt enkelt att ”Hate speech is not civilized”. Så kan yttrandefriheten användas aktivistiskt i ett fritt samhälle.

En särskilt viktig aspekt av hatlagstiftning och censur idag är givetvis den internationella. Det handlar inte bara om de rent tekniska svårigheterna, vilket framgår i, exempelvis, *Orbiting Hate? Satellite*

Här i Sverige må det vara politiskt inkorrekt att uttrycka rasism och liknande, i Kina är det förbjudet att kritisera kommunistpartiet, i länder som Iran och Saudiarabien är det, naturligtvis, inte tillåtet att häda, eller ens ifrågasätta islam överhuvudtaget. Nu vill jag inte på något sätt jämföra dissidenter i diktaturer med svenska rasister, även om de senare själva vill se saken på det sättet och gärna framställer sig som martyrer.

Nej, det centrala är att framhålla att lagen bygger på principer, inte åsikter. Om yttrandefrihetsprincipen undergrävs inifrån och vi skapar ett internationellt samarbete där vi avlyssnar, kontrolläser och stänger av olämpliga sajter – vilka argument kan vi då uppåda när kineser, ryssar och iranier gör detsamma? Visserligen kan man säga, helt riktigt, att kampen mot rasismen här är en kamp för demokratin, medan diktaturers kamp mot dissidenterna är en kamp mot demokratin. Själv menar jag att vi i en global tid också har en viktig uppgift i skyddet av flyktingar och dissidenter, att garantera dem frihet och



FOTO: JOHAN NILSSON/SCANPIX

säkerhet så att de kan sprida information om missförhållanden i sina hemländer och bekämpa diktatur och förtryck från Sverige. Det håller inte att argumentera för vår sak, då vi vill skydda landsflyktiga och dissidenter i och från andra länder, med resonemang som officiella företrädare för dessa länder kan reducera till en fråga om respekt för kultur och religion. Det krävs en principiell stringens, och den avgörande principen måste, menar jag, vara ett för svar för en grundläggande yttrandefrihet, som egentligen är ett uttryck för medborgerlig samvetsfrihet och individens intellektuella oberoende.

En vanligt förekommande kritik mot lagregleringar som tas upp av flera skribenter i volymen, är att den som börjar begränsa yttrandefriheten genom lagar snart kommer att stöta på en allt svårare avgränsningsproblematik. Det gäller, givetvis, lagstiftning generellt, och man kan säga att domstolsförhandlingar och den praxis som utvecklas där ingår i en omtolkning av lagen som pågår hela tiden, och att detta problem inte nödvändigtvis är större när det gäller avgränsningen av vad som kan kategoriseras som hatpropaganda och rasism än när det gäller, till exempel, barna- och sexuella övergrepp. Tolkning pågår hela tiden, och förbud är elastiska åt alla håll, eftersom tidsandan fortlöpande förändras, tycks det.

Denna problematik är inte oväsentlig, men den utgör knappast det starkaste argumentet för yttrandefrihet. Så länge rent rasistiska yttranden, hat och direkta hot om våld är det som är förbjudet, går det rimligen att hantera någorlunda väl. Problemet uppstår dels när offret per automa-

tik ska ha tolkningsföreträdare, dels när kritik av religioner och ideologier börjar bokföras som hat och kränkning. Det är då vi verkligen kommer ut på det sluttande planet. Det finns helt klart en typ av "religionskritik" som går över gränsen och som är en variant av hatpropaganda. De klassiska exemplen är det judehat som tar sig uttryck i att man gör kopplingar mellan en påstådd judisk grymhet och ett arv som påstås vara inbyggt i religionen – utpekandet av Gamla testamentet som särskilt grymt, och framhållandet av den klassiska stereotypen "talmudjuden", som är fanatiskt boklärd och för vilken inga andra än rättrogna judar räknas. Jag är tveksam till svepande paralleller mellan hatet mot judar och hatet mot muslimer, av uppenbara historiska skäl, men i fallet med den här sortens förvrängda "religionskritik" är parallellen uppenbar. Men frågan är då om den bör vara olaglig.

Jeremy Waldron, professor i både New York och Oxford, deltar i antologin med en kortare text och har, dessutom, nästan samtidigt utkommit med en egen bok i ämnet, *The Harm in Hate Speech*. Waldron argumenterar från ett amerikanskt perspektiv för en utvidgad hetslagstiftning i USA. Även om boken är en partsinlaga, vars teser känns igen från Waldrons essä i antologin, innehåller den också mycket intressanta fördjupningar av vissa aspekter inom lagstiftningen. Waldron har särskilt fördjupat sig i den historiska diskussionen om tolerans under 1600- och 1700-talen, och han hävdar i sitt avslutande kapitel tesen att de idéer om tolerans som upplysningsfilosoferna framförde också innebar att de menade att toleransen måste inne-

bära att man även avstår från att kritisera andras tro på ett kränkande och hatiskt sätt. Kan den ömsesidiga toleransen, i exempelvis Lockes anda, existera om vi samtidigt har den absoluta friheten att förtala och förhåna varandra? Måste toleransen till varje pris omfatta också hatet? Waldron menar att de historiska föregångarna också ansåg att tolerans förutsätter en civiliserad ton i meningsutbytet sinsemellan. Oavsett historiska exempel menar jag att en saklig observation av samhället ger vid handen att det är just så det i praktiken är, och att offentligheten faktiskt är självreglerande så länge medborgarna tillåts utöva sina fri- och rättigheter under eget ansvar.

Jag menar också, efter att ha läst på ännu mer i detta ämne i dessa utmärkta böcker, och tagit alla sidors argument på stort allvar, att vi faktiskt måste tåla en del dynga, dumheter, lögnar och till och med hat, och att våra samhällen kan hantera det utan att gå under. Den vision Bengt Westerberg och hans meningsfränder talar för, den som i förordet till antologin beskrivs som "the benign utopia of an offense-free society", framstår i själva verket, efter bara någon liten fundering, som oerhört otäck. Det är inte farligt att ta en konflikt, åtminstone inte i ett samhälle där vi värnar både varandras frihet och säkerhet. Särskilt i Sverige borde fler lära sig att säga ifrån lite oftare, och att agera gemensamt när det behövs, utan att nödvändigtvis vänta på att samhället alltid ska reglera allt till det bästa. Det vi svenskar behöver är inte en mer omfattande självkontroll, utan tvärtom ett större mått av civillikage.

Torbjörn Elensky



James D'Arcy som Edward VII och Andrea Riseborough som Wallis Simpson.

Den smeksamme regenten

HISTORIA

Lord Arthur Somersets vana att besöka en homosexuell bordell på Cleveland Street kom till Londonpolisens kännedom sommaren 1889. I oktober insåg lord Arthur, major i Royal Horse Guards och kronprins Albert Edwards adjutant, att han måste informera sin arbetsgivare.

”Jag kan inte tro det”, erkände den förbluffade prinsen av Wales. ”Jag tror lika lite på det här, som om de hade anklagat ärkebiskopen av Canterbury.”

Jane Ridley kommenterar prinsens reaktion i en fotnot: ”Bertie var tvivelsutan omedveten om det, men ärkebiskop Benson var ett olyckligt valt exempel; hans hustru, Mary Benson, var lesbisk och hans tre söner var homosexuella.”

BERTIE
A LIFE OF EDWARD VII
JANE RIDLEY
Chatto & Windus 2012



Tonen i Jane Ridleys biografi över Edward VII (eller Bertie som hans vänner kallade honom), *Bertie. A Life of Edward VII*, exemplifieras väl av denna fotnot. Hon är torr och påläst, även vad gäl-

ler obskyra detaljer, men aldrig tråkig. Det är något att glädjas åt, för det här är antagligen den definitiva biografien över Edward VII, prinsen som bara fick regera i nio år, men lånade sitt regentnamn till en epok. Ridley har fått tillgång till material som få sett tidigare och av det har blivit en sammanhängande, välskriven historia.

Liksom de flesta läsvärda biografier vill Ridley i någon mån revidera historien. Hon redovisar det öppet. Revisionen består inte i att förneka att Bertie som kronprins levde upp till sitt rykte som slarver, förförare, spelare, bracka och, när tillfälle gavs, översittare. Hon slår visserligen fast att antalet oäkta barn och försmådda älskarinnor ofta överdrivits, men det är en justering i marginalen. Mer typiskt är att en kapitelrubrik är Henry James klassiska förolämpning ”Edward the Caresser”,

Edward Smekaren, en kontrast till den ende kanoniserade engelske kungen, Edward the Confessor.

Ridleys omprövning handlar snarare om att lägga till än att dra ifrån. Hon ser en förändring hos Bertie i takt med stigande ålder. Han blir alltmer engagerad i tidens frågor. Han skapar sig en egen uppfattning om kungahusets roll, en uppfattning som skiljer sig fundamentalt från den som hans dominanta mor, drottning Victoria, odlat. Han distanserar sig från Tyskland, som Victoria snarast betraktade som sitt första hemland. Ridleys slutsats är att Bertie, som Edward VII, var den verkliga initiativtagaren till den entente cordiale som slöts mellan Storbritannien och Frankrike 1904 och att hans medvetna omstötning av kungahuset mycket väl kan ha räddat Storbritannien från att bli republik.

Det är, på sätt och vis, en återupptäckt. Vid Edward VII:s död 1910 var han omåttligt populär – mer än 400 000 briter defilerade förbi hans kista i Westminster Hall – och betydelsen av hans arbete var erkänd. Disraeli hade redan tidigare gjort jämförelsen med Shakespeares prins Hal, den ansvarslöse festprinsen till prins som växer upp och blir Henrik V, segraren vid Azincourt. Men bara några år efter Edward VII:s död och särskilt efter första världskriget, suddades de positiva omdömena ut. Edwards historiska roll passade inte politiskt.

Jane Ridley är övertygande. Det gäller inte minst Edward VII:s medvetna omstötning av kungahuset i offentligheten.

Berties far, prins Albert, gjorde på sin tid kungafamiljen, snarare än regenten, till huvudsak. Monarkins offentliga roll blev att vara en borgerlig idealfamilj. Gränsen mellan det officiella och det privata suddades ut. Drottning Victoria publicerade sina anteckningar från de skotska högländerna och avbildades tillsammans med familjen, utan regaler, diamanter och ordnar. Men sammanblandningen av det privata och offentliga resulterade också i att drottning Victoria till en häpnadsväckande grad drog sig tillbaka efter Alberts död. Hon gjorde sin privata sorg till en riksangelägenhet. Under fyrtio år visade hon sig sällan. Hon deltog bara sju gånger i parlamentets öppnande och vägrade då att uppträda i full gala. Samtidigt drog hon sig inte för att lägga sig i det politiska skeendet, utan större respekt för de gränser som omger en konstitutionell monark.

Bertie insåg, redan som kronprins, att ett kungahus måste synas för att fylla sin funktion. Han tog sig an allt fler offentliga uppdrag, inklusive en framgångsrik resa till Indien. Som kung återinförde han de ståtliga ceremonierna och uppfann flera nya. Vid parlamentets öppnande 1901 var det första gången den storslagna imperiekronan, Im-

perial State Crown, användes sedan 1861. Han lät rensa ut Victorias deprimerande lämningar i Windsor och Buckingham Palace och renoverade i storslagen stil. Han poserade ensam, gärna i uniform och ordnar, på de offentliga porträtten. I Jane Ridleys ord återupprättade han glamouren i monarkin. Han blev också den förste av Storbritanniens regenter att respektera sin roll som konstitutionell monark.

Jane Ridleys tes accepteras inte av alla och kanske är hon en aning för generös mot Bertie, när han äntligen får bestiga tronen. Men om så är fallet är det lätt att begripa varför. "Huset Hanover, likt ankor, alstrar dåliga föräldrar – de trampar ned sina unga", konstaterade hovbibliotekarien sir Owen Morshead. Ridley bekräftar påståendet. Kapitlen om Berties barn- och ungdom är först absurt komiska, men till sist hjärtskärande. Hans mor placerar ho-



Alice Keppel, nästan officiell.

nom redan från början i kategorin sekunda varor. I brev och anteckningar spekulerar hon i om lille Bertie är efterbliven, eller bara lat och moraliskt korrupt. Hans far prövar allehanda metoder för att forma kronprinsen efter plan, inklusive frenologer som mäter barnets huvud. Väl medvetna om prins Alberts låga uppfattning om sin avkomma förklarar de inställsamt att Berties huvudform visar att han är underbegåvad.

I bakgrunden ruvar en rädsla för ärftlig galenskap, med Georg III i färskt minne. Men det finns inga belägg för att den lille prinsen betedde sig särskilt märkligt. Han hade antagligen lässvårigheter och visade aldrig något större intellektuellt intresse. Ridley påpekar att de få gånger Bertie lä-

ser en roman är det ett säkert tecken på att han är sjuk. Men på det stora hela framträder ett normalt barn, med normala egenskaper, i en onormal situation. Om något är han uppseendeväckande fördragsam mot sina föräldrar och deras handgångna. Det är först i tonåren, då hans sexualitet vaknar med ett hungrigt vrål, som han börjar avvika mer systematiskt från den smala vägen.

Det som alltid skulle kasta en skugga över förhållandet mellan den vuxne Bertie och hans mor var vad hon kallade "Berties syndafall". Under den teatraliska rubriken återfinns en liten eskapad mellan den nittonårige Bertie och den professionella mätressen Nellie Clifden, vid en irländsk militärmanöver. Saken kom till föräldrarnas kännedom och prins Albert skrev ett hysteriskt förebrående brev:

"Hur kunde du? Att kasta dig i armarna på en av de mest usla av människorassen, att låta henne inviga dig i skapelsens sakrala mysterier, som borde döljas bakom en slöja av helig bävan fram till att kyska och oförorenade händer lyfter den."

Strax därefter dog Albert. Victoria intalade sig att Bertie hade dödat sin far, genom sitt ansvarslösa beteende. Bertie, å sin sida, gjorde sitt bästa för att leva upp till rollen som ansvarslös. I ett par decennier passerade älskarinnorna revy – bland dem Lillie Langtry och Winston Churchill's mor – och skandaler med namn som Aylesford och Tranby Croft blev allmänt skvaller, tidningsrubriker och vid ett par tillfällen rättsfall. Vägen till pliktrogen kung var inte rak.

Ridley gör personerna levande med små medel. När den då korpulente Bertie uppträder i sitt helskägg och full ceremoniell kostym som stormästare i Malteserorden beskriver Ridley honom som en "välmående åkersork". Berties privatsekreterare, Francis Knollys, "liknade en italiensk kypare". Men det finns luckor i Ridleys biografi. Om det förtroendefulla, sena och näst intill officiella förhållandet mellan Bertie och Alice Keppel tillkommer till exempel mycket litet. Felet är dock inte Ridleys. Det finns helt enkelt väldigt lite material. Keppel höll tyst livet ut och brände breven Bertie skickat henne, enligt hans önsksningar. Ridley bedömer sannolikheter och drar en och annan slutsats, men låter inte fantasin löpa fritt.

Ett slående faktum, efter de senaste årens krypskytte mot det svenska kungahuset, är hur lite som förändras. De republikanska angreppssätten är desamma och "skandalernas" innehåll förbluffande lika. Om man denna säsong känner sig tvingad att läsa något om kungar och älskarinnor är det därför betydligt klokare att läsa denna utmärkta bok än något av de undermåliga alternativen. **Johan Hakelius**

Eurokris på tre olika nivåer

EKONOMI

Många av oss antar att vi vid det här laget vet en hel del om eurokrisen. Harold James bok *Making the European Monetary Union* kommer att ifrågasätta det antagandet. Visste du till exempel att det gemensamma europeiska valuta-systemets "gudfader" inte var Jacques Delors, utan en annan fransman ett århundrade tidigare? Det var kejsar Napoleon III som skapade den latinska valutaunionen, som införde enhetliga myntsystem i Frankrike, Belgien, Schweiz och Italien. Eller visste du att planen för EMU inte ritades upp av franska och tyska politiker i Bryssel, utan av en kommitté av centraleuropeiska bankirer som träffades i Basel?

Harold James bok ger fascinerande insikter i den europeiska valutaintegrations historia. James visar att det var ganska uppenbart för arkitekterna bakom EMU att en valutaunion kunde komma att kräva ett mått av budgetunion för att fungera ordentligt. Detta skulle innebära inte bara åtgärder för att säkerställa budgetpolitisk och ekonomisk konvergens, utan också en tillsyn och reglering av bankväsendet som omfattar hela Europa. Likaså var det ganska uppenbart att Tyskland och andra välbeställda europeiska stater starkt skulle motsätta sig en transfereringsunion och att en mekanism därför borde införas för att alstra inte bara budgetpolitik utan också ekonomisk konvergens inom eurozonen.

Denna mekanism skulle hantera omfördelningseffekterna av att europeisera en fundamental del av den ekonomiska politiken. Den skulle också behöva handskas med politisk oro för eventuella försvagningar av den nationella suveräniteten. Grekland och andra mindre välbeställda europeiska stater måste få en rimlig chans att hinna ikapp eurozonens starkare ekonomier utan att fuska eller åka snålskjuts.

Idag vet vi att centralbankerna ignorerade de politiska farhågorna – medan politikerna ignorerade grundläggande statsfinansiella realiteter. Man antog att marknaderna ensamma kunde bära ansvaret för att finansiera statsskulder. Man antog att staterna skulle hålla sig till de uppställda reglerna för makroekonomisk stabilitet. Man



Delorskommissionen slappnar av.

FOTO: RAYMOND REUTER/SYGMA/CORBIS/SCANPIX

antog att bankerna skulle fungera bättre med mindre snarare än mer reglering. Man antog att medborgarna i eurozonens stater skulle se fördelarna med europeisk integration även i svåra tider. Man antog att samtliga stater i eurozonen var likställda och beredda till ömsesidiga eftergifter.

James visar ursprungen till dessa antaganden. Hans bok spårar de förhandlingar som fördes bakom kulisserna inom EU:s kommitté av centralbankschefer och Delorskommissionen 1988–89. Båge institutionerna hade gjort upp en plan för EMU, och Harold James har fått tillgång till en imponerande mängd källor som fram till nu har varit otillgängliga. Boken berättar en fängslande historia inte bara om köpslående och förhandlingar, utan också om framväxten av ett intellektuellt samförstånd om en lämplig statsfinansiell och ekonomisk politik inom en allt närmare sammanhållen union. Den visar inte bara hur europeisk maktpolitik har for-

mat den gemensamma europeiska valutatan, utan också hur denna politik gav upphov till intellektuella motsägelser och paradoxer. Processen med att skapa EMU präglades av en ständig konflikt mellan två tänkesätt: det politiska och det teknokratiska. Å ena sidan sågs en europeisk valuta som ett instrument för maktpolitik. Å andra sidan sågs den som ett användbart sätt att förstärka det internationella ekonomiska samarbetet. För att fungera effektivt, hävdar James, måste den europeiska valutaordningen isoleras från politiska påtryckningar och från den storslagna visionen. Denna isoleringspolitik har emellertid gjort att nationella politiker kommit på kant med det europeiska valutaprojektet.

Och så fick vi till slut en union som ökade snarare än minskade den statsfinansiella och ekonomiska obalansen i Europa. En centralbank skapades som var förvillande lik, rörde sig och talade som tyska Bundesbank – trots att den tyska cen-

**MAKING THE EUROPEAN
MONETARY UNION
THE ROLE OF THE COMMITTEE
OF CENTRAL BANK GOVERNORS
AND THE ORIGINS OF THE EURO-
PEAN CENTRAL BANK
HAROLD JAMES
Belknap Press of Harvard
University Press 2012**



tralbanken var konsekvent kritisk mot tanken på att överföra sin modell till det europeiska planet. Euron var tänkt att knyta Tyskland till Europa, men gjorde i praktiken Tyskland alltmer euroskeptiskt. Eurodramat utspelar sig på tre olika plan: det ekonomiska (globalt), det politiska (nationellt) och det institutionella (europeiskt). Varje nivå har inte bara en annan omfattning, utan också ett annat manus, andra aktörer och en annan logik.

Så betraktas till exempel euroobligationer, vilka ses som ett botemedel för marknaderna, med misstänksamhet av politiker i långivarländer, och tas inte upp i de europeiska fördragen. Krisen har förvärrat bristerna i en integrationsprocess som gör att utrymmet för politiska beslut krymper på den nationella nivån utan att vidgas på europeisk nivå. EU kräver sparprogram, förbjuder centralbanker att ingripa, hindrar parlament från att fatta suveräna beslut och kastar ut demokratiskt valda politiker. Men samtidigt ger EU inget skydd mot oreglerade marknader, socialisering av skulder och tillåter inte heller medborgare att påverka beslut på EU-nivå.

Vi får vanligen höra att den nuvarande krisen är ny i sitt slag och att det är helt otänkbart att euron skulle falla. Det kan mycket väl vara sant. Statsbankrutter och omstrukturering av skulder har emellertid varit vanliga inslag i Europas moderna historia, och James påpekar med rätta att det finns gott om historiska belägg för att valutaregimer som i grunden utformats som en politisk tvångströja har fungerat bra under en tioårsperiod eller så för att sedan falla på grund av inre spänningar.

Den europeiska integrationens relativt korta historia har faktiskt redan bevittnat uppgång och fall för den så kallade valutaorten och sedan för det europeiska monetära systemet (EMS). Frågan är: Hur ska man få bukt med den nuvarande krisen? Hur ska man få de tre planen – global ekonomi, nationell politik och europeiska institutioner – att länkas samman så att de samverkar i stället för att motverka varandra? Hur ska man återvinna medborgarnas och marknadernas förtroende? *Making the European Monetary Union* föreslår att vi ska gå till historien för att finna svar på dessa angelägna frågor. Boken pekar på en rad problem som diskuterades men inte löstes vid tidpunkten för eurons födelse. Det är en avslöjande och fascinerande framställning. James bok bör läsas av alla som vill förstå verkligheten bakom eurokrisen, liksom av dem som försöker finna sätt att hantera den.

Jan Zielonka

När modernismens hegemoni började svikta

MUSIKVETENSKAP

Är musik den svenska kulturens paradgren? "Det svenska musikunderet" är ju en obruten framgångssaga alltsedan ABBA segrade med Waterloo i Eurovisionsschlagern för snart fyrtio år sedan. Än idag skrivs det musik som prickar de internationella topplistorna och inbringar klingande exportmiljoner.

Vilka är det då som "skriver" denna musik? Ja, inte är det de som med ritstift sätter toner samman på notlinjer till en komposition. Den i egentlig mening skrivna svenska musiken, den vi kan kalla vår konstmusik, är en tystlåten genre som inte gör mycket väsen av sig. Beror det på att den saknar en ikon, en musikens Ingmar Bergman eller en svensk Stravinsky?

Kungliga Musikaliska akademien menar att så är fallet. Frånvaron av "en central svensk musikpersonlighet i svensk tonkonst" har därför fått motivera utgivning av en serie tonsättarbiografier. Hittills har det blivit nio volymer med tonvikt på nittonhundratalets modernister. Senast utkomna är två biografier över fullt verkssamma och tongivande kompositörer: Tony Lundmans om Anders Eliasson och Per F Bromans om Sven-David Sandström.

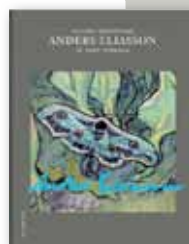
De två fyrtiotalisterna har snarlik bakgrund och utbildning. Ingen av dem kommer från kulturella eller ens musicerande hem – arbetarsonen Eliasson är från Borlänge och urmakarsonen Sandström från Borensberg. Långt ifrån några underbarn, men hyfsat dugliga på trumpet i respektive lokala musikliv, som i Eliassons fall är jazzbandet och i Sandströms frikyrkokapellet. De träffas i ett Stockholm som under några heta år på 60-talet utgör en spännande mötespunkt för ett internationellt avantgarde. Omsusade amerikaner som John Cage och Steve Reich uppträder på Moderna museet inom ramen för musikföreningen Fylkingen. Sveriges Radio startar

ANDERS ELIASSON

TONY LUNDMAN
Atlantis 2012

SVEN-DAVID SANDSTRÖM

PER F BROMAN
Atlantis 2012



avancerade
musikkurser
med Radio-
konservato-

riet och öppnar en studio för elektronmusik. Kontinentens främsta kompositörer med György Ligeti och Karlheinz Stockhausen i spetsen gästföreläser i kompositionsklassen vid Musikhögskolan – landets enda utbildning i sitt slag.

Det tycks bara vara en tidsfråga innan den moderna, unga konstmusiken ska kunna få sitt genombrott i folkhemmet. Men så blir det inte.

Både Eliasson och Sandström färgas till en början av 68-rörelsen och den marxistiska studiecirkel som en kort tid rör om på Musikhögskolan. Anders Eliasson blir enligt egen utsago röd som en tomat, medan den fem år äldre Sven-David Sandström försiktigare beskriver sig som en möjlig socialist. Rollen som politisk musiker kommer ingen av dem att ta, särskilt inte som den i dåtidens Sverige reserveras för den anti-elitistiska och anti-intellektuella proggmusiken.

1970-talets konsertscen där de nyblivna tonsättarna ska träda fram är plötsligt långt ifrån någon spektakulär arena. Det svenska klimatet har kallnat för klassisk musik i allmänhet och modern sådan i synnerhet, och några vindar från kontinenten tar sig inte längre upp. Man vänder sig inåt, till stugvärmens av matematiska kompo->



FOTO: JESSICA GOW/SANNESANDSTRÖM/SCANPIX/LENNART NYGREN/FLTRICA

Sven-David Sandström och Anders Eliasson idag. Kårhusockupationen, 1968.



Det svenska klimatet har kallnat för klassisk musik i allmänhet och modern sådan i synnerhet, och några vindar från kontinenten tar sig inte längre upp.

sitionsprinciper och en jämnårig krets av skickliga musiker som specialiserat sig på ”svår” musik. För snällblåsten till trots gäller det att framhärda i det moderna projektet, som läraren Ingvar Lidholm och den så kallade Måndagsgruppen en gång initierat i efterkrigstidens folkhem. Gamalmodig romantik och sentimentalitet som envist vidlåder allmänhetens musiksmak måste ersättas av ett nutida, modernt tonspråk i samklang med rekordårs Sverige.

Ett mindre dramatiskt men för svensk kultur lika betydelsefullt skifte som 1968 äger rum under det tidiga 1980-talet. Progen punkteras av punken, samtidigt som populära men kulturellt pestsmittade ABBA omvärderas – liksom gamla nationalromantiker som Hugo Alfvén och Wilhelm Stenhammar. Precis som den epokgörande utställningen *Northern Light* 1982 uppvärderar förmenta ”grosshandlarmålare” som Zorn och Liljefors, rentväs äldre svensk musik från dammig punschpatriotism. Nu kan den svenska konstmusikens tideräkning få ta sin början långt före folkhemmets grundande. Modernismens hegemoni börjar svikta, från och med nu alltmer reducerad till en stil bland många.

Just Anders Eliasson och Sven-David Sandström står vid denna tid redo att ta steget ut ur denna den svenska musiks institutionella folkhemsvärme, dubbade som de är till ”unga lejon”. Eliasson bryter igenom med den suggestiva klarinettkvin-

tetten *Ombra*, musik alstrad av en svärtad A-klarinet mjukt skuggad av en sträckkvartett. En mörkt elegisk stämnäv, inte utan anklanger från Johannes Brahms. Samtidigt träder han fram för den bredare abonnemangspubliken med det stort anlagda oratoriet *Canto del vagabondo*; en himla-stormande ”luffarsång” inspirerad av Linés lappländska resa. Också detta ett verk utan beröringsskräck för musikens stora romantiska tradition.

När Sven-David Sandström gör detsamma, med sitt ännu större anlagda rekviem *De ur alla minnen fallna*, är det en entré som ger eko långt utöver den propra symfonikulturens ramar. Uruppförandet i Berwaldhallen vintern 1982 kungörs med ett löpsedelsvrål från *Aftonbladet*: ”BARNKÖR förbjöds sjunga RUNDA ORD i Sveriges Radios CHOCKKONSERT”. Neofascistiska demonstranter samlas utanför konsertlokalen med flygblad som uppmanar till bojkott. Det ryktas att Berwaldhallen har bombhotats.

De ”runda orden” ingår i poeten Tobias Berggrens mäktiga libretto till verket, en våldsam skildring av Förintelsens omänskliggörande. En svart mäsasom också utmanar frikyrkliga tabun och triggar Sandström att fullständigt spränga ramar för Sveriges Radios beställning. Av det tänkta kammarmusikaliska hörspellet har verket växt till ett helkvällsoratorium för stor orkester, flera köror och sångso-lister. Uppförandet blir en stor framgång

med rejält genomslag i medierna. ”Den nya musiken är inte död. Tvärtom. När en dödsmissa hamnar på löpsedlarna är det ett tecken på liv”, fastslår den unga tonsättarkollegan Hans Gefors i *Helsingborgs Dagblad*.

Sven-David Sandström gick påtagligt stärkt ur tumultet; stärkt också i sin nya övertygelse om textens meningsfullhet för komponerandet. Enligt Per F Broman innebär denna hållning att språket blivit formgivande för musiken, också den textlöst instrumentala – ”den mest betydande och bestående av hans stilistiska omsvängningar genom åren”. Också Anders Eliasson hade under det strama 70-talet uttryckt en bän för text, men funnit att ”språket bär på en för musiken fruktbar smitta”.

Var det den postmodernistiska andan ”som nu definitivt svept in över den svenska konstmusiken”, som Tony Lundman hävdar i Eliassonbiografin? Det är inte helt historiskt korrekt. Denna stilistiskt obekymrade, historielösa och ofta lekfulla estetik satt ännu trångt i portgängen, och behövde i själva verket ytterligare ett decennium för att slå igenom i Musik-Sverige. Ett exempel är den samstämmiga upprördheten inför Sandströms nyromantiska pianomusik från åren runt 1990; något ”som blivit kvar när en bomb briserat in i det mest romantiska pianoskrumlet med Chopins musik i centrum” (recension i *Svenska Dagbladet*). Egentligen berodde hans nyväckta orientering mot senromantiken på att den för honom var ny. Broman beskriver hur Sandström komponerat sig igenom musikhistorien baklänges, från Schönberg till Brahms och Bach.

Här finns en förklaring till Sven-David Sandströms för omgivningen ofta förvirrande ”stilbyten”. Men ändå kan den vanliga konsertbesökaren och körsångaren

alltid känna igen hans tonspråk genom den lika väldiga som brokiga verklistan. Idag, vid 70 års ålder och ännu rastlöst verksam, drivs han av en obruten vilja att kommunicera, beröra känslor och "göra nytta". Han är rentav en musikens hantverkare, redo att likt Johann Sebastian Bach leverera musik till kyrkan varje söndag.

Anders Eliasson, mer sparsmakad i sin produktion, uppfyller på ett helt annat sätt bilden av konstnären som outsider. Om Sandström är mannen med de oförklarliga vägbytena, är Eliasson den som står vid sidan av allfarvägen – det är i varje fall en bild som ofta återkommer i Lundmans biografi. I så fall kan man ju undra vilken sträcka en konstmusikens tänkta E 4 tar; jag tror det är få som färdas där. Luffarsångens Eliasson har hur som helst vandrat krokiga vägar längs branta stup. Varthän? Ett av hans sena storverk, det mörka oratoriet *Quo vadis*, ställer frågan. Själv säger han sig komma från ingenstans, på väg mot ingenstans. I botten ligger svåra, ännu olösta barndomstrauman och perioder av psykisk ohälsa.

Tony Lundman formulerar fint en typisk Eliassonupplevelse; musik "som börjar mitt i ett skeende, för att långt senare lämna lyssnaren utan svar, utan syntes...". Själv talar Anders Eliasson om "musikhavet", och inte minst om sin längtan efter "den kasperbefriade världen" – den ideala musiken. Hans livshållning har likhet med romantikens, där också den bitska ironin ryms. Sverige har bitvis känts för ytligt och kvavt; rätt vad det var drog han iväg på några år till München utan att något uppdrag eller kontaktnät väntade.

Också den psykiskt betydligt robustare Sven-David Sandström har behövt utmaningar. I konkurrens med hundratals sökande fick han 1999 en kompositionsprofessur vid Bloomingtonuniversitetet, näst Juilliard den främsta musikakademien i USA. Även Per F Broman är professor i USA, i musikteori vid ett universitet i Ohio. Det hindrar på intet sätt att hans framställning är ledig, redig och fullt läsbar för en allmänskulturellt intresserad läsare, särskilt som boken heller inte innehåller några notexempel. (En genomgående princip, har det visat sig, för hela serien av tonsättarbiografier.)

Kan man då få någon som helst känsla för hur tonspråken klingar? Svaret är nej. Tony Lundman når ändå långt när det gäller att konkretisera det abstrakta, säkert tack vare en sensibilitet uppövad och trimmad efter många år som musikkritiker i *Svenska Dagbladet*.

Camilla Lundberg



THE BATTLE OF POLTAVA, 1759. BRIDGEMANART LIBRARY

Den farliga offerrollen

STATSVETENSKAP

Det är svårt att exakt definiera vad pornografi är, men jag vet när jag ser det". Orden är Potter Stewarts, domare i USA:s högsta domstol under 23 år. På ett liknande sätt kan man även beskriva svårigheten att definiera vad nationalism är, och hur den uppstår. Många som studerat nationalism är också motståndare till företeelsen, vilket i sig påverkat deras teorier. Den modernistiska skolan, med socialantropologen Ernest Gellner som ledande gestalt, menar att nationer uppstod som politiskt projekt i industrialiserade samhällen efter det att moderniteten hade underminerat kyrkans och monarkins makt. Den nyligen avlidne historikern Eric Hobsbawm, marxist och lojal Sovjetanhängare in i det längsta, menade att nationalisterna uppfunnit just de traditioner som de sedan hyllade som äkta.

Det kanske vanligaste är att säga att

nationer är föreställda gemenskaper, som Benedict Anderson gjorde i sin bok *Imagined Communities* från 1983, och ställa det i motsats till exempelvis mer naturliga relationer som blodsband eller vänner. Gellner, Hobsbawm och Anderson ser nationer som sociala konstruktioner, i kontrast till något som är av naturen givet, eller ärvt. En del av bevisföringen är att visa på förändringar och inkonsekvenser i nationsbegreppet. Att till exempel peka på att saker man förknippar med en nationell kultur består av influenser utifrån, som att julgranen ursprungligen kommer från Tyskland, att julbordets maträtter är hyfsat nya och så vidare. De modernistiska teoriernas förtjänst är att de visar att äldre föreställningar om att nationer existerar utanför historien och bortom politiken är romantiskt nonsens. Men samtidigt underskattar de nationalismens livaktighet, och passionen som människor kan känna för nationer, och de förutsåg inte nationalismens pånyttfödelse sedan slutet

>>

SYMBOLS OF DEFEAT IN THE CONSTRUCTION OF NATIONAL IDENTITY

STEVEN MOCK

Cambridge University Press 2012



av 1980-talet. På tror numera att nationer kommer att upphöra att existera bara för att det visar sig att myterna om nationens historia delvis är politiskt motiverade fabrikationer. Nationer är inte beroende av exakt historisk korrekthet.

I den nyutkomna boken *Symbols of Defeat in the Construction of National Identity* beskriver statsvetaren Steven Mock vilken funktion historiska nederlag kan ha i nationalism. Till hjälp tar han den etnosymbolistiska skolan som menar att nationer byggs upp av myter och symboler som ofta är från en etnisk grupp som föregår nationen. Mock fokuserar främst på israelisk och serbisk nationalism för att visa på vilket sätt nederlag kan prägla nationalism, och vilka konsekvenser det medför. En central händelse för den nyblivna israeliska staten blev nederlaget vid fästningen Masada, den dramatiska förlusten mot romarna under upproret år 66–73. Inför romarnas oundvikliga erövring valde de boende i Masada, enligt myten, att begå kollektivt självmord. Masada fick sin centrala betydelse först på 1920-talet och var i princip en glömd händelse för tidigare generationer av judar.

Sedan slutet av 1970-talet har den dock minskat i betydelse efter kritik mot att dess innebörd – döden framför underkastelse – uppmuntrade till kompromisslöshet. Med mytens minskade inflytande i Israel ökade också självkritiken. Forskare började utforska vad upphöjandet av Masada till nationell symbol hade fått för konsekvenser. Den israeliska socialpsykologen Daniel Bar-Tal skrev på 1980-talet att det hade lett till ett patologiskt mentalt tillstånd, som han döpte till Masadasyndromet, där en stat har en central övertygelse om att resten av världen har onda intentioner mot gruppen. Bar-Tals poäng var att det blir självuppfyllande eftersom den paranoida världsbilden gör det svårt att bygga förtroende och legitimerar en aggressiv politik.

Enligt Mock har Masadasyndromet en serbisk motsvarighet i vad den serbiska sociologen Jovan Cvijić kallar den "dinariska personligheten" som formats av ett patriarkalt samhälle och folkliga traditioner. Centralt för identiteten är trotsset. "När man ser tillbaka på vår nationella historia kan man se att den är full av 'nej' – från 'nej' till det turkiska imperiet, 'nej' till Österrike-Ungern, 'nej' till Hitler och Stalin, till Europa, till Natopakten", menar den serbiske psykoterapeuten Zoran Milivojević. Ser man den nationella identiteten på det sättet är exempelvis det serbiska nederlaget i slaget på Trastfältet i Kosovo 1389, där det feodala kungariket gick under mot Osmanska imperiet, inte en isolerad medeltida strid, utan en del av en ständigt pågående strid. Mytbildningen kring händelsen bidrog till konflikten som



Om man tror att meningen med nationella myter är att de ska vara historiskt korrekta missar man deras mest grundläggande betydelse – att vara fixpunkter i nationella identiteter. Med en mer krass geopolitisk analys i en konflikt kan man därför missa det starka symbolvärde som platser kan ha, oavsett naturresurser eller kostnader.

ledde fram till Kosovokriget 1998–99. När nederlagen höjs upp till viktiga symboler i den nationella identiteten blir attityden mot dem som befinner sig på utsidan – de andra – mer aggressiv.

Steven Mock menar att vi måste ta dessa symboler och myter på allvar i konfliktlösning, och inte släppt avfärda nationalismen som irrationell. Om man tror att meningen med nationella myter är att de ska vara historiskt korrekta missar man deras mest grundläggande betydelse – att vara fixpunkter i nationella identiteter. Med en krassare geopolitisk analys i en konflikt kan man därför missa det starka symbolvärde som platser kan ha, oavsett naturresurser eller kostnader. Det mytiska nederlaget har det symboliska budskapet till nationen: vi är ett förtryckt folk och därför är vår position moraliskt överlägsen de andras. Det är en av historiens paradoxer att många av de mest aggressiva krigsmakterna har uppfattat sig själva som offer. Genom att gemensamt minnas ett tillfälle av historisk orättvisa får nationen en orsak att existera och att mobilisera sig för att söka upprättelse.

Med sin bok vill Steven Mock också visa att hot mot nationella symboler är faktiska hot mot nationens existens. Men tyvärr tenderar han stundtals att bli alltför akademiskt abstrakt. Till exempel skriver han: "att säga åt en serb att ge upp Kosovo är det samma som att be honom att sluta vara serb". Han påstår dessutom att det egentligen var bra för den grekiska identiteten att osmanerna erövrade Konstantinopel eftersom det tillät grekernas nationella berättelse att omlokaliseras till det grekiska "hjärtlandet". Mock menar att det till och med vore farligt för den grekiska identiteten att, som en del grekiska nationalist vill, omlokalisera fysiskt till

Konstantinopel igen eftersom de då inte längre har ett nederlag att samlas kring. Mock nämner inte ens hur ödesdigert ett krig mellan Grekland och Turkiet hade varit. Med en del sådana resonemang hamnar Mock ibland på en alltför syrefattig akademisk höjd långt från marknivån.

Teorin om nederlagssymboler är ett värdefullt redskap för att förstå varför konfliktlösning kan haverera. Om en nation upphöjer nederlag i stället för segrar förutsätter Mocks teori att den nationella identiteten antagligen har mer aggressivt revisionistiska krav. I genomgången av israelisk och serbisk nationalism verkar hans teori stämma, men det är svårt att utifrån Mocks teori förklara varför nationella identiteter förändras och människor tar avstånd från symboler som Masada, vilket faktiskt har skett i Israel sedan 1970-talet.

Det finns också undantag i historien där alla förutsättningar har funnits för en nederlagsmytologi utan att den har uppstått. Till exempel blev aldrig slaget vid Hastings 1066, då normanderna intog England, en symbol för engelsk nationalism. Mock föreslår att det beror på att brittisk historia snarare är fylld av imperialism än nationalism. Med

Hastings som symbol hade implikationen blivit att imperiet borde avstå sina kolonier. Men trots det återstår det att utforska varför vissa nationer är mer benägna än andra att höja upp nederlagssymboler. Dessutom är det oklart om Mocks teori syftar till att förstå nationalism som generellt fenomen, eller mer specifika fall av särskilt elakartad nationalism. Oavsett detta är det en viktig poäng att föreställningen om att tillhöra ett förtryckt folk sprider illusionen om en moralisk överlägsenhet, ett martyrskap, som i extrema situationer kan motivera de mest avskyvärda handlingar mot andra människor.

Ivar Arpi



FOTO:ISTOCK

Konkurrensen som utopi

EKONOMI

Som student i Tyskland kring millennieskiftet, i en miljö med nationaliteter från världens samtliga kontinenter, förhördades jag ofta om hur det stod till med den svenska synden. Samma år hade sexköpslagen klubbats igenom i svenska riksdagen. Diskussionerna ägde dessutom rum i en stad där sexklubbarnas annons-tavlor var det första man såg vid tågstationen, och där bordeller var om inte vardagliga så i alla fall lagliga och synliga även för vanligt folk.

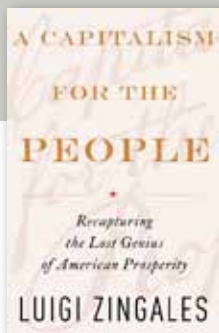
Men bilden av den svenska synden satt som berget, och var på många sätt mer grundmurad än bilden av välfärdslandet, eller landet där isbjörnar syns på gatorna.

Är Sverige ett syndens näste? Var det sant då och falskt nu? Eller kanske falskt då men sant nu? Det går att finna övertygande argument för båda synsätten.

Erfarenheten var viktig, eftersom den visade att Sverige är ett land många människor känner till, i betydelsen har en uppfattning om, på gott och på ont. Den visade också hur svårt det är att göra korrekta bedömningar av andra länder – och andra länders olika system – när myter blandas med fakta, dåtid med nutid, ideal med verklighet.

Så är det, fast i betydligt större skala, även med USA. När Luigi Zingales 24 år gammal lämnade Italien för USA var han

**A CAPITALISM FOR
THE PEOPLE
RECAPTURING THE LOST
GENIUS OF AMERICAN
PROSPERITY**
LUIGI ZINGALES
Basic Books 2012



lycklig att äntligen ha hamnat i *the land of opportunity*. Som emigranter i alla tider sökte han sig till mytens USA, landet där ingen frågar varifrån du kommer utan vart du är på väg eller vad du kan bidra med. Frihetens USA. Kapitalismens USA. Nybyggarnas USA. Som många, om än inte alla, av USA:s invandrare genom historien kan han ett kvartssekel senare se tillbaka och säga att drömmen gick i uppfyllelse. Medan dörrarna i den italienska akademien stängdes för att han inte kände rätt professorer, kom från rätt familj, eller var beredd att rätta in sig i ledet, är han idag en erkänd och prisad ekonom vid Chicagouniversitetets Booth Business School.

Men i dag är han bekymrad. För medan

hans erfarenheter av hemlandet Italien bekräftar myterna om nepotism och korrup-tion, och hans egen livshistoria bekräftar myten om den amerikanska drömmen, ser han alltmer hur Förenta staterna börjar likna Italien.

Antalet kritiker av det amerikanska systemet går det tretton på dussinet. Inte minst från europeiskt håll brukar beskrivningar av USA innehålla variationer på temat "ohämmad kapitalism" eller "blind tro på marknaden" som förklaring till vad som är, har gått eller kommer att gå snett. Som uttalad vän av fria marknader bjuder därför Luigi Zingales på ett annorlunda och uppfriskande perspektiv. Trots att *A Capitalism for the People* är skriven för den amerikanska marknaden är den tankeväckande även för en svensk läsare.

Till exempel "vet" ju vi att amerikaner, till skillnad från svenskar, hyser en grundmurad skepsis mot staten och myndigheterna. Luigi Zingales erfor motsatsen när han var med om sin första orkanvarning och borgmästaren uppmanade medborgarna att tejpa fönster och barrikadera dörrar. "Om en italiensk borgmästare hade sagt åt mig att tejpa fönstret, hade jag antagit att hans bror sålde tejp", skriver han. Amerikanerna, däremot, följde instruktionerna till punkt och pricka, förmodligen lika lydigt som när vi svenskar stod med kö-lapp i handen på Systemet. Så nyanseras bilden av den motsträbige amerikanen. >>

FOTO: AKG IMAGES



Konkurrensen där den fungerar som bäst. Plankmålartävling.

Luigi Zingales ser också det stora värdet av denna tillit till dessa grundläggande samhällsinstitutioner, inklusive de offentliga myndigheterna. Det är när denna tillit går förlorad som samhället utvecklas åt fel håll, såväl ekonomiskt som moraliskt. Det är också just därför Zingales värnar den fria marknaden, och i linje med bokens titel vill återskapa en folkets kapitalism. Kapitalismens idé handlar om tävlan och konkurrens på lika villkor, men Zingales beskriver hur intressegrupper genom lobbying tillskansat sig allt större fördelar och statligt skydd och därmed förvridit spelplanen. Hans beskrivning av finansmarknaden skiljer sig i det avseendet inte från hur kritiken brukar låta från vänster.

Skilnaden består i att han inte beskriver detta som "ohämmad kapitalism" utan "crony capitalism" – en kapitalism där företags framgång beror mer på kontakter i Washington än kontakter med kunder. Det

men han pekar ut några potentiella reformer. En är att förbjuda avdrag, eller skattelättnader. Nog skulle ränteavdraget för bostadslån ha svårare att vinna anhängare om det i stället vore utformat som en skatt på uthyrning. En annan är att främja konkurrensen i välfärdssektorerna, till exempel genom pengssystem (som i Sverige).

Ytterligare ett spår handlar om en intensifierad diskussion om moral. Det är varken en konkret eller kortsiktig reform, men det gör den inte mindre viktig. Även marknadsekonomin vännar kan och bör, påpekar Zingales, reagera mot girighet, snikenhet och en ursäktande "vi gör ingenting som är olagligt"-mentalitet.

En central poäng är att marknadens funktionssätt bestäms mer av reglerna kring när saker går fel, som konkurrenslagar och konkurslagar, än av regler kring hur det borde fungera när saker går rätt.

”Kapitalismens idé handlar om tävlan och konkurrens på lika villkor, men Zingales beskriver hur intressegrupper genom lobbying tillskansat sig allt större fördelar och statligt skydd och därmed förvridit spelplanen.”

stannar heller inte vid finansmarknaden eller ens företagssidan. En lista över största bidragsgivare till politiska kampanjer placerar lärarfacken ovanför Goldman Sachs, och motsvarigheten till Kommunal ännu högre. Varje politiskt reformförslag möts av en armada av lobbyister som ser till att de egna intressena inte hotas.

I en marknadsekonomi är en av statens viktigaste uppgifter att värna en rättvis spelplan, menar Zingales. Viktigast är att skydda konkurrensen, för det är konkurrensen som ger kunden och medborgaren makt att yttra sitt missnöje genom att helt enkelt rösta med fötterna. Men banker gillar inte konkurrens. Lärare gillar inte konkurrens. Med tiden har dessa intressegrupper skaffat sig så stort inflytande att staten inte längre tjänar medborgarna utan intressegrupperna. Den onda spiralen leder allt längre från den amerikanska drömmen. Författaren fruktar att vägen snarare bär till Rom, det system han hoppades ha lämnat bakom sig.

Men till skillnad från många andra systemkritiker inser Zingales att en blind tro på regleringar är missriktad. Det sätter lobbyisterna stopp för. I stället vill han återupprätta den fria marknadens funktionssätt, få bort "crony" från "capitalism", rädda meritokratin från att sjunka ner i nepotismens träskmarker. Det låter sig knappast göras i en handvändning,

Spekulanter blir vårdslösa om de räddas av staten när bubblan spricker. Zingales ger inte exemplet själv, men detsamma gäller förstås undermåliga skolor som i praktiken inte kan stängas. En annan poäng är att de största vinnarna på komplicerade regler och långa lagtexter är lobbyister, eftersom de är de enda som förmår hålla reda på detaljerna. Och det är, som vi alla vet, precis där som Djävulen lurpassar och förvanskar lagstiftarens (förhoppningsvis) goda intentioner.

Lika lite som marknaden är boken perfekt. En del exempel är hårdtagna. Ibland fastnar författaren i akademiskt navelskåderi. Vissa reformförslag är halmstrån. Som alla debattböcker lider även denna av staplande av anekdoter som kan bli tröttsamt.

Det förtar dock inte helhetsintrycket. Den fria marknadens vännar kan och bör läsa boken för att få större förståelse för hur kapitalism kan korrumpas. Den fria marknadens fiender kan och bör läsa boken för att få större förståelse för idén om den fria marknadens förtjänster. Båda sidor behöver uppdatera sin bild av hur den faktiskt existerande versionen av kapitalismen fungerar i praktiken, i synnerhet i kapitalismens skyltfönster, USA. Risken är annars stor att debatten om marknadens funktionssätt och framtid känns lika hopplöst daterad som den seglivade myten om den svenska synden. **Håkan Tribell**

Känslan av en katastrof

KULTURHISTORIA

Tanken på att vår civilisation faktiskt kan komma att kollapsa inom en överskådlig framtid tycks numera utgöra en accepterad del av vårt vardagsmedvetande. I takt med att de vetenskapliga och ekonomiska prognoserna blir allt dystrare och politiken allt maktlösare växer undergångsstämningarna, och bedyranden om hur marknaden och tekniken ändå till sist kommer att klara skivan klingar allt ihålligare.

Den historiskt sinnade kan möjligen söka terapeutisk tröst i det faktum att världen alltid tycks ha vara i färd med att gå under, om inte på riktigt så i otaliga berättelser från religionens, politikens och konstens sfärer. Tanken på att det är sent på jorden har ju visat sig vara intellektuellt och estetiskt fruktbar. Den statistiskt säkerställda ökningen av orkanfrekvens, för att ta ett aktuellt exempel, kan nu ge sådana relativiserande iakttagelser ett drag av lättsinne. Den som sett sina närstående svepas bort av vattenmassor är knappast behjälpt av redogörelser för syndafloedens motivhistoria eller symboliska innebörd.

Samtidigt vore det naturligtvis intellektuellt oansvarigt att, på grund av någon missriktad respekt för offren eller knäfall inför den hårda verkligheten, väja för uppdraget att frilägga hur katastroferna tolkas och omgestaltas på olika kulturella arenor. En nyckel till vår självförståelse utgörs utan tvekan av hur vi hanterar politiska, teknologiska och naturliga kataklysmor. Under det redan så hemsökta 2000-talet har vi också sett en eruption av studier av politisk retorik, mediebevakning, religiösa och populära fiktioner med mer eller mindre storskaliga ohyggligheter i centrum.

Delvis till den trenden sällar sig Marie-Hélène Huets studie, med den kärnfulla titeln *The Culture of Disasters*. Det samlande syftet sägs vara att visa hur våra försök att förstå katastrofer från upplysningen och framåt format vårt sätt att tänka; hur de har påver-



Efter orkanen Katrina i New Orleans.

FOTO: BRENDAN MCDERMID/SCANPIX

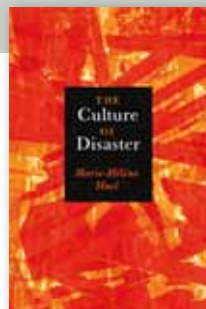
kat både filosofi och skapande fantasi. Den läsare som väntar sig en någorlunda systematisk och konsekvent behandling av detta utan tvekan fascinerande ämne lär dock bli något besviken, eller åtminstone rejält konfunderad. Ty detta mäktiga ämne behandlas ytterst lösligt i en vindlande, essäistisk volym, som visserligen tar sitt avstamp i den kollektiva olyckan, men snart rör sig fritt och närmast oförutsägbart mellan de mest skiftande materier. Från koleraepidemin i Marseille 1720 till robotornas uppror i den kulturförklarade filmen *Blade Runner*, från franska revolutionens tideräkning till fotografen Thomas sviktande verklighetsupplevelse i Antonionis filmklassiker *Blow-up* – *förstoringen*.

Vi befinner oss alltså i gränstrakterna av de postmoderna former av kulturkritik som kallas *cultural studies* respektive *nyhistoricism*, där gränser mellan olika medier, mellan högt och lågt, mellan fiktioner och sakprosa, överskrids och raseras i ambitionen att frilägga samhällets mentala strukturer. Men Huet – professor i fransk litteratur vid Princeton, med 1700-talet som specialitet – är inte ute efter att analysera ideologier och maktdiskurser, såsom ofta sker inom denna tradition, utan snarare filosofier: responsen på frihetens och förnuftets kollaps under en obegriplig och kaotisk världsordning.

Med inspiration från franska teoretiker som Maurice Blanchot, Michel Foucault och Giles Deleuze bedriver Huet ett associativt och liksom trevande utforskande av dolda samband mellan de texter och teman hon valt. Trots populärkulturella utblickar är hon mest hemtam i franskt material som samlats runt några av 1700- och 1800-talets stora kalamiteter. Utifrån ett imponerande källmaterial levererar hon

också många vederhäftiga och bitvis fascinerande iakttagelser. Inledningsvis visas hur den gryende upplysningen medförde en specifikt modern syn på katastrofer,

THE CULTURE OF DISASTER MARIE-HÉLÈNE HUET The University of Chicago Press 2012



fri från medeltida föreställningar om gudomliga straff, men minst lika existentiellt uppförande. Koleraepidemier, jordbävningen i Lisbon, även skräckväldet under franska revolutionen, blir linser genom vilka människan varseblir grunderna för sin tillvaro i en gudlös värld. (Etymologiskt är ju ordet *disaster* förbundet med den antika idén om ogynnsamma stjärnor.) Den politiska dimensionen av katastrofen, insikten om det mänskliga ansvaret för att förebygga och att minska skadeverkningar placeras mot bakgrund av en radikalt apolitisk, närmast metafysisk vision av människan som ensam i en tillvaro som ytterst sett inte låter sig förstås, förutses eller kontrolleras.

Därmed förgrenar sig framställningen mot materier som ligger ganska långt från katastrofer i en vedertagen mening, men vilka sammanförs med dessa genom analogier, mytologiska associationer, etymologiska rötter etcetera. Här förenas också det kollektiva med det djupt privata, som i Rousseaus tankar om viljans totala utplå-

nande och rojalisten Chateaubriands upplevelse av att vara en levande död i republikens tidsålder. I denna labyrint av meningsskapande samband framträder samtidigt vissa centrala teman. Främst bland dessa en erfarenhet av *fragmentering* – av kosmos, av självet, av kroppen – vilken utgör en sorts katastrofens metaberättelse.

Några nedslag i en sådan associationslinje: Revolutionens avhuggna huvuden, som hölls upp till allmän beskådan, kopplas till myten om Medusas huvud med dess förstenande blick. Detta leder till skildringar av skeppet Medusas förlisning, och dess chockerande vittnesmål om kannibalism. Den flotte som förevigats av konstnären Géricault i en berömd målning omgavs dessutom av maneter, vars latinska benämning är *medusae*, och därmed skall vi se en sorts metadiskurs om språkets kapitulation inför en ofattbar verklighet. Men det tar inte slut där. Via kannibaltemat når vi polarforskaren John Franklins misslyckade försök att finna nordvästspassagen, vilket för över till Jules Vernes romaner om kapten Hatteras, där vi möter fenomenet med dubbelsolar, vilket, i likhet med giljotiner och kannibalism, uttrycker den fragmentering av verkligheten som alltså är katastrofens signum.

Ja, vad kan man säga om sådant? Fragmentering må vara ett giltigt begreppsligt fokus för kulturkritisk reflektion, men mindre lyckat när det drabbar en framställning med akademiska anspråk. De bitvis orakelmässiga tolkningarna och associationerna leder sällan till några befriande aha-upplevelser, såsom sker hos förebilder som Barthes eller Deleuze, desto oftare till konfundering och en känsla av "anything goes". Vi går vilse i berättelserna.

Svante Lovén

Den lönlösa censuren

LITTERATURVETENSKAP

I det sjätte kapitlet i Don Quijote berättar Cervantes om hur den sinnessvage riddarens boksamling bränns på bål. Systerdottern, hushållerskan och barberaren assisterar kyrkoherden och kastar ut de skadliga riddarromanerna en efter en på innergården efter en summarisk rättgång. Men både kyrkoherden och barberaren finner flera av de berömda romanerna alltför vackra eller dyrbara för ett sådant trist öde, och väljer i stället att spärra in dem på hemlig ort. Systerdottern argumenterar å sin sida febrilt för förintelsen av varje band, oavsett om författaren är en ärevärdig adelsman eller boken ett mästerverk. Till slut kommer de till lyrikavdelningen. Kyrkoherden beslutar att benåda samtliga verk då poesi knappast kan vara skadlig. Men systerdottern står på sig och menar att hennes morbror kanske får för sig att bli herde eller, ännu värre, poet: "Och det är ju både obotligt och smittosamt."

Den här scenen, hävdar författaren och kritikern Werner Fuld i sin nyligen publicerade historia om bokförbudet, *Das Buch der verboten*en Bücher, är av stort litteraturhistoriskt intresse. Cervantes visar sig här nämligen inte bara som tidig litteraturkritiker, utan driver också hejdlöst med inkvisionens godtyckliga förfarande och bespottar de kyrkliga autodaféerna som då var legio. Det är ett sällsynt fall av censurkritik som själv undkommit censuren.

Werner Fuld's bok är annars sprängfylld med skildringar av förföljelser, rättsprocesser, bokbål och avrättningar. Dessa presenteras mestadels kronologiskt men är också tematiskt indelade. Undertiteln *Universalgeschichte des Verfolgten und Verfeimten von der Antike bis heute* (En universell historia om förföljda och utstötta från antiken till nutid) ger en fingervisning om anspråken. Fuld för läsaren genom två tusen år av politiska klappjakter, påvliga bannbullor, utbrott av religiös moralpanik och mer eller mindre lyckade försök till självcensur. Här återfinns flera kända historier såsom Ovidius bannlysning, ställningskriget mellan den katolska kyrkan och olika reformatorer, den franska encyklopedins svajiga tillkomst, nittonhundratalets totalitära censurapparater och rättsutvärdena kring Baudelaire, Flaubert, Nabokov, Bulgakov, Pasternak och Solzjenitsyn. De tre förra anklagades för sedlighetsbrott, de senare blev offer för politiskt motiverade censurer.

Bland dessa finns även flera mindre kända "kuriösa" episoder. I kapitlet "Ordning, kärlek och ånger" ger Fuld exempel på flera olika typer av självcensur genom tiderna. Mest iögonfallande är de

författare som utövat så kallade "marktingstrategier" på sitt eget förflutna.

Bland "marknadsförarna" kan nämnas Margaret Mitchell som fram till för tio år sedan framgångsrikt lyckats sopa igen spår av sitt litterära förflutna före *Borta med vinden*. Detta för att förstärka bilden av sig själv som en hemmafru från den amerikanska Södern, utan akademisk bildning, som endast av kärlek till fosterlandet satte sig ned och författade en roman – som sedan visade sig vara gudabenådad. Mitchell hade dock redan flera år av både journalistisk och litterär verksamhet bakom sig när hon skrev *Borta med vinden*. Fuld antyder att det förmodligen inte var helt på eget bevåg som Mitchell lät skriva om sin historia. Det stämde alltför väl överens med den patriotiska tidsandan för att inte vara en förlagsstrategi.

Et annat exempel på den här typen av legendariska "one hit wonders" är Erich Maria Remarque. Efter framgångarna med *På västfronten intet nytt* gick han med på att skapa myten om den enkle soldaten som före sin roman aldrig satt penna till papper. De två tidigare publicerade romanerna och de tre hundra novellerna, essäerna och dikterna förtog man framgångsrikt. Den här typen av anekdoter är Fuld's styrka. Kortfattat och pregnant redogör han på en slagfärdig prosa för hela livsöden.

Fuld driver boken igenom tesen att all form av censur till sin natur är lönlös. "Inget förbjudet manuskript förblev oläst; ingen beslagtagn bok kunde man inte uppbringa på annat håll", heter det till exempel i förordet. Bevisen menar han är det faktum att vi besitter en så rik världslitteratur trots alla försök att förbjuda flera av dess kändaste verk. Stödd på Tacitus argumenterar Fuld vidare att censur alltid är kontraproduktiv då den ökar attraktiviteten hos det förbjudna verket. En första invändning skulle vara att en lyckad censur är något som vi knappast kan känna till då det ligger i sakens natur att även spår av själva censuren utplånas. Beviset på censurens misslyckande, tycks han säga, är att böcker har överlevt trots försöken till kontroll och idag vördas som klassiker. I de fall där detta inte är fallet verkar författaren hänvisa till historiens naturliga glömska. Tanken att en bok någon

Margaret Mitchell, mer kvalificerad än hon gav sken av.

FOTO: AKG IMAGES 1937/SCANPIX





**DAS BUCH DER
VERBOTENEN BÜCHER
UNIVERSALGESCHICHTE
DES VERFOLGTEN UND
VERFEMTEN VON DER
ANTIKE BIS HEUTE**
WERNER FULD
Galiani Verlag Berlin 2012

gång framgångsrikt har undanhållits sin tilltänkta publik, och därmed också oss, verkar inte föresväva Fuld.

Men Fuld är inte alltid konsekvent i hävdandet av sin tes. I avsnittet om Metternichs polisstat i artonhundra-talets habsburgska välde hävdar författaren att orsaken till den undermåliga österrikiska litteraturen under epoken är just den hårda censuren. Han exemplifierar med utdrag ur författaren Grillparzers dagbok och visar hur Metternichs censurapparat nötte ner och till slut kvävde skapargnistan hos honom. Detta menar Fuld gällde för samtliga presumtiva författare i den habsburgska stormakten. Vad är då detta om inte ett praktexempel på framgångsrik censur?

Särskilt problematiskt blir det när jämförelsen med Ryssland görs. 1800-talets Ryssland hade en minst lika aggressiv censurapparat som Österrike, konstaterar Fuld. Men det faktum att landets litteratur samtidigt steg upp på parnassen berörs inte. I ett senare kapitel om DDR görs samma reflektion: ingen livskraftig litteratur lyckades blomstra i det karga östtyska censurklimatet, konstaterar författaren torrt samtidigt som det patosfyllda mottot att ordet aldrig går att tysta ekar i varje kapitel.

Till bokens stora förtjänster hör dock de ingående beskrivningarna av tyska förhållanden. Det nationalsocialistiska studentförbundets ansvar för bokbålen 1933, det stundtals motsägelsefulla censurkriget mellan Väst- och Östtyskland samt det moderna Tysklands hycklande inställning till censur, yttrandefrihet och ärekränkning gör den här boken både lärorik och angelägen. **Jonas Elvander**



Higgsbosonen.

FOTO: SCIENCE PHOTO CO/GETTY IMAGES

FYSIK

Jim Baggotts bok *Higgs. The Invention and Discovery of the 'God Particle'* är väl-tajmad, och det är förstås mycket medvetet. Introduktionen är daterad den 6 juli 2012, två dagar efter den historiska presskonferensen vid CERN, då fysikerna nästan proklamerade att de hade upptäckt Higgsbosonen. Boken måste alltså ha legat färdig ett tag, i väntan på att fysikerna vid CERN skulle samla sig till ett officiellt heurekaögonblick. Exakt när det skulle komma har ingen vetat, ända sedan jakten på Higgs drog igång på allvar under 2010, då den för ändamålet specialbyggda acceleratoren LHC (Large Hadron Collider) äntligen kunde börja användas för sitt verkliga ändamål. Det var också det år Baggott började arbetet med sin bok.

Det besvärliga för den som vill skildra vetenskapliga upptäckter i realtid är ju att de nästan aldrig inträffar i ett bestämt nu. Nästan alltid sker de stegvis, i små inkrement, där flera olika experimentella resultat läggs till andra tills tillräckligt många aktiva forskare till slut kan enas om att slutsatserna är tillräckligt säkra för att en ny sten ska kunna läggas in i det vetenskapliga fundamentet. Oftast är det först efter några år som historien verkli-

HIGGS
**THE INVENTION AND
DISCOVERY OF THE 'GOD
PARTICLE'**
JIM BAGGOTT
Oxford University Press 2012



gen kan skrivas, då de dramatiska vändpunkterna blir tydliga, och enskilda da-

gars betydelse i det vetenskapliga bygget framträder.

Jim Baggotts bok lider av det här. Inte ens på själva dagen "D", som han måste ha gått och väntat på i åtminstone två år, lyckas ju CERN-fysikerna klämma ur sig ett riktigt tillkännagivande av en upptäckt. På presskonferensen den 4 juli talas istället, förenklat uttryckt, om att man med stor sannolikhet upptäckt en partikel som är konsistent med de egenskaper som förväntas av Higgsbosonen.

För att skeenden av det slaget ska kunna >>

beskrivas så att det blir både stilistiskt och innehållsligt engagerande för den oinvigde, måste författaren bestämma sig för några stora linjer. Detaljerade redogörelser för letandet efter nästa vetenskapliga byggsten måste laddas med en känsla av att något står på spel. För det är ju just det som driver de aktiva forskarna, att de är genuint angelägna om att hitta nästa svar, för att kunna ställa nästa fråga.

Higgspartikeln brukar beskrivas som den sista viktiga pusselbiten i fysikernas så kallade standardmodell, teorin som förklarar hur de partiklar och krafter som bygger upp världen hänger samman. Allt utom gravitationen kan standardmodellen förklara. Hur den svaga och starka kärnkraften fungerar (vad som håller samman atomkärnorna och vad som händer när de sönderfaller eller klyvs). Vad ljus och andra former av elektromagnetiska fält egentligen är och hur dessa fenomen hänger samman med materian. Det ligger många mödosamma fysikertimmar bakom det teoribygget. Men när det var nästan klart upptäckte man att något fattades. Teorin gav ingen förklaring till egenskapen massa hos flera viktiga materiepartiklar. Den brittiske fysikern Peter Higgs var en av dem som införde ytterligare ett fält, som sedermera fick namnet Higgsfältet, för att teorin skulle hänga ihop med de egenskaper man visste att partiklar som till exempel de kvarkar som bygger upp atomkärnorna faktiskt har. Som en sirap vilken genomsyrar hela världen bromsar Higgsfältet upp materiepartiklar och ger dem sin tröghet. Förenklat kan man säga att det är tack vare denna mekanism som världen har substans. Och det är genom Higgspartikeln, eller rättare sagt Higgsbosonen, som vi kan få en bekräftelse på att det här fältet finns.

Inte att undra på då att världens fysiker har väntat på resultaten vid LHC med stor spänning. När Higgspartikeln nu verkar vara en realitet innebär det att nästa steg vidare kan tas i finjusteringen av standardmodellen, med siktet ställt på att så småningom också hitta en helt ny övergripande teori för att kunna inkludera den gåckande tyngdkraften, gravitationen, i ekvationen.

Med allt detta sagt är det ändå svindlande att tänka sig att de europeiska skattebetalarna faktiskt pungat ut med miljardtals kronor för att komma till den punkt vi nu befinner oss. Det politiska spelet bakom jakten på Higgspartikeln berörs i Baggotts bok. Men det blir aldrig riktigt förståeligt hur de europeiska fysikerna får igenom bygget av LHC. Mer begripligt framställs de amerikanska fysikernas misslyckande i att övertyga Clintonadministrationen att lägga motsvarande sum-

ma på en amerikansk accelerator. Den tid är definitivt över då fysikerna, i egenskap av atomkärnans domptörer och kärnvapnens konstruktörer, fick vad de ville genom att knäppa med fingrarna.

För att den här typen av berättelse ska kunna bli inkluderande för den som inte själv deltar i det vetenskapliga bygget, måste skribenten göra sig till uttolkare av de stora linjerna. Baggott är istället ganska ängsligt redovisande, vågar inte själv lyfta fram, utan låter istället en myriad av röster tala, skildrar omgångar av tillfällig frustration varvat med smållande champagnekorkar. Efter några sådana vändor genom den moderna fysikens hundraåriga historia är det lätt att tappa intresset, eftersom den större dramatiska bågen saknas. Det är med stigande irritation jag läser Baggotts bok. Att den dessutom tryfferas med de till synes obligatoriska maskulina liknelserna och skämten som så ofta förekommer i den här typen av (populär-)vetenskaplig litteratur gör inte saken bättre. (För att beskriva vad symmetri är används ett kvinnoansikte som ska illustrera klassisk skönhet. Relativitetsteorin förklaras genom att Einstein får säga att en timme på en bänk bredvid en vacker flicka går lika snabbt som en minut i ett annat sammanhang. Det här skulle inte vara ett problem om det också, någon enda gång, förekom liknande referenser ur motsatt perspektiv. Också valet av liknelser och skämt handlar om vem man vill inkludera.)

Et annat intressant spår som bara berörs i förbigående i boken är hur partikelfysikernas bloggande, och ständiga läckor om förväntade resultat från LHC, effektivt håller allmänhetens och massmediernas intresse uppe i väntan på mer solida resultat. Hellre några läckor här och där som visar sig inte helt stämma med verkligheten, än benhårda och validerade resultatredovisningar vartannat år, om skattebetalarnas intresse ska hållas uppe. Baggott nämner det, men en mer systematisk genomgång av partikelfysikernas kommunikationsstrategi hade kanske kunnat belysa och begripliggöra också spelet kring finansieringsfrågorna.

Men det mest obegripliga med Baggotts bok är ändå att han lämnar det bredare resonemanget om Higgsfältets avgörande roll i att ge världen substans, till ett två sidor långt efterord. Det är ett underligt angreppssätt om boken vill nå utanför de smalare fysikerketsarna. Med fler ställen i boken där han hjälper läsaren höja blicken och skapar en känsla för vad som faktiskt står på spel hade hans visserligen förtjänstfullt detaljrika genomgång av de olika stegen i fysikernas arbete kunnat bli mer tillgänglig och kommit mer till sin rätt.

Ulrika Björkstén

Den musikaliske mångsysslaren Henry Cowell

MUSIKVETENSKAP

Skivor med musik av Henry Cowell (1897–1965) har alltid varit svåra att skaffa. I skivbutikerna har det sällan eller aldrig funnits några och den intresserade har tvingats anstränga sig för att få tag i det lilla som finns, ofta på små skivmärken som inte haft någon distribution i Sverige.

Orsakerna till att han inte lockat de stora skivbolagen är säkert flera. Cowell var oerhört produktiv och listan över hans verk omfattar nästan 1 000 kompositioner, vilket gör musiken svår att överblicka och värdera. Verken är dessutom ofta skrivna för udda ensembler som ibland innehåller utomeuropeiska instrument, något som bidragit till att de är svåra att infoga i vanliga konsertprogram.

Joel Sachs visar i sin biografi, den mest omfattande som skrivits om Cowell, att han var en av de stora och viktigaste muskersonligheter i 1900-talets Amerika. Han var inte enbart tonsättare utan även pianist, författare, föreläsare, publicist, skivproducent och organisatör, det senare något han verkar ha haft en naturlig fallenhet för.

Redan på 1910-talet, när han bara var i tonåren, gjorde han sig bemärkt som kompositör och pianist. Det var då och under 1920-talet som han hade sin mest avantgardistiska period. Han var innovatören som lanserade termen *cluster*, det vill säga att en pianist använder handflator och underarmar för att anslå ett stort antal tangenter. Han var också den förste som skrev musik som enbart skulle spelas direkt på pianosträngarna. Teorin kring dessa uttrycksmedel formulerade han i *New Musical Resources*, den bok i musikteori som publicerades 1930 och som skulle få stor betydelse för en lång rad tonsättare, inte minst efter andra världskriget.

Cowells föräldrar var närmast bohemer och höll honom borta från en vanlig skolgång. Han var i princip självlärd och fick bara några råd då och då från bland andra Charles Seeger, fadern till folksångaren Pete Seeger. Med sin företagsamhet och stora arbetskapacitet gav han snart lektioner i både sång och piano och blev tidigt en symbol för amerikansk

konstmusik i Kalifornien. Bland hans elever märks John Cage och Lou Harrison.

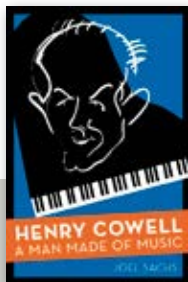
Publiken gillade inte alltid det de fick höra, något han också fick erfara under den första turnén i Europa på 1920-talet. Han musik uppfattades som främmande och väckte så häftiga känslor att han ibland kände sig hotad och polis fick tillkallas.

Europeiska tonsättares bifall vann han däremot. Både Alban Berg och Béla Bartók bad om tillåtelse att använda *cluster* i sina kompositioner, som om han skulle haft patent på detta uttrycksmedel. Han gjorde flera Europaresor och umgicks med flera av de mest betydande europeiska kompositörerna. Han spelade tennis med Arnold Schönberg ("Han var ännu sämre än jag") och utmattades av den synnerligen koncentrerade Anton Webern, lika koncis som person som de kompositioner han skrev.

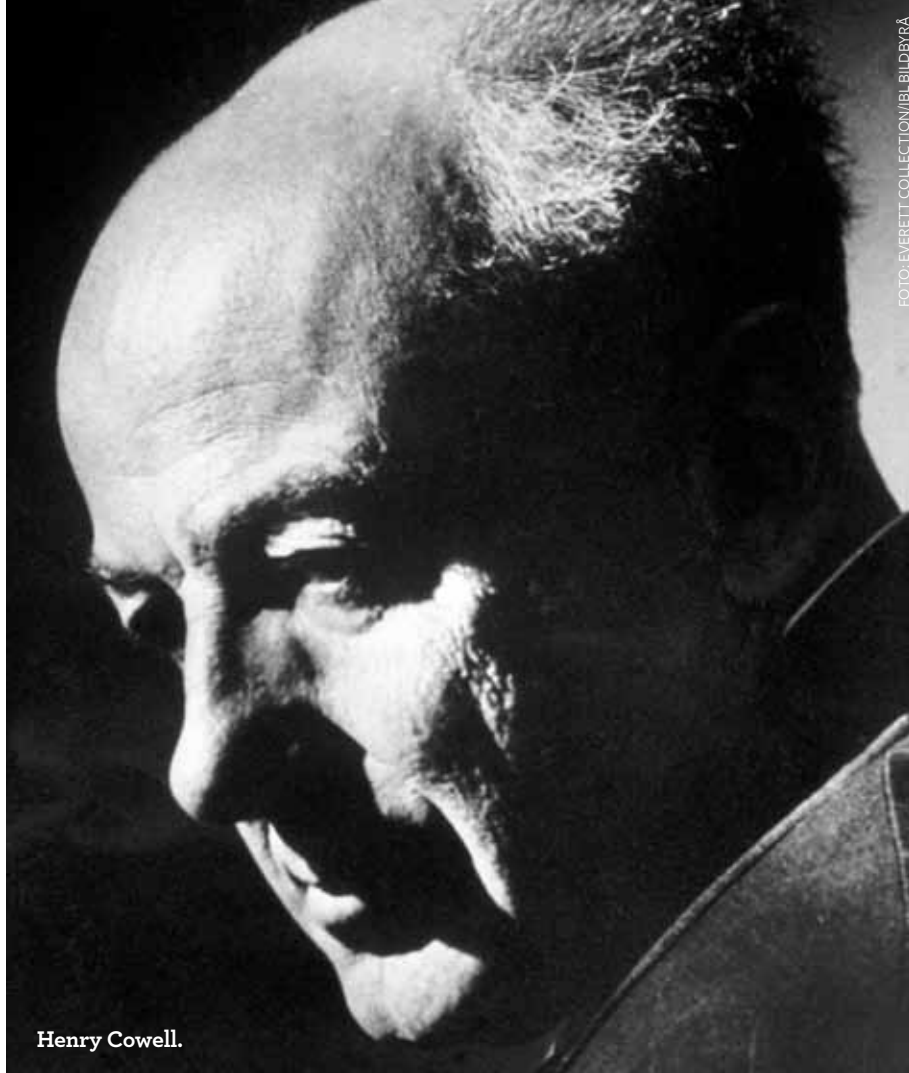
I slutet av 1920-talet gjorde han en bestående insats för Charles Ives musik, trots att bekanta till honom hade försäkrat att dennes kompositioner inte var värda någon uppmärksamhet. Snart utvecklades ett farson-förhållande där Cowell lyfte fram musiken, och Ives, den förmögne ägaren till ett försäkringsbolag, stod för kostnaderna. I mitten av 1950-talet skrev Cowell också den första biografen om Ives.

Politiskt sett hade Cowell alltid stått till vänster och i slutet av 1920-talet besökte han också Sovjetunionen där han hoppades kunna marknadsföra amerikansk musik. Han skaffade sig flera kontakter som självfallet ville att han skulle göra den sovjetiska musiken en motsvarande tjänst i Amerika. I förtäcka ordalag fick han också en förfrågan om han kunde tänka sig att arbeta som spion. Efter Stalins attack på Sjostakovitjs opera *Lady Macbeth från Mtsensk* fick han nog. Att musik enbart skulle entusiasmera massorna kunde han aldrig skriva under på.

Den episod i Cowells liv som är mest omtalad är hans arrestering för sedlighetsbrott 1936. Sidney Cowell, hans änka, har länge varit tystlåten om de faktiska omständigheterna av rädsla för att minnet av honom enbart skulle vila



HENRY COWELL
A MAN MADE OF MUSIC
JOEL SACHS
Oxford University Press 2012



Henry Cowell.

på denna beklämmande händelse. Hon ville vänta med att berätta tills någon skrev en ordentlig biografi och när Sachs kontakade henne infann sig tillfället.

Genom åren hade Cowell ofta hjälpt barn och ungdomar som livet farit illa fram med. Många var föräldralösa och han anordnade julfester och campingturer och några pojkar hade fått bygga en swimmingpool på baksidan av hans hus. Där simmade de ofta nakna och hade ibland oralsex. Under en campingtur hade även Cowell deltagit tillsammans med en 17-årig yngling, något han aldrig förnekade. Han blev angiven av några pojkar som hade velat komma över hans bil utan att lyckas.

Ingenting upprörde känslorna lika mycket som sexbrott, och det glömdes helt och hållet bort att 17-åringen i lagens mening var myndig. Rättsprocessen blev utdragen och var ett skräckexempel på hur ett rättsväsende kan arbeta. Den bild av Cowell som ett odjur och en "slemmig orm" som spreds via pressen gav allmänheten en uppfattning av förbrytaren och denna vågade inte domstolen gå emot. Straffet blev strängaste tänkbara, 15 år i San Quentin.

Cowell tog märkligt nog domen med jämnmod och anpassade sig snabbt till livet som fänge. Efter något år blev han överflyttad till utbildningsavdelningen där han snart började organisera musiklivet.

Han bildade en orkester tillsammans med andra fångar, och undervisade dessutom elever per korrespondens.

Efter fyra år blev han villkorligt frigiven, men restriktionerna var många. Han var bland annat tvungen att visa att han hade ett arbete, något han fick genom den australiske tonsättaren Percy Grainger, som anställde honom som musiksekreterare under ett år. Sidney, hans hustru, gjorde stora ansträngningar för att få honom benådad, vilket hon också lyckades med några år in på 1940-talet.

Efter andra världskrigets slut verkade han som ambassadör för amerikansk musik i både Europa och Asien. Han var ständigt ängslig för att journalister skulle börja gräva i hans förflutna som kommunist och sexualförbrytare.

Det finns all anledning att tro att Joel Sachs biografi är den definitiva. Han har haft tillgång till Cowells efterlämnade papper och kunnat intervjua den numera bortgångna Sidney Cowell. Boken är dessutom ytterst välskriven.

Ursprungligen hade han tänkt sig en bok i två band, något som förläggaren satte stopp för. Sachs fick därför begränsa sig till en ren biografi, i stort sett utan en diskussion av Cowells musik. Men som han skriver är den i stort behov av att återupptäckas.

Staffan Börjesson



François Mitterrand, den siste socialisten?

FOTO: GAMMA KEYSTONE/GETTY IMAGES

Fransmän till höger och vänster

FRANKRIKE

För den som vill följa fransk kultur- och samhällsdebatt är Alain Finkielkrauts radioprogram "Répliques" på *France Culture* smått oundgängligt. Filosofen Finkielkraut diskuterar varje vecka nyutgivna böcker kring ett gemensamt tema. Medverkar gör oftast författarna, men även utomstående experter. Det kan handla om så vitt skilda ämnen som till exempel Milan Kundera, La Fontaines fabler eller den gamle Tour de France-idolen Jacques Anquetil.

I programmet den sista lördagen i augusti, med det franska presidentvalet på behörigt avstånd, kritiserade vänsterfilosofen Jean-Claude Michéa sitt eget politiska blocks övertro på framsteget och räds la för att, likt Orfeus i myten, se tillbaka. Som framgår av hans bok *Le complexe d'Orphée. La Gauche, les gens ordinaires et la religion du progrès*, anser Michéa själv att det mesta var bättre förr. Han säger sig därmed bryta ett tabu och tar risken att få höra mantrat "man kan inte hejda utvecklingen", såväl från liberaler som från marxister.

Veckan efter hade Finkielkraut besök av antropologen Emmanuel Terray, som presenterade sin pamflett *Penser à droite*. Terray har själv hjärtat till vänster, men har satt sig för att definiera den franska högerens värdegrund under skiftande politiska konjunkturer. *Penser à droite* innehåller inte i första hand kritik av politiska motståndare. Snarare har vi här att göra med en främlings försök att isolera ett antal konstanter i ett exotiskt folkslags tänkande. Hur som helst är både Michéas och Terrays alster värda en närmare bekantskap.

Jean-Claude Michéa är något av en outsider i franskt intellektuellt liv, och han har ägnat sig åt sitt författarskap vid sidan av jobbet som gymnasielärare i Montpellier, långt ifrån Paris salonger. Michéas *Le complexe d'Orphée* är en svidande vidräkning med den progressiva vänstereliten. Sekunderad av sin läromästare George Orwell går författaren till storms mot den tyckande och härskande klassens arrogans.

Enligt Michéa lever den franska arbetarklassen sedan Dreyfusaffären vid förra

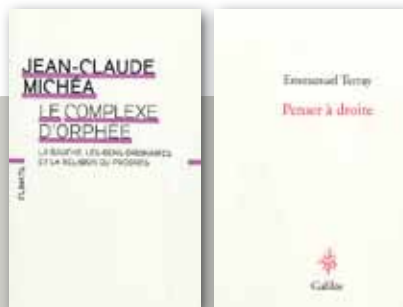
sekelskiftet i en ohelig politisk allians med borgerskapets liberaler, den ursprungliga "vänstern" i folkförsamlingen. Denna allians hade möjligen sitt existensberättigande så länge parterna kämpade mot en gemensam fiende, den rojalistiska, katolska och antisemitiska högern. Men sedan det reaktionära spöket slutgiltigt lagts i graven efter Vichyregimens fall har arbetarklassens representanter inte kunnat hävda sitt oberoende. De har lockats längre och längre bort från sin kamp för *égalité*, raka vägen mot en världsordning där nyckelordet istället är *diversité*. Kapital och människor flödar nu fritt över forna gränser, medan klassklyftorna ökar.

Michéa erkänner att den franska vänstern under 1900-talet lyckades skapa drägligare levnadsförhållanden för arbetarklassen, men efter François Mitterrands seger i presidentvalet 1981 har de forna idealen alltmer lämnats därhän. Michéa hävdar att liberalismen, med dess vetenskapliga utgångspunkt i en egoistisk *Homo economicus*, har skapat ett samhälle utan andra värden än de materiella. Nu ligger vägen öppen mot en avgrund kantad av



finanskriser och miljökatastrofer.

Enligt Michéas förfallstes har dagens franska samhälle formats av olika eliter ständiga vurm för gränsöverskridande och universalism. Med benägen hjälp av intellektuella som Foucault, Derrida och Deleuze har liberalismen underminerat samhällets institutioner. Familjen har avskaffats, medan religion och moral blivit en privatsak. Skolan styrs enligt managementprinciper. Armén har professionaliserats, eftersom värnpliktiga inte längre antas vilja kämpa för det ringaktade fosterlandet. Invandrare från de tidigare kolonierna forslas till Frankrike i något Michéa kallar vår tids slavhandel. Kränkta organisationer driver identitetspoli-



LE COMPLEXE D'ORPHÉE
LA GAUCHE, LES GENS
ORDINAIRES ET LA
RELIGION DU PROGRÈS
JEAN-CLAUDE MICHEA
Climats 2011

PENSER À DROITE
EMMANUEL TERRAY
Galilée 2012

” Upplopp och vandalism betraktas som progressiv samhällskritik. Sunt förnuft och normer för vanlig anständighet avfärdas däremot som vidskepelse och populism av rättänkande sociologer. Medan allt detta pågår står socialistpolitiker, såsom Dominique Strauss-Kahn, i finkostym och lovsjunger framsteget och tillväxten.

tik i domstolarna. Upplopp och vandalism betraktas som progressiv samhällskritik. Sunt förnuft och normer för vanlig anständighet (Orwells *common decency*) avfärdas däremot som vidskepelse och populism av rättänkande sociologer. Medan allt detta pågår står socialistpolitiker, såsom Dominique Strauss-Kahn, i finkostym och lovsjunger framsteget och tillväxten.

Som bekant är det lättare att riva ner än att bygga upp, och Michéa har inte mycket att komma med när det gäller tänkbara reformer. Hans naturliga reflex tycks vara dystopikerns, även om författaren här och där förlorar sig i utopiska funderingar om småskaliga idyller, som äldre tiders arbetarkvarter eller bygemenskaper. Förutom Orwells *common decency* föreslår han antropologen Marcel Mauss gåvosystem som ett lämpligt samhällsfundament. I en tid då allt kan köpas och säljas har vi nämligen förlorat förmågan att ge, ta emot och ge tillbaka. Bland samtida politiker framhåller han latinamerikanerna Hugo Chavez och Evo Morales som tänkbara förebilder. Det kan man tycka är graverande. Men värre ändå är att Front National, en formlig magnet för besvikna socialistväljare, bara nämns i förbigående i *Le complexe d'Orphée*. Måhända smärtar det Michéa att Marine Le Pen upprepade gånger sagt sig inspireras av honom, men det är i så fall ingen ursäkt för att hoppa över en viktig diskussion i en annars läsvärd bok.

Emmanuel Terray är också missnöjd med sakernas tillstånd, även om han får sägas tillhöra den vänster som Michéa kritiserar. Inspirerad av *Das Kapital*-uttokaren Louis Althusser försökte Terray på 60-talet tillämpa marxismens idéer i sin forskning om dida-stammen i Elfenbenskusten. Nu är den gamle antropologen på väg mot de 80, men i *Penser à droite* tar Emmanuel Terray åter på sig tropikhjälmen och går på upptäcktsfärd hos högern, som enligt hans uppfattning etablerat en nyliberal hegemoni i världspolitiken efter Sovjetunionens fall.

För författaren innefattar högern både konservatismen och liberalismen, som trots inbördes olikheter samlas kring nå-

ra få gemensamma fixpunkter. Dessa finner han med hjälp av bland andra Joseph de Maistre, Hippolyte Taine och Charles Maurras. Enligt Terrays läsning av den politiska filosofins franska klassiker eftersträvar högern alltid att värna om det bestående genom realism, ordning, hierarki och auktoritet. Man fokuserar på verkligheten snarare än utopin, och på nuet snarare än framtiden.

Högerns historie- och människosyn är pessimistisk. Ingenting är nytt under solen, och människan är oföränderlig. Vi föds med skyldigheter mot våra förfäder och efterkommande, och kan inte frigöra oss från nära, naturliga gemenskaper såsom familjen eller nationen.

För en svensk läsare känns en hel del i *Penser à droite* främmande. Emmanuel Terray verkar, liksom Jean-Claude Michéa, vara måttligt intresserad eller skrämdd av den europeiska extremhögern. Han ägnar pliktskyldigast några sidor åt det han anser vara gradskillnader mellan Europas olika missnöjespartier och den etablerade borgerligheten. Man slås överhuvudtaget av den försonliga tonen i Terrays genomgång av både vänner och fiender, och av hans ibland oortodoxa sätt att kategorisera dem. Till exempel utmålas Kinas kommunistiska parti som höger, men Hitler och Mussolini som vänster.

Den största svagheten i författarens resonemang är att hans signalement svårigen kan sägas beskriva moderna liberaler. Tonvikten på konservativt tankegods är ologisk i synnerhet som det faktiskt är nyliberalismen Terray fruktar. I slutkapitlet påminner hans dystra tankar om rovdjurskapitalism mycket om Jean-Claude Michéas. Men där Michéa manar till måttfullhet och besinning vill Terray se en radikaliserad av den franska vänstern, gärna understödd av ett globalt uppsving för kommunismen. Enligt Emmanuel Terray var nämligen hotet från öst (och högerns rädsla för att stöta sig med arbetarna) själva förutsättningen för Frankrikes och västvärldens unika välståndsökning från krigsslutet 1945 till oljekrisen 1973, *les Trente Glorieuses*.

Jens Riis

Rapport från byråkratin

VIETNAM

Att arbeta för FN kan vara kul. Det kan också göra en del gott under förutsättning att man är beredd att ljuga, mörklägga och bryta mot alla regler.” Dessa ord står på omslaget till Alexander (Sacha) Casellas bok *Breaking the Rules*, som redogör för hans tjänstgöring under tjugio år i UNHCR, FN:s flyktingkommissariat (1975–96). Boken är intressant för att den ger en personlig inblick i FN:s komplicerade förhållande till Vietnam, och för en svensk läsare kastar den även ett oväntat ljus över Sveriges privilegierade ställning i Hanoi.

Efter tio år som journalist i Genève med bevakning av Vietnamkriget blev Casella erbjuden en post i UNHCR av dess chef prins Saddrudin Aga khan med uppgift att upprätta en dialog med kommunistregimen i Hanoi, där man betraktade FN som en fientlig organisation styrd av USA.

Detta var en ”mission impossible”, skriver Casella, och däri låg dess lockelse.

För att lyckas med uppgiften förstod han att det var viktigare att göra det rätta från moralisk synpunkt än att göra på rätt sätt ur byråkratisk synvinkel. Det innebar att han gång på gång måste bryta mot det tröga regelsystemet inom FN, vilket väckte motstånd hos fantasilösa byråkrater men stöddes av flyktingkommissarien så länge de diplomatiska regelbrotten ledde till framgång.

För UNHCR gällde det att undvika att ge ensidig hjälp åt Saigon, som USA yrkade på, och istället försöka uppnå en balans i Vietnam genom att ge hjälp också åt Hanoi och dess vapenbroder FNL, befrielsefronten i Sydvietnam. Men som FN-organisation kunde man inte erbjuda hjälp åt icke internationellt erkända parter i konflikten – ansökan om bistånd måste istället komma från dem. Casellas uppgift blev att övertyga Hanoi och FNL om att kontakter med UNHCR skulle innebära början till ett internationellt erkännande.

Men hur skulle man få fram detta budskap till Hanoi som aldrig besvarade skrivelser från UNHCR? I en tidningsnotis såg Casella att Madame Binh, utrikesminister i FNL:s provisoriska regering, skulle delta i en konferens för alliansfria stater i Alger. Casella satte sig på ett flygplan till Alger och i en konferenspaus lyckades han komma fram till Madame Binh. Han pre-



Kinesiska båtflyktingar flyr Vietnam 1979.

BREAKING THE RULES ALEXANDER CASELLA Éditions du Tricorne 2012



senterade sig och förklarade att UNHCR kunde bistå med hjälp åt Vietnams befolkning, i synnerhet när det gällde

flyktingar i krigsdrabbade områden i Syd-vietnam. Madame Binh log och frågade: ”Hur tänker ni förhandla med oss?” Casella svarade: ”Precis som ni är: Som Provisoriska revolutionära regeringen i Syd-vietnam.” ”Så ni erkänner oss?” ”Naturligtvis, Madame Minister.”

Detta djärva utspel helt utanför protokollet blev inledningen till UNHCR:s samarbete med FNL i flyktingfrågorna och öppnade vägen till Hanoi – och till Folkrepubliken Kina. FN köpte bomull i Kina för

100 000 dollar som transporterades av Hanoi till FNL för att bli kläder åt internflyktingar.

Efter det amerikanska uttåget ur Vietnam 1975 upprättade UNHCR som första FN-organ ett representationskontor i Hanoi med Alexander Casella som chef. Diplomatiske kåren var avundsjuk på den svenska representationen, som till tack för Sveriges erkännande av Demokratiska Republiken Vietnam redan 1969 hade fått en stor tomt i utkanten av Hanoi, där man byggt upp ett litet Sverige med ambassad, residens, tjänstebostäder och bastu.

Vid ett samtal med den nordvietnamesiske Röda kors-chefen nämnde Casella att Olof Palme var en stor vän av Vietnam. Nej, blev svaret, så är det inte: Palme var en socialdemokrat som predikade ett icke-totalitär vänsteralternativ till kommunismen snarare än en vän till Vietnam. Inget fruktade och hatade äkta socialister mera än socialdemokrater, som hindrade folkets totala anslutning till kommunismen.

Efter krigsslutet fick flyktingkommissariatet sin mest betydelsefulla roll i Vietnam.

Först gällde det att få flyktingar från de krigsdrabbade områdena i norr och söder tillbaka till byarna på landsbygden. Det var i och för sig inte så svårt, för flyktingarna längtade tillbaka till sina hemtrakter, men det krävde stora insatser av UNHCR för att återställa el- och vattenförsörjning, sjukvård och skolor, förse de återvändande med vagnar och små traktorer, livsmedel och fisknät.

Sedan gällde det att organisera flyktingströmmarna till länder utanför Vietnam, de så kallade båtflyktingarna, först till transitländer i Sydostasien, där de i stora uppsamlingsläger fick invänta visum till de lockande fria ekonomierna i väst. Till Sverige kom så småningom cirka 5 000 vietnamesiska flyktingar.

Amerikanarna betraktade fenomenet båtflyktingar med skadeglädje, skriver Casella. Det visade att vietnameserna flydde från kommunismen, som USA alltså haft skäl att skydda dem emot. Bakom skadeglädjen sökte man glömma det traumatiska nederlaget i Vietnamkriget som kostat 58 000 amerikaners liv och 150 miljarder dollar.

Casella är kritisk mot ett svenskt biståndprojekt i Bai Bang som planerades bli den mest automatiserade pappers- och massafabriken i världen och ett teknologiskt genombrott för en industrialiserad ekonomi. För ett jordbruksland som Vietnam med ett överskott av arbetskraft var detta *det sista som landet behövde*, skriver Casella. För att bygga och få igång fabriken krävdes insatser av 600 svenska tekniker och en prefabricerad by med bostäder, restaurang, simbasäng, skola och sjukhus, döpt till Valhalla. Mellan 1974 och 1990 investerade Sverige 2,8 miljarder kronor i projektet. En del av detta långsiktiga industribistånd direkt till regeringen i Hanoi hade Casella hellre sett kanaliseras genom UNHCR för befolkningens omedelbara humanitära behov.

Bistånd till återuppbyggnad var ingen ny idé. På initiativ av utrikesminister Torsten Nilsson framlades redan 1969 ett nordiskt förslag för FN:s generalsekreterare U Thant att inleda planering och förberedelser för återuppbyggnad av Vietnam efter kriget. U Thant klargjorde att FN var starkt intresserat av att hjälpa Vietnam, men inte förrän kriget var över. Först i detta läge skulle man se fram emot samverkan med de nordiska länderna. I avvaktan på krigsslutet fortsatte Sverige att ge humanitärt bistånd till Nordvietnam samtidigt som man också planerade ett omfattande utvecklingsbistånd.

Kaj Falkman



FOTO: SURI SUN/GETTY IMAGES

Är moralen universell?

Moralen mellan förnuft och känsla

PSYKOLOGI

Under de senaste femton åren har forskningen kring moralförmågan fått ett uppsving. Under samma period har socialpsykologin tagit över som moralpsykologins hemvist, och känslorna snarare än förnuftet har tagits som utgångspunkt för vår förståelse av den mänskliga moralen.

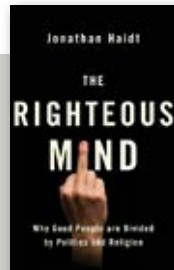
Genom arbetet *The Emotional Dog and Its Rational Tail. A Social Intuitionist Approach to Moral Judgement* 2001 blev Jonathan Haidt något av en centralgestalt inom den moderna moralpsykologin. Och hans kreativa moralpsykologiska experi-

ment har väckt intresse långt utanför den egna disciplinen.

I sin nya bok *The Righteous Mind* vill Haidt förklara hur det kommer sig att förståndiga och omdömesgilla människor kan vara oeniga i moraliska och politiska frågor. Med utgångspunkt i amerikansk politik menar Haidt att republikaner har ett försprång gentemot demokrater: de förstår sig nämligen på (att utnyttja) socialpsykologi. Haidt, själv liberal, menar att detta beror på att konservativa erkänner en moral som knyter an till flera "moraliska fundament" som liberaler förnekar.

Premissen för Haidts tänkande är att moraliska omdömen inte är baserade på för- >>

THE RIGHTEOUS MIND
WHY GOOD PEOPLE ARE
DIVIDED BY POLITICS
AND RELIGION
JONATHAN HAIDT
Allen Lane 2012



nuftet. Snarare härstammar de från moraliska känslor eller "intuitioner". Förnuftets uppgift är att rättfärdiga dessa intuitioner, men har nästan inget att göra med varför vi har de känslor vi har, och har dessutom begränsad förmåga att styra dem. Haidt demonstrerar det via olika tankeexperiment som typiskt orsakar negativa reaktioner – trots frånvaron av uppenbara moraliska övertramp.

Ett exempel: En familj beslutar sig för att äta sin hund som just blivit överkörd.

pelidrottshändelser). Karaktäristiska känslor förknippade med fundamentet är gruppstolthet, och ilska mot förrädare. Och dygden som sammankopplas med lojalitet kan exempelvis vara "självupppoffring".

Moralisk oenighet uppstår när en situation trigger olika fundament hos olika personer. Om till exempel livet ses som heligt följer att dödshjälp inte kan accepteras, även om en sådan handling kan minska lidande. Men hur ska vi bedöma samma mo-

”*Liberaler och konservativa skiljer sig åt vad gäller moraliska intuitioner. Konservativa erkänner existensen av en moral som sträcker sig bortom det man kallar "skadeprincipen" och "rättvisepincipen".*

Försökspersonerna i Haidts experiment fördömer vanligen en sådan handling och försöker rättfärdiga sina intuitioner. Men ofta kan de inte finna några godtagbara skäl baserade på förnuftet. Ändå står de likväl kvar vid sin bedömning. Experimenten tycks visa att intuitioner är baserade på annat än de principer förnuftet erkänner. Idén att förnuftets roll inom moralen är att tjäna våra känslor associeras ofta med filosofen David Hume, och Haidt anser sig alltså ge teorin empiriskt stöd.

Haidt argumenterar även för att liberaler och konservativa skiljer sig åt vad gäller moraliska intuitioner. Konservativa erkänner existensen av en moral som sträcker sig bortom det man kallar "skadeprincipen" och "rättvisepincipen". Deras moral innehåller även värden som lojalitet, auktoritet och helgd. Många av de tankeexperiment Haidt använder är just sådana som aktualiserar dessa principer.

Haidt kallar teorin (utvecklad med Craig Josephs) *moral foundations theory*. Moraliska intuitioner kan förstås som manifestationer av en uppsättning *moraliska fundament*. Vår moral är produkten av särskilda psykologiska "moduler", en enligt Haidt medfödd förmåga att reagera på moraliskt relevanta händelser. Dessa händelser representerar i sin tur viktiga evolutionära utmaningar. Haidt finner stöd för fem separata fundament: "omsorg" (skadeprincipen), "rättvisa", "lojalitet", "auktoritet", "helgd".

Varje fundament beskrivs utifrån den *evolutionära utmaning* fundamentet möter, dess ursprungliga och nuvarande "triggers", associerade känslor och dygder. Ett exempel är fundamentet "lojalitet": Utmaningen är att bygga hållbara koalitioner. Fundamentet triggades ursprungligen av hot mot gruppen, (men numera oftare av till exem-

pliska dilemma om "helighet" inte accepteras som ett fundament?

Vilka fundament vi ställer oss bakom stämmer överens med vår position på den politiska kartan. Det kan Haidt visa genom den empiri hans sammanställt genom ett moraltest på hemsidan yourmorals.org. Hans modell är intressant, men i sin tillgänglighetsiver gör han dock ofta kategoriska uttalanden när evidensen bara ger stöd åt tendenser.

Haidt menar att moralens uppkomst bäst förklaras genom evolutionär gruppselektion – en bekant men kontroversiell position. Grupper med stark intern moral klarar sig bättre än de utan. En grupp där medlemmarna har en fallenhet att straffa fuskare, även när kostnaden är hög, kan överleva eftersom det gör gruppen mer konkurrenskraftig. Men det är i själva verket oklart om Haidts teori involverar gruppselektion. Bestraffning av fuskare skapar ett internt tryck som gör att individer i gruppen vinner på att vara, eller förefalla vara, moraliska – men detta är i själva verket förenligt även med den selektion som sker på individnivå.

Haidts arbete utmynnar i en varning för "moraliska monister", det vill säga de som försöker reducera moralen till ett enda fundament. Han varnar för detta trots att han själv är uttalad utilitarist. ("Durkheimiansk" utilitarist, påpekar han, men det betyder bara att han har en viss uppfattning om vad det är som gör människor lyckliga: att leva och verka i samhällen.) Här finns också en olöst spänning: Om moralen så fundamentalt binder oss till våra grupper, hur är det möjligt för oss att bli bättre människor i en mer universell bemärkelse? Det är en av moralpsykologins stora frågor, och den lämnas obesvarad.

David Brax

Den genomskinlige Jussi Björling

MUSIKVETENSKAP

Kritisk analys av inspelningar är ännu inte allmänt erkänt som musikvetenskapligt arbete. Det hävdar Stephen Hastings i *The Björling Sound. A Recorded Legacy*. Det finns förvisso några systematiska genomgångar av kända artisters efterlämnade inspelningar. Ljudspåren efter till exempel Maria Callas och Arturo Toscanini har blivit föremål för böcker. Men liksom när det gäller skivrecensioner är det då ofta fråga om journalisters personliga tyckande. Och även om de ibland har studerat musikvetenskap så verkar det inte ha gett ledtrådar till vad man bör lyssna efter i en inspelning. Hur en sångares röst fungerar och hur hon använder den till musikalisk fraserings är svårt att analysera, även om upptagningarna ger gott om objektiva fakta kring tempo, tonträffning, textuttal och så vidare. Recensenter tillgriper ord som "inlevelse", "spontanitet", "intensitet" och "gripande" – men utan att förklara bryggan mellan det vi kan höra och det lyssnaren *upplever*. Intresset för till exempel fenomenet Callas färgas också av myten kring personen. Vi lyssnar inte neutralt på de bevarade ljuden, utan sätter in dem i ett sammanhang.

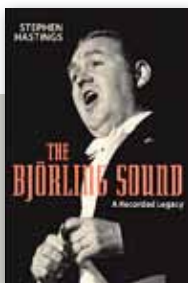
"Gamla ljud" som forskningsområde har blivit angelägnare eftersom det finns allt mer av dem, och allt fler som lyssnar till dem. Ljudtekniskt njutbara upptagningar har nu funnits i mer än ett halvt sekel, vilket speglas i både utbudet på Youtube och på cd. Att många lyssnar lockar till frågan hur upplevelsen kan berikas av kunnig guidning. Förutom att lyssna fram detaljer och helhet ur mer eller mindre rättvisande ljuddokument behövs då överenskommelser om hur vi ska berätta för varandra om vad vi hör. På liknande sätt som vid vinprovning behöver den som samlat på sig erfarenhet och urskiljningsförmåga ett språk för att effektivt kunna förmedla det man upplever. Ska man komma längre än enkla köpråd så krävs det dessutom att läsare och lyssnare har tålamod och intresse av att lära sig språket. I organisationsforskning talar man om *knowledge management*: hur vi bibringar andra vä-

ra erfarenheter och lär varandra vad mer erfarna redan har insett. Och tillsammans utvecklar en ännu djupare förståelse.

Ofta krävs en mentor, en guide som villigt erbjuder lärlingarna sin ackumulerade visdom. Hur man reagerar på detta beror på hur man själv lyssnar på musik, eller dricker vin. Några värjer sig mot smakdomaren som hotar den spontana upplevelsen genom att påpeka brister eller tala om hur det borde vara. Eller förklara varför något är föredömligt som man själv inte gillar, utan att veta varför. Att få något utpekad för sig kan dock ofta vara en väg till starkare upplevelser och en förklaring till varför man tycker som man tycker, plus förstås en praktisk vägvisning till andra upptagningar eller vinsorter som är värda att prova.

För svenska musiklyssnare intar Jussi Björling en särställning. Ifjol och förrfjol firade vi att det gått 100 år sedan hans födelse och 50 år sedan hans död, men även efter avslutat jubileum säljs hans skivor och spelas ofta på radio. Finns det några andra svenska artister från 1930-, 40- och 50-talen för vilka det gäller? Kanske för Evert Taube. Man kunde tro att halvsekelgamla inspelningar är överkurs för dem som lyssnat på alla sentida vissångare eller operaartister, men det verkar snarare vara tvärtom: Taube och Björling har förblivit ideal och typfall, kända och uppskattade även bland dem som inte lyssnar på deras efterföljare. I Björlings fall beror det också på hans folkkära inspelningar av annat än opera. *Land, du välsignade* och *Adams jul-sång* lever förmodligen starkare än någon av Björlings operainspelningar.

Rollen som nationell ikon gör likväl att få stannat upp och närläsa. Den som gör det kan möjligtvis uppfatta Björlings sångstil som gammaldags. Även inom så kallad klassisk musik ändrar sig tolkningsidealen. Förvånansvärt mycket fungerar dock fortfarande, kanske för att vi hör sångarens egen övertygelse. Men hur gör vi det? Är det till exempel för att de Björlinginspelningar vi oftast möter är på svenska? Eller för att många av oss medelålders, utan att vara gamla nog att ha upplevt honom live, "präglats på honom" – fått för oss att det är så god tenorsång bör vara? Har vi förläts av nationell stolthet, lite som när sportreportrarna förklarar varför svenska fot-



Jussi Björling tar ton.

FOTO: SCANPIX/HISTORICAL

bollsspelare ändå är bäst, även när de förlorar?

Dessa frågor uppstår när jag läser *The Björling Sound. A Recorded Legacy*. Hastings är engelsman men chefredaktör för Italiens främsta musiktidsskrift *Musica*. Hans specialområde är opera. Från sin brittisk-italienska utgångspunkt hade han kunnat skriva om vilken stor artist som helst. Men han valde Jussi Björling.

Björlings "legacy" är ovanligt omfattande för en artist från hans tid. Tack vare grundaren av Jussi Björling-museet i Borlänge, Harald Henrysson, är den minutiöst kartlagd på ett sätt som aldrig blir möjligt med mer sentida artister. Att studera hela Björlings arv är därför möjligt men krä-

vande. Få av hans samtida är lika väldokumenterade.

Björling var verksam unikt länge. Som nioåring på turné med pappa och bröderna i USA 1920 gjorde Björling skivupptagningar, och innan han fyllt 19 utgavs hans första egna skiva som tenor. I mer än trettio år sjöng han sedan in skivor, parallellt med att radioutsändningar började dokumenteras i arkiven. Det finns också några få teveinspelningar. Allt detta finns prydligt förtecknat av Henrysson, vars listor numera är tillgängliga på museets webbsida. Skulle Hastings verkligen ta till sig allt detta?

Jodå, han verkar ha hört allt (det enda som inte tas upp i boken är de enkla dansmelodier och liknande som den unge Jussi sjöng in, delvis under pseudonym). Bara en första genomlysning måste ha krävt minst en arbetsmånad. Mycket av materialet har Hastings återkommit till flera gånger, gjort anteckningar och jämförelser. För *La Bohème*-arian "Så kall ni är om handen" handlar det om 21 inspelningar mellan 1936 och 1958. *La Bohème*-arian jämför han i boken med ett tiotal tenorer från början >>

THE BJÖRLING SOUND
A RECORDED LEGACY
STEPHEN HASTINGS
University of Rochester Press
2012

av seklet fram till Björlings jämnåriga, men även våra samtida Roberto Alagna och Juan Diego Florez nämns. Bara listan över jämförelsematerial upptar tjugo sidor i boken, som är uppställd efter de verk Jussi sjöng. Till exempel får *La Bohème* tjugofem sidor, men även en liten sång som Schuberts *Die Forelle* i fem bevarade upptagningar föranleder en diskussion där Heinrich Schlusnus och Fritz Wunderlich dyker upp som jämförelser. Hastings sätter det han hör i en kontext och kommenterar samtida recensioner samt det som hände i Björlings liv vid inspelningstidpunkten.

Nå, vad hör då Hastings? Framför allt en unik musikalitet. "Själva den förfining av klangen som Jussi uppnådde och vidmakthöll genom hela sin karriär bör inte ses som en gåva av naturen, utan som följd av ett instinktivt behov att forma den musikaliska linjen med en renhet som tillfredsställde hans egna medfödda krav: man måste föreställa sig ljud innan man kan ge dem ifrån sig." Hastings betonar Björling som en *musiker* att jämföra med sin tids stora instrumentalister, till exempel cellisten Pablo Casals. Trots vittnesbörd om att Björling var uttrycksfull sceniskt har ingen hävdat att han var någon stor skådespelare, och jag finner det svårt att föreställa mig honom i vår tids regidominerade operavärld. Däremot kommenterar alla som hörde honom rösten och sättet att använda den. Dess klarhet och hans förmåga att styra den kombineras med vad Hastings i bokens sista ord kallar hans unika musikaliska känslighet. Hastings beskriver i citatet ovan detta som något instinktivt, och på andra ställen som en konsekvens av livslång erfarenhet. Är det detta som gör att Björling, kanske den mest sångtekniskt drivne av 1900-talets sångare, uppskattas av många "vanliga" lyssnare som finner andra operasångare tillgjorda – hör de helt enkelt att andra är mindre skickliga?

Ett nyckelord i Hastings genomgång är melankoli. Även i "glada" sånger finns ett understråk av vemod som kanske kan sättas i samband med livsödet, inte minst de tidiga minnena av föräldrarnas död. Men författaren är välgörande försiktig med sådana påståenden.

Vår svenska terminologi för att tala om sång är mindre utvecklad än engelsmännens, där Hastings nämner föregångare som påverkat honom: Herman Klein, John Ardoin, Alan Blyth, John Steane. Hastings beskriver i bokens sista mening Jussis röst som "limpid" det vill säga, "klar" eller "genomskinlig" – ett vackert sätt att säga att rösten visar människan bakom.

Nils-Göran Olve



Sophie Adelsparre, *Henrietta Fredrika von Arbin och hennes bror Axel Otto Fredrik von Arbin*, 1858.

FOTO: ERIK CORNELIUS/NATIONALMUSEUM



Konstnärens många

KONSTVETENSKAP

Vi ser gärna konsten som fri och oberoende av marknadens och politikens inflytande. Vi förväntar oss att det är konstens egen inre utveckling som styr framväxten av konstnärliga uttryck. Den tanken känns så naturlig att det är lätt att tro att det alltid har varit så, men den har sina rötter i den moderna konstens historia och uppkomsten av ett konstnärligt autonomt fält.

Ett konstnärligt fält, eller det som vi i vardagsslag kallar konstvärlden, är en social värld styrd av en egen logik, de symboliska värdenas logik. Där finns ett grundläggande avståndstagande gentemot samhället: konstnären vänder sig bort från lönearbetet och hävdar sin frihet, konstnären gör revolt och vägrar anpassa sig efter den strävande borgarklassens dygder, konstnären biter den hand som föder den. Det är inte nödvändigtvis den mest efterfrågade konsten som anses ha högst kvalitet, många gånger är det den konst som inte säljer alls som ges erkännande. Konstens hierarkier och kvalitetskriterier är helt och hållet en intern affär.

Före modernismens genombrott var konstnärens roll i samhället annorlunda, även om det moderna konståg begreppet



STOLTHET & FÖRDOM KVINNA OCH KONSTNÄR I FRANKRIKE OCH SVERIGE 1750–1860

EVA-LENA KARLSSON,
INGRID LINDELL & MAGNUS
OLAUSSEN (RED.)
Nationalmuseum 2012

**CULTURAL POLICY, WORK
AND IDENTITY
THE CREATION, RENEWAL
AND NEGOTIATION
OF PROFESSIONAL
SUBJECTIVITIES**
JONATHAN PAQUETTE (RED.)
Ashgate 2012

pet ofta läggs som ett raster över äldre tiders konstföremål, bilder och konstnärliga identiteter. Det har bidragit till att många



Amalia Lindegren, *Studie av kvinnlig modell*.

FOTO: LINN AHLGREN/NATIONALMUSEUM



Sophie Adelsparre, *Självporträtt, 1849*.

FOTO: LEIF MATTSSON/KUNGL. AKADEMIEN FÖR DE FRIA KONSTNA

yrkesroller och känsla

framgångsrika konstnärer som i sin samtid hade en hög och jämn produktion, var erkända för sitt yrkeskunnande och hade åtskilliga beställare inte platsar i den konst-historiska berättelsen.

Allt fler forskare idag intresserar sig för det konstnärliga arbetet som praktik och konstnärers yrkesidentitet oberoende av konstnärliga hierarkier och den moderna konstens berättelse. Från olika perspektiv och vetenskaplig hemvist studeras hur konstnärers möjligheter att verka professionellt har varit ordnat, samt hur efterfrågan och föreställningar om vad konsten skall tjäna för uppgift styr utbudet. Begreppet konst är i det sammanhanget ett paraplybegrepp för allt möjligt som räknas in i konstens historia: måleri, skulpturer, teckningar, grafik men också hantverk av olika slag, brukskonst och textil.

De målningar vi till exempel ser på utställningen *Stolthet & fördom*. *Kvinna och*

konstnär i Frankrike och Sverige 1750–1860 på Nationalmuseum, och i den innehållsrika katalogen med samma namn, har inte tillkommit under förutsättningen av ett konstnärligt autonomt fält. Det vi ser är en beställar- och brukskonst, underordnad de hierarkier som rådde i samhället för övrigt och som var nära knuten till den politiska och ekonomiska makten.

Rader av porträtt av pudrade adelsdamer i fräsande sidenklänningar kanske tröttnat ut en och annan besökare. Porträttminiaturens karaktär av flitigt reproducerad handels- och bytesvara skaver mot idén om originalitet. Trots det fanns det konstnärer som var skickligare och mer framgångsrika än andra, och därigenom måste vi också kunna tala om kvalitet.

Det som gör utställningen intressant och ovanlig är att den inte bara visar på kvinnors begränsade möjligheter att göra konstnärlig karriär, utan även lyfter fram de områden där kvinnor har varit fram-

gångsrika. Pastellmåleri och porträttminiaturer på porslin är två sådana områden. Som historiografisk forskning med genusperspektiv är *Stolthet & fördom* ett ypperligt exempel.

Även inom kulturpolitisk forskning har intresset ökat för att studera relationen mellan konstnärligt utövande och professionell identitet. Hur förändras konstnärsrollen i förhållande till politikens fält? Vilka ideal inkorporerar och förmedlar den professionella konstnären och hur har kulturens och kulturpolitikens inriktning påverkats, till exempel genom påtryckningar från intresseorganisationer på arbetsmarknaden?

I antologin *Cultural Policy, Work and Identity. The Creation, Renewal and Negotiation of Professional Subjectivities* bidrar ett tiotal forskare från Kanada, England, Frankrike, USA och Sverige till att ge en komplex och detaljerad bild av hur professionella konstnärsidentiteter skapas och omförhandlas i relation till politikens fält.

Enligt Jonathan Paquette, lektor i statsförvaltning vid universitetet i Ottawa och bokens redaktör, har kulturpolitisk forskning endast i liten utsträckning tidigare utforskat relationen mellan kulturpolitik och konstnärlig identitet kopplat till yrkesutövning. De olika bidragen ger sammantaget en mångfasetterad bild av de frågeställningar, metoder och teoretiska perspektiv som förekommer på området.

Något bör kanske sägas om begreppet "professionell identitet" som antologin flaggar för. Utövare av professioner brukar normalt inskränkas till de legitima experter inom ett område, av samhället sedda som auktoriteter. Dessa personer har uppnått legitimitet genom att ha gått speciella utbildningar, ha accepterat att följa vissa förpliktelser knutna till yrket och blivit erkända som medlemmar i en yrkesorganisation.

De konstnärliga praktikerna är inte professioner i den meningen. Legitimiteten uppnås inte på formaliserade bedömningsgrunder och sanktioneras heller inte av samhället, som är fallet med till exempel läkare och jurister. Den snäva förståelsen av begreppet profession som beskrivits ovan är därför otillräcklig när det gäller att studera arbete och identitet på kulturens område.

Likväl finns det inom konstens sociala värld samma slags legitima instanser som bedömer kvaliteten i verksamheten, till exempel kritiker och intendenten. På motsvarande sätt finns yrkesorganisationer som handlar kollektivt å den enskilde medlemmens vägnar och genom invalskriterier bedömer vem som är berättigad till medlemskap. Studier som är orienterade mot individers karriärer inom en begränsad social värld ger en mer användbar förståelse av begreppet profession.

Anna Brodow Inzaina

”Många framgångsrika konstnärer som i sin samtid hade en hög och jämn produktion, var erkända för sitt yrkeskunnande och hade åtskilliga beställare inte i den konsthistoriska berättelsen.



Med dubbel häpnad tog jag del av *Svenska Dagbladets* intervju med överbefälhavaren häromveckan. Vem trodde att den avrustade tidningen fortfarande hade riktiga portar, nämligen Mikael Holmström? Och vem skulle ha gissat att det avrustade försvaret fortfarande har en överbefälhavare? Han heter enligt uppgift Sverker Göranson och ser ut att vara en trevlig karl. Man undrar hur han får dagarna att gå.

Enligt ÖB klarar svensk militär av att försvara ett välavgränsat mål under en vecka. Det är förståsskrattretande optimistiskt, men man kan knappast begära något annat av den stackars generalen. Så länge han är satt att spela den siste romerske legionären på Hadrianus mur, måste han upprätthålla fiktionen av att ha en chans mot pikterna.

Det vore opatriotiskt av oss att inte spela med i denna lilla fantasi. Låt oss därför koncentrera oss på att diskutera vilket avgränsat mål ÖB bör skydda, under den vecka han låtsas kunna uträtta något.

Att försvara den politiska ledningen vore resursslöseri, eftersom en sådan med lätthet kan ersättas. Kungen och kronprinsessan bör rädda sig i exil. Att försvara en enskild hamn eller en flygplats vore meningslöst.

En tilltalande tanke är att låta försvaret ägna sin aktiva vecka åt att skydda Operakällaren, eller, i det fall ett sådant mål är alltför omfattande, Operabaren. Ett angrepp på Sverige har bara en möjlig utgång och varför inte se till att ha en trevlig sista vecka?

Det kan förstås vara så att inte heller Operabaren är tillräckligt avgränsad för att passa svenska försvarsambitioner. I så fall föreslår jag som alternativt och symboliskt försvarsobjekt von Döbelns grav på Johannes kyrkogård. Ytan ligger högt, kan inte vara större än tre kvadratmeter och omgärdas dessutom av ett från försvarssynpunkt behändigt halvmeterhøgt gjutjärnsstaket.

Vi ska därefter ständigt minnas Döbelns dag, eller möjligen vecka.

UTAN ATT I DETALJ ha följt den indiska rättsprocessen mot en ung kvinnas våldtäktsmän och mördare, har jag kunnat räkna in åtminstone ett dussin innovativa förslag på straff, inklusive kastrering, kokning, lingchi och styckning. Såväl brottet som de tilltänkta påföljderna kommer som en chock för de västerlänningar som tagit för givet att den brittiskutbildade advokaten och excentrikern mahatma Gandhi talade för alla hinduer, när han predikade icke-våld.

I själva verket har kräsmagade européer minst

lika mycket att lära av indisk våldstradition, som av Gandhis tjurskalliga masochism.

Ta till exempel Thaggersekten, detta hemliga sällskap till Kalis ära som fram till 1800-talets mitt ströplumpvis utvalda resenärer på indiska vägar. De var säsongarbetare, men tillräckligt flitiga för att genom åren låta sina sidensnaror sätta punkt för 10 000-tals, kanske 100 000-tals, migrerande landsmän.

Till förstone kan Thaggermorden verka groteskt poänglösa, särskilt när man läser om mördarnas utbredda vana att stympla liken. Men där jag nu befinner mig, på ett ljuvligt turistfritt Österlen, är det lättare att se det rimliga i Thaggersektens aversion mot de horder av människor som under säsong drar fram som glupska och nyfikna gräshoppor på vägarna.

Det skulle antagligen vara omöjligt att smyga undan 10 000-tals turistlik här på Österlen, men vi västerlänningar är som regel

alltför bokstavliga när vi ska ta till oss något från Österlandet. Inte sällan leder det till att det bästa blir det goda fiende. Man behöver inte vara ett helgon för att lära av Gandhi och inte en omåttlig massmördare för att lära av Thaggersekten.

Om ett femtiotal turister försvann under mystiska omständigheter på Österlen i sommar, skulle det vara en god början och med säkerhet räcka för att dämpa inflödet av

blängande, brölande och badande utsocknes.

SKAKANDE RAPPORTER kommer nu dagligen om flyktingströmmarna i Europa. Bernard Arnault, Johnny Hallyday, Isabelle Adjani, Alain Delon, Charles Aznavour och nu Gérard Depardieu: alla har de tvingats fly undan det franska välfärdsutskottets skräckvälde under François Hollande. På tur står Brigitte Bardot, om de hjärtlösa revolutionärerna låter mördra de oskyldiga elefanterna Baby och Nepal i djurparken Tête d'Or i Lyon.

Jag misstänker att nedrigheterna inte kan få ett slut med mindre än att övriga Europas samlar sig till en koalition, med eller utan FN:s mandat, och ingriper mot revolutionärerna. I väntan på det måste var och en göra det han eller hon kan. Själv lockas jag av att följa i sir Percival Blakeney's fotspår och dra jakobinerna vid näsan i skydd av en vilseledande kokett fasad.

Bli inte förvånade om ni får höra att Baby och Nepal spårlost försvunnit och att allt som fanns i deras ställe är ett litet kort med en röd nejlika.



**BIBELNS
MYSTERIER**

**MÅNDAGAR
KL 20.00**

**Nio bibliska händelser under granskning.
Finns det någon verklighet bakom?**



Klassisk bildning på **AXESS TV**

PosttidningB

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön



OYSTER PERPETUAL YACHT-MASTER

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM


ROLEX